

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILAR

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ Aydan DİKMEN AKSOY

Eskişehir 2019

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILAR

Esmâ Aydan DİKMEN AKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Elif UZUN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eskişehir 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Esmâ Aydan DİKMEN AKSOY'ın "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sığınmacılar" başlıklı tezi 30 Temmuz 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Kamu Hukuku** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

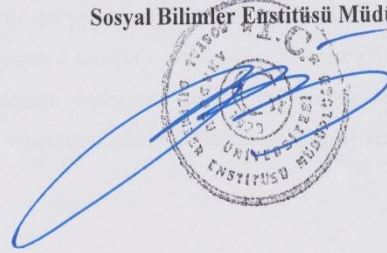
İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Elif UZUN

Üye : Prof.Dr.Gülriiz UYGUR

Üye : Dr.Öğr.Üyesi A.Haluk ATALAY

Prof.Dr.Bülent GÜNİSOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILAR

Esma Aydan DİKMEN AKSOY

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2019

Danışman: Doç. Dr. Elif UZUN

Toplumsal cinsiyet; davranış rolleri, kalıpyargılar ve hiyerarşik güç ilişkilerini içeren kapsamlı bir tartışmadır. Bu tartışma, kadın ve erkekler ile diğer cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimlere sahip bireylerin günlük hayattaki davranışlarına ilişkin beklentiler üzerine yürütülebileceği gibi; hukuk, medya, siyaset ve daha pek çok kurumsal alana ilişkin olarak da yürütülebilir. Bu bağlamda, mülteci hukukunu da toplumsal cinsiyet tartışması içinde analize tabi tutmak mümkündür. Gerçekten de, özellikle kadın sığınmacılar toplumsal cinsiyet normlarından çeşitli biçimlerde etkilenir. Söz konusu etkiler, kadınların sığınma nedenleri ve süreci üzerine olabileceği gibi; kadın sığınmacılara tanınacak uluslararası koruma statüsünün belirlenmesi ile ilgili olarak da ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve kadın sığınmacılar arasındaki ilişkinin çeşitli yönlerden analizi, mülteci hukukunun cinsiyetlendirilmiş alanlarının tespiti bakımından önem arz eder. Bu nedenle çalışmada; mülteci hukukunda uluslararası koruma statülerinin tanımlanması ve toplumsal cinsiyetin kadın sığınmacılar üzerindeki çeşitli etkilerinin belirlenmesinin ardından; toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılara uluslararası ve iç hukukta tanınacak uluslararası koruma statüsünün niteliği tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal cinsiyet, Kadın sığınmacılar, 1951 Cenevre Sözleşmesi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Mülteci.

ABSTRACT

WOMEN ASYLUM SEEKERS IN THE CONTEXT OF GENDER

Esma Aydan DİKMEN AKSOY

Department of Public Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Elif UZUN

Gender is a comprehensive discussion that contains behavioral roles, stereotypes and hierarchical power relations. This discussion can be conducted on the expectations about daily life behaviors of men, women and other gender identities and individuals with sexual orientations; and also can be conducted on law, media, politics and more. In this context, it is possible to analyze refugee law within the gender debate. Indeed, women asylum seekers in particular are affected in various ways by gender norms. These impacts can be on women's asylum reasons and process; It may also be related to the determination of the international protection status to be granted to women asylum seekers. Thus, the analysis of the relationship between gender and women asylum seekers in various aspects is important for identifying the gendered areas of refugee law. Therefore, in this study; after defining international protection status in refugee law and determining the various effects of gender on female asylum seekers; the nature of the international protection status to be granted to women asylum seekers in international and domestic law will be discussed.

Keywords: Gender, Women asylum seekers, 1951 Geneva Convention, Law on Foreigners and International Protection, Refugee.

TEŞEKKÜR

Kimse yola, “acaba yolda başıma neler gelecek” ya da “bu yolu dilediğim zamanda ve dilediğim şekilde bitirebilir miyim” diyerek çıkmaz. Oysa, yollar karşılaşacağımızı asla tahmin etmeyeceğimiz kimi aksilikler, çukurlar ve maceralarla dolu olabilir. Benim tez yazım yolculuğum da böyleydi ve bu yolda elimi hiç bırakmayan insanlar vardı. Bu nedenle, henüz yolun başındayken, bu kişilerin isimlerini tek tek anmam ve onlara hiç olmazsa bir kez de burada teşekkürlerimi sunmam gerekir.

Her şeyden önce; tezimin her safhasında bana yol gösteren, karşılaştığım bir soruna hemen o anda çözüm bulan ve kendisine danışmaktan oldukça keyif aldığım, üstelik bu yolda kendisinden hayata, hukuka ve akademik çalışmalara dair pek çok şey öğrendiğim saygıdeğer danışmanım Elif UZUN’a;

Desteğini daima üzerimde hissettiğim, bilgi ve ilgisiyle çoğaldığım, önerileriyle fayda bulduğum ve yolların biteceği, yarımaların tamamlanacağı o gün yeniden birlikte çalışmayı umduğum kıymetli hocam Kıvılcım TURANLI’ya;

Bana olan güvenlerinin hiçbir koşulda azalmadığı ve sadece varlıklarının dahi yeterli olduğuna inandığım, ama her zaman bundan daha fazlasını sunan arkadaşlarım; Elif KÜLAH KUZU, Ebru TAMAHKAR, Sinem BOZYER ve Damla TOPÇİ’ye;

Günlerin üzerime getirdiği yükü her daim benimle bölüşen, kendi vaktini benimle fedakarca paylaşan, her konuda olduğu gibi benim için de elinden gelenin en iyisini yapan ve bir annenin daha ötesinde nice sıfatlara sahip olan sevgili annem Şeyda DİKMEN’e; aynı yolda yürümekten onur ve gurur duyduğum, bana her zaman en doğru bakış açısını sunan ve imkanlarımı genişletmemi sağlayan, üstelik bana inanmaktan bir saniye olsun yılmamış olan babam Bayazıt DİKMEN’e; gerek alana dair bilgilerini gerekse değerli vaktini benimle paylaşmaktan çekinmeyen, doğduğum günden bugüne ihtiyacım olduğunda her an benim için orada olan ağabeyim Çetin Doğan DİKMEN’e, henüz 5 yaşında benimle oynayacağı zamandan feragat ettiği yetmezmiş gibi, bir de kâğıt ve boya kalemlerini dilediğim zaman onunla paylaşabileceğimi söyleyen açık fikirli ve yüce gönüllü yeğenim Eda Melek DİKMEN’e

Ve son olarak, kendi süreci içinde benim sürecimi de yaşayan, yollar değişse de yeri hiç değişmeyen ve varlığı pek çok şeyi daha kolay ve anlamlı kılan canım eşim Hikmet AKSOY’a teşekkürü bir borç bilirim.

01/07/2019

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Esma Aydan DİKMEN AKSOY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

I. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASI VE SİĞİNMACI KAVRAMI

1. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASININ TARİHSEL GELİŞİMİ 7

1.1. 20. Yüzyıl Öncesinde Sığınma Pratikleri ve Uluslararası Koruma Mekanizması.....7

1.2. 20. Yüzyıl Sonrasında Sığınma Pratikleri ve Uluslararası Koruma Mekanizması.....8

1.2.1. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası koruma mekanizmasının gelişimi 8

1.2.2. Birleşmiş Milletler döneminde uluslararası koruma mekanizmasının gelişimi 9

2. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASININ KAYNAKLARI..... 11

2.1. Uluslararası Antlaşmalar..... 12

2.1.1. Mültecilerin hukuki durumuna dair sözleşme ve 1967 tarihli protokol 12

2.1.2. İşkenceye ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezaya karşı birleşmiş milletler sözleşmesine ek ihtiyari protokol	13
2.1.3. Medeni ve siyasi haklara ilişkin uluslararası sözleşme	14
2.1.4. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası sözleşme	14
2.1.5. Dört Cenevre sözleşmesi ve ek protokoller	15
2.1.6. Sınır aşan örgütlü suçlara karşı BM sözleşmesi ve ek protokoller	15
2.2. Bağlayıcı Olmayan Uluslararası Belgeler	16
2.2.1. İnsan hakları evrensel beyannamesi	16
2.2.2. 1951 Cenevre sözleşmesi ve/veya 1967 protokolüne taraf devletler bildirgesi	17
2.2.3. Cartegana deklarasyonu	17
2.2.4. Mültecilerin statüsüne ve yapılacak muameleye ilişkin Bangkok prensipleri	18
2.2.5. 1967 tarihli Birleşmiş Milletler ülkesel sığınma bildirisi	18
2.2.6. 1977 tarihli Avrupa Konseyi ülkesel sığınma bildirisi	19
2.3. Bölgesel Düzenlemeler	19
2.3.1. Avrupa insan haklarını koruma ve temel özgürlükler sözleşmesi ve ek protokoller	19
2.3.2. Afrika'da yaşanan mülteci sorunlarının belirli yönlerine ilişkin Afrika Birliği Örgütü sözleşmesi	20
2.3.3. Avrupa Birliği düzenlemeleri	20
2.4. Uluslararası Teamül Hukuku	21
2.5. Mahkeme Kararları ve Doktrin	22
3. ULUSLARARASI HUKUKTA MÜLTECİ TANIMI	22

3.1. Milletler Cemiyeti Döneminde Mülteci Tanımı.....	26
3.2. Birleşmiş Milletler Döneminde Mülteci Tanımı	26
3.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Kapsamında Mülteci Tanımı	28
3.4. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Tanımı.....	31
3.4.1. Afrika Birliği Örgütüne göre mülteci tanımı.....	31
3.4.2. Cartagena deklarasyonuna göre mülteci tanımı.....	32
3.4.3. Bangkok prensiplerine göre mülteci tanımı.....	32
3.4.4. Avrupa Birliği hukukunda mülteci tanımı	33
3.4.5. Türk hukukunda mülteci tanımı	34
4. MÜLTECİLİĞİN UNSURLARI	34
4.1. Yabancılık.....	35
4.2. Devletin Vatandaşını Korumada Başarısız Olması	37
4.3. Zulüm.....	38
4.3.1. Zulüm kavramı.....	39
4.3.2. Zulmün sebepleri.....	41
4.3.2.1. Irk.....	41
4.3.2.2. Din.....	43
4.3.2.3. Tabiiyet.....	45
4.3.2.4. Belirli bir toplumsal gruba mensubiyet.....	45
4.3.2.5. Siyasi düşünce	47
4.4. Haklı korku.....	48
5. TÜRK HUKUKUNDA ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASI...50	
5.1. Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Mekanizmasının Gelişimi ..51	
5.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Bağlamında Uluslararası Koruma Türleri ve Tanımlar	54
5.2.1. Mülteci	54

5.2.2. Şartlı mülteci.....	55
5.2.3. İkincil koruma	56
5.2.4. Geçici koruma.....	57

II. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILAR

6. TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANLAMAK.....	59
6.1. Toplumsal Cinsiyetin Tanımı ve Toplumsal Cinsiyet Analizi	59
6.2. Zıtlıklar, Roller, Eşitsizlikler	63
6.3. Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet.....	67
6.3.1. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi....	71
6.3.2. Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi sözleşmesi	74
6.4. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Birleşmiş Milletler Politikaları	77
6.4.1. Birleşmiş Milletler 1325 sayılı güvenlik konseyi kararı.....	79
6.4.2. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri: toplumsal cinsiyet eşitliği ..	82
6.4.3. BMMYK'nin toplumsal cinsiyet politikaları	84
7. KADIN SIĞINMACILAR	88
7.1. Neden Kadın Sığınmacılar?	89
7.2. Toplumsal Cinsiyetin Kadın Sığınmacılar Üzerindeki Etkileri.....	92
7.3. Kadın Sığınmacıların İltica Nedenleri	96
7.3.1. Kadın sünneti (female genital mutilation)	99
7.3.2. Kadının doğurganlığına yönelik politikalar	102
7.3.3. Zulüm teşkil eden ayrımcı yasalar.....	104
7.3.4. Namus cinayetleri ve aile içi şiddet	106
7.3.5. Savaş ve silahlı çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet.....	109

III. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ

8. 1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ 113

8.1. Sözleşmenin Eril Niteliğinin Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statüye Etkisi..... 113

8.2. Toplumsal Cinsiyetin Zulüm Nedeni Olarak Sayılmasına Yönelik Tartışmalar..... 116

8.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi Uyarınca Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statünün Tespiti 122

8.3.1. Haklı zulüm korkusu 123

8.3.2. Zulmün sebepleri 127

9. YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU KAPSAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ 130

9.1. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Toplumsal Cinsiyet Analizi..... 131

9.2. Coğrafi Kısıtlamanın Uluslararası Statü Farklılıkları ve İltica Prosedürüne Etkileri 136

9.2.1. Uluslararası koruma statüleri ile hak ve yükümlülükler bakımından söz konusu olan farklılıklar 137

9.2.1.1. Uluslararası statü sahiplerinin hakları ve farklılıklar..... 138

9.2.1.1.1. İkamet ve barınma hakkı..... 138

9.2.1.1.2. Seyahat hakkı..... 139

9.2.1.1.3. Aile ikamet izninden doğan haklar 139

9.2.1.1.4. Eğitim ve öğrenim hakkı 140

9.2.1.1.5. Sosyal yardım ve hizmetlere erişim ile sağlık güvencesi hakkı.....	140
9.2.1.1.6. İş piyasasına erişim hakkı	141
9.2.1.1.7. Sınır dışı etme işlemine karşı güvenceler.....	142
9.2.1.2. Uluslararası statü sahiplerinin yükümlülükleri ve farklılıklar	143
9.2.2. Türkiye iltica prosedürünün ikili yapısı	144
9.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statünün Tespiti	147
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	157
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGDM	: Age, Gender and Diversity Mainstreaming
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Haklarını Koruma ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
DEDAW	: Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu
Dr.	: Doktor
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ICR	: Hükümetlerarası Mülteci Komisyonu
IRO	: Uluslararası Mülteciler Örgütü
LGBTİ	: Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks
MÖ	: milattan önce
md.	: madde
No.	: Numara
PB	: Parlamentolararası Birlik
pp.	: paper
s.	: sayfa

SYDV	: Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı
UGÖ	: Uluslararası Göç Örgütü
UN	: United Nations
UNDP	: United Nations Development Programme
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
UNIFEM	: Bileşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu
v.	: versus
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
WHO	: World Health Organization
WILPF	: Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Mülteci Hukuku ve sığınma hakkına ilişkin düzenlemelerin kökeni binlerce yıl öncesine kadar götürülebilir. Bununla birlikte söz konusu düzenlemelerin özellikle 20. yüzyıldan itibaren kurumsallaşmaya başladığı görülür. Zira; Birinci Dünya Savaşı, dönem imparatorluklarının yıkılması ve faşizmin yükselişe geçmesi pek çok insanın iltica etmesine neden olmuş; ancak bu dönemde mülteci hukukuna ilişkin kapsamlı çalışmalar yapan uluslararası bir örgütün olmaması kimi sorunlara neden olmuştur. Bu nedenle 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti, mülteci hukuku ile ilgili girişimleri sağlayan bir uluslararası örgüt niteliği de taşımış; yine de gösterilen çabaların çoğu şahsi ve geçici nitelikte olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede mülteci hukuku nezdinde başka gelişmeler de olsa, mülteci hukukunun asıl olarak Birleşmiş Milletler döneminde kurumsallaştığını söylemek mümkündür. Bu dönemde, çeşitli uluslararası örgütler kurularak mülteci sorunu bağlamında uluslararası ve daha modern bir yaklaşım benimsenir. Özellikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin kurulması, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi (1951 Cenevre Sözleşmesi) ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol (1967 Protokolü)'ün imzalanması mülteci hukuku bakımından oldukça önemli gelişmelerdir.

Mülteci Hukuku pek çok kaynaktan beslenir. Bu kaynaklardan bazıları sözleşmeler, bağlayıcı olmayan metinler, uluslararası teamüller ve mahkeme kararlarıdır. Bununla birlikte mülteci hukukunun en önemli kaynakları 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'dür. Zira Sözleşme'de yer alan mülteci tanımı, bugün evrensel bir nitelik kazanmıştır. Yani, uluslararası hukuktaki mülteci tanımı 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanır.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde düzenlenen tanım *"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini tabiiyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen (1951 Cenevre Sözleşmesi, md. 1A(2))"* her şahsın mülteci olduğunu belirtir. Bununla birlikte,

bu tanımın Devletlerce coğrafi kısıtlama getirilerek kabulü mümkün kılınmış, yani yalnızca Avrupa'dan gelen kimselerin mülteci olarak kabul edilebileceği yine Sözleşme'de belirtilmiştir. Ancak hem tarihi hem de coğrafi kısıtlamaların varlığı zaman içinde kimi hukuki sorunlara yol açmış, bu nedenle kısıtlamalar 1967 Protokolü ile geleceğe dönük olarak ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde bir kişinin mülteci olarak tanınabilmesi için; madde metninde geçen sebeplere dayalı bir haklı zulüm korkusuna sahip olması gerekir. Bu sebepler, *numerus clausus* ilkesince sayılmış olup toplumsal cinsiyet bunlardan biri değildir.

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin hazırlık aşamasına dahil olmuş ve Sözleşme'yi coğrafi kısıtlama ile onaylamıştır. 1967 Protokolü uyarınca da, tarihi kısıtlamayı kaldırmış; ancak coğrafi kısıtlamayı korumuştur. Mülteci tanımı, 2013'te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'nda düzenlenir. Bu tanım, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımla aynı olmakla birlikte, coğrafi kısıtlama nedeniyle yalnızca Avrupa'dan gelen kişilerin mülteci olarak tanınabileceğini belirtir (YUKK, md. 61). Bununla beraber, Türkiye'ye gelen sığınmacılar genellikle Avrupa kökenli değildir. Avrupa kökenli olmayan sığınmacılara verilecek statü ise şartlı mülteci statüsü olup Kanun'un 62. maddesinde düzenlenir. Bu statü sahipleri, Türkiye'de üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar kalabilir. İki uluslararası koruma statüsü arasındaki en temel fark, coğrafi kısıtlamaya bağlı olarak ortaya çıkar. Bunun dışında her iki tanım da 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı esas alınarak düzenlenmiştir. Türkiye'deki diğer uluslararası koruma statüsü ise ikincil korumadır (YUKK, md. 63). Bu statü, mülteci yahut şartlı mülteci olarak kabul edilemeyecek kimselere gerekli şartlar haiz ise tanınır. Ayrıca YUKK, geçici koruma statüsünü de düzenler (YUKK, md. 91). Özetle, YUKK yakın zamanlı bir düzenleme olmasına rağmen, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımını genişletmemiş ve toplumsal cinsiyeti zulüm nedenleri arasında saymamıştır.

Oysa toplumsal cinsiyet, sosyal hayata ilişkin meselelerin pek çoğunu aydınlatan bir tartışmadır. Gerçekten de; hem günlük hayat pratikleri hem de hukuk, siyaset, eğitim, medya gibi pek çok kurum toplumsal cinsiyet analizine tabi tutularak daha farklı şekilde anlamlandırılabilir. Bu nedenle kavramın iyi anlaşılması önem taşır.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetle aynı şey değildir. Gerçekten, biyolojik cinsiyet erkek ve kadın kategorilerinin biyolojik ve fiziksel farklılıklarıyla ilintiliyken

toplumsal cinsiyet bu biyolojik kategoriye atfedilen kültürel davranışlarla ilintilidir. Bu manada toplumsal cinsiyet; kültürel normları, davranış rollerini, kalıpyargıları ve hiyerarşik ilişkileri içeren ve toplumdan topluma değişen bir bütündür. Ayrıca; toplumsal cinsiyet yalnızca erkek ve kadınları kapsayan bir tabir olmayıp bütün cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimleri içine alan şemsiye bir tabirdir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet oldukça önemli ve geniş kapsamlı bir tartışmadır. Toplumsal cinsiyet analizi ise, bir kavramın toplumsal cinsiyet yoluyla anlaşılması demektir (Sjoberg, 2014). Bu kapsamda hukuk da toplumsal cinsiyet analizine tabi tutulabilir.

Gerçekten hukuk ve toplumsal cinsiyet arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ, hukuk normlarının oluşturulması ve uygulanması açısından ortaya çıkabileceği gibi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sürdürülmesi ve dönüştürülmesi açısından da ortaya çıkabilir (Uygur, 2011). Dolayısıyla normların ve uygulamacıların toplumsal cinsiyete ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hukuk eliyle değişebilmesi bakımından önem taşır. Bu bakımdan kadın hakları ve toplumsal cinsiyetin etki ettiği uluslararası sözleşmelerin varlığı olumlu bir gelişmedir. Bu uluslararası sözleşmelerden Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ile Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) oldukça önemlidir. Her iki Sözleşme de, kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair önemli düzenlemelere sahiptir. Üstelik bu Sözleşmeler Türkiye açısından da bağlayıcıdır.

Toplumsal cinsiyet ve hukuk arasındaki bağ, uluslararası sözleşmelerin yanı sıra mülteci hukuku ve kadın sığınmacılar üzerinden somutlaştırılabilir. Gerek 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin toplumsal cinsiyeti zulüm nedeni olarak belirtmemesi gerekse kadın ve erkek sığınmacıların iltica sürecine dahil oluş, temsil, karşılaştıkları zulmün biçimi ve kendilerine tanınan uluslararası koruma statülerine dair farklılıklar; mülteci hukukunun cinsiyetlendirilmiş bir alan olduğunu gösterir. Bu kapsamda; kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyet bağlamında iltica sürecinin çeşitli açılarından değerlendirilmesi ile kadın sığınmacılara özellikle toplumsal cinsiyete dayalı zulüm sebebiyle tanınacak olan uluslararası koruma statüsünün kapsamının belirlenmesi oldukça önem taşır.

Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde; mülteci hukukunun tarihsel gelişimi ve kaynakları ele alınacak, ardından uluslararası düzenlemeler ve YUKK kapsamında mülteci tanımlarına yer verilecektir. Daha sonra 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde

düzenlenen mülteci tanımının unsurları tek tek incelenerek tanımın kapsamı belirlenecek ve Türkiye’de mülteci hukukunun tarihsel gelişimi ile YUKK’taki uluslararası koruma statüleri özetlenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, öncelikle toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet analizi kavramları açıklanacak; daha sonra toplumsal cinsiyetin oluşturduğu zıtlıklar, doğurduğu roller ve günlük hayat pratikleri üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Ardından, hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkileri feminist hukuk teorisi ile analize tabi tutulacak ve toplumsal cinsiyete ilişkin düzenlemeler içeren CEDAW ile İstanbul Sözleşmesi detaylı olarak incelenecektir. Bu kapsamda, varsa sözleşmelerin ilticaya ilişkin yükümlülüklerine de yer verilecektir. Ayrıca bu bölümün devamında toplumsal cinsiyet ve Birleşmiş Milletler politikaları da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1325 Sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın kalkınma hedefleri bağlamında özelleştirilerek incelenecektir. Son olarak, BMMYK’nın toplumsal cinsiyet politikalarına yer verilecek ve toplumsal cinsiyet tartışmasının mülteci hukukuna etkileri BMMYK politikaları üzerinden görünür kılınacaktır. İkinci bölümün bir diğer ana başlığı olan kadın sığınmacılar başlığı altında ise, çalışma konusunun neden kadın sığınmacılar olarak belirlendiği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda; kadın sığınmacıların temsili, iltica nedenleri, göçe erişilebilirlikleri gibi konular değerlendirilecektir. Daha sonra toplumsal cinsiyetin kadın sığınmacılar üzerindeki etkileri; sığınma kararının verilmesi, mülteci kampları, temsil ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet üzerinden ortaya konulacaktır. Son olarak; kadın sığınmacıların iltica nedenleri detaylı bir analize tabi tutularak toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerini örneklendiren nedenler yargı kararları ile birlikte değerlendirilecektir. Bu nedenler; kadın sünneti, kadınların doğurganlığına yönelik politikalar, zulüm teşkil eden ayrımcı yasalar, namus cinayetleri ve aile içi şiddet ile savaş ve cinsel çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü; toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların kazanacağı uluslararası koruma statüsünün tespitine ilişkindir. Bu bölümde, öncelikle 1951 Cenevre Sözleşmesi, ardından da YUKK bakımından statü tespiti yapılacaktır. Bu kapsamda 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin eril niteliği ile kadın sığınmacılara tanınacak statüye etkisi, toplumsal cinsiyetin zulüm nedeni olarak Sözleşme’ye eklenmesine yönelik tartışmalara yer verildikten sonra kadın sığınmacılara

tanınacak statü haklı korku ve zulüm unsurları değerlendirilerek tespit edilmeye çalışılacaktır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların kazanacağı uluslararası statü YUKK hükümlerince tespit edilirken; öncelikle YUKK toplumsal cinsiyet analizine tabi tutulacak ve daha sonra coğrafi kısıtlamanın YUKK'ta düzenlenen uluslararası koruma statüleri üzerindeki etkileri ve neden olduğu farklılıklar değerlendirilecektir. Bu kapsamda; uluslararası koruma statülerinin hak ve yükümlülükler açısından farklılıkları çeşitli başlıklar altında incelenecek ve coğrafi kısıtlamanın neden olduğu ikili iltica prosedürü aktarılacaktır. Son olarak toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların kazanacakları uluslararası koruma statüsünün tespiti YUKK'un ilgili hükümleri, İstanbul Sözleşmesi'nin bağlayıcı niteliği, BMMYK kılavuz ilkeleri gibi çeşitli düzenlemeler ve statülerin sahip olduğu hak ve yükümlülükler bakımından ortaya çıkan değerlendirme sonucuna göre yapılacaktır.

Bununla birlikte, çalışmanın sınırlılığı nedeniyle kapsam dışı bırakılan iki önemli konu vardır. Bunlardan ilki; toplumsal cinsiyetin sınırları içinde kalan lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks (LGBTİ) bireylerin statülerinin tespitidir. Toplumsal cinsiyet bağlamında mülteci hukukuna ilişkin bir analiz, esasen LGBTİ bireyleri de içeren kapsamlı bir inceleme konusudur. Zira, LGBTİ bireyler de tıpkı kadınlar gibi toplumsal cinsiyete dayalı zulümle karşılaşmakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet bağlamında LGBTİ bireyler ve kazanacakları uluslararası koruma statüsü, belki de ayrı bir yüksek lisans tezinin konusunu olduğundan, çalışmada kapsam dışı bırakılmış ve bu husus yalnızca toplumsal cinsiyetin kapsamı ile cinsiyetçilik bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada kapsam dışı bırakılan bir diğer husus ise, 8 yıldır Türkiye'nin gündeminde olan Suriyeli sığınmacılar meselesidir. Gerçekten de, 2011'den bu yana yaklaşık 4 milyon Suriyeli Türkiye'ye sığınmış ve bu kişilere tanınacak statü ile kapsamı tartışmalara neden olmuştur. Üstelik YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliği gibi pek çok düzenleme de bu süre zarfında yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik gereğince Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar, geçici koruma kapsamı altındadır. Kitlel akın halinde mümkün olan geçici koruma tedbirinin bağlı olduğu usuller ile bu statüye sahip kişilerin hak ve yükümlülükleri diğer uluslararası koruma statülerine göre oldukça farklıdır. Toplumsal cinsiyete dayalı zulüm ile ilgili uluslararası koruma statüsü başvuruları değerlendirilirken; sığınmacıların bireysel anlatımları ve yaşadıkları zulüm çeşitleri oldukça önemlidir. Oysa, kitlel akın durumunda bireysel statü belirleme

mülakatları yapmak mümkün değildir. Bu nedenle geçici koruma ile Suriyeli sığınmacılar meselesi, her ne kadar Türkiye için oldukça değerli ve bilimsel anlamda üretimin gerekli olduğu bir konu olsa da, bu çalışma kapsamına alınmamıştır. Bununla birlikte, YUKK'taki uluslararası koruma statüleri tanımlanırken, geçici koruma ve Suriyeli sığınmacıların statülerine ilişkin tartışmalara kısaca yer verilmiştir.

I. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASI VE SIĞINMACI KAVRAMI

1. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. 20. Yüzyıl Öncesinde Sığınma Pratikleri ve Uluslararası Koruma Mekanizması

Mülteci Hukukuna ilişkin ilk bulguların tarihi MÖ 2000’li yıllara dayanır ve eski toplumların adet ve görenekleri, yazılı ve sözlü anlatımları (Marfleet, 2007) ile kutsal kitaplarında dahi yer alır. Bahsi geçen bu düzenlemeler oldukça basit niteliktedir ve genellikle belirli kişi veya toplulukların ihtiyaçlarına cevap verebilmek için ortaya çıkan sosyal, dini ve ahlaki düzenlemeler olarak ortaya çıkar (Odman, 1995). Bu düzenlemeler ile mülteci hukukunun temeli atılmış olup Milletler Cemiyeti’nin kurulmasını izleyen süreçte birlikte kurumsallaşarak varlığını devam ettirdiği söylenebilir (Odman, 1995).

Gerçekten de, henüz ülke sınırlarının belirlenmediği çağlarda, mülteci ve sığınmacılara ilişkin belli anlaşmalar ve düzenlemelerin yapıldığı görülür. Örneğin; bir Hitit Kralı’nın yapmış olduğu bir anlaşmada, anlaşma imzalamış olduğu ülkeden kendi ülkesine gelen kişilerin geri gönderilmeyeceğine dair bir hüküm bulunur. Yine başka bir Hitit Kralı da, tahta sahip olma hususunda çıkan anlaşmazlıklar sonucu Mısır’a iltica etmiştir. Antik Yunan’da da benzeri uygulamaların olduğu bilinir. Bu dönemde sığınma hakkı tanıyan pek çok şehir devleti olmakla birlikte, bahsi geçen bu hak Eski Yunan Mitolojisi ve tiyatro oyunlarında da kendine yer bulur. Aztek ve Roma Uygarlıklarında da sığınma hukuku ve bugünkü geri göndermeme ilkesine ilişkin kurallara rastlamak mümkündür (Odman, 1995; Barkın, 2014). Buna ek olarak hem Antik Yunan hem de Roma uygarlıklarında, iltica genellikle dini mekanlarla özdeşleşen bir kavramdır (Marfleet, 2007).

Yalnızca bu uygarlıklar bağlamında değil, diğer uygarlıklar bağlamında da iltica ve doğrudan aynı anlama gelmese de yabancılara karşı misafirperverlik gibi kimi değerler, yaratılış mitlerinde ve semavi dinlerin kitaplarında da kendine yer bulur (Odman, 1995). Bu dönemde sığınma ve sığınmacıların kabul edilmesi daha çok toplumun iyiliği içindir. Sığınmacıları koruyan devletin kendini de korumuş olduğu düşünülür. Bu nedenle sığınmaya ilişkin değerler din ve ibadete dahil edilir (Marfleet, 2007; Betts, Loescher ve Milner, 2015). Başlangıçta sosyal, kültürel ve dini altyapıya sahip olan mülteci hukukuna ilişkin temel ilkeler; egemenlik ilkesinin güçlenmesi ve devletlerin oluşması ile daha sonra da gelişmeye ve kurumsallaşmaya devam eder. Özellikle monarşilerin güç kazanması ile sığınma hakkı devletin tanıyabileceği

yetkilerden biri sayılır (Odman, 1995; Marfleet, 2007). Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından önceki dönemde, dini sebeplerle pek çok kişi bir başka ülkeye göç etmek zorunda kalmış; bunun yanında savaş, keşif, anlaşma gibi diğer sebepler de Avrupa halklarının iltica etmesine neden olmuştur (Odman, 1995; Marfleet, 2007). Gerçekten de 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da iltica akınları yaşanmaya başlanmış ve özellikle 19. yüzyılda, devletlerin merkezileşmesi ile ilintili olarak daha sık meydana gelmiştir (Betts, Loescher ve Milner, 2015).

Bununla birlikte, 20. yüzyıl öncesinde tanınan sığınma hakları büyük ölçüde tek seferlik ve mültecilere karşı duyulan bazı dini veya siyasi duygulara dayanır (Betts, Loescher ve Milner, 2015). Dolayısıyla bu dönemde, etkili ve kapsamlı bir uluslararası koruma mekanizmasının varlığından söz edilemez.

1.2. 20. Yüzyıl Sonrasında Sığınma Pratikleri ve Uluslararası Koruma Mekanizması

20. yüzyıl özellikle Avrupa'da pek çok savaşın ve acının yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde milyonlarca insan zorunlu olarak göç etmek ve yaşadıkları ülkelere farklı ülkelere iltica etmek zorunda kalmıştır. Bahsi geçen kapsamlı göç hareketleri Balkan Savaşları ile başlamış ve hemen ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı ile devam etmiştir. Avrupa'nın büyük imparatorluklarından biri olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması ve sonraki dönemde artan faşizmin etkisi ile 20. yüzyıl iltica ve sığınma hakkının evrensel kodlara bağlanması gerektiğini gösteren bir dönem olmuştur (Odman, 1995; Ergüven ve Özturanlı, 2013).

1.2.1. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası koruma mekanizmasının gelişimi

20. yüzyılın başında, bahsi geçen savaşlar ve toplumsal olaylar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanlara yardım ve destek sağlayabilecek uluslararası bir organ bulunmadığından bu desteği ancak Kızılhaç gerçekleştiriyordu. Amacı barış ve güvenliği sağlamanın yanında, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek olan Milletler Cemiyeti'nin 1920'de kurulmasından sonra; mülteci hukuku ile ilgili girişimler bu örgüt nezdinde yürütülmeye başlandı (Odman, 1995). Yine de bu dönemde mülteci hukukuna dair uğraşlar daha çok şahsi girişimler olarak kalmış ve genellikle *ad hoc* çözümler olarak kendini göstermiştir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

Bununla birlikte, bu dönemde birtakım önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin; mültecilerin korunmasına yönelik olarak ilk örgütlenme olan Milletler Cemiyeti

Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kurulması bu döneme ait bir gelişmedir. Komiserliğin başına getirilen Dr. Friftof Nansen; Nansen Pasaportu olarak anılan seyahat ve kimlik belgesi ile Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen kişilerin ülkelerine dönmesini sağlamıştır. Ayrıca; Rus, Ermeni, Asur, Keldani ve Türk mülteciler de Nansen Pasaportu ile koruma altına alınmıştır (Feller, 2001; Özcan, 2005). Bahsi geçen bu kimlik belgesi, 52 ülke tarafından tanınmış olup mülteci hukukunun gelişiminde önemli bir basamak olmuştur. Bunun yanında Nansen'in, mültecilerin bulundukları ülkedeki hukuki statüleri için de çalışmaları vardır (Odman, 1995; Betts, Loescher ve Milner, 2015).

Bunun yanında yine Milletler Cemiyeti döneminde, Almanya'da yükselen faşist gelenek sonucunda yerinden edilen Yahudiler ve muhalifler için Milletler Cemiyeti'nden bağımsız bir Yüksek Komiserlik (High Commissioner for Refugee coming from Germany) kurulur. Bu Komiserliğin sergilemiş olduğu çabalar sonucunda, 1933 yılında mültecilere ilişkin olarak ilk uluslararası düzenleme kabul edilen Cenevre Konvansiyonu ortaya çıkar. Yine bu dönemde 1938 yılında Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi kurulur; ancak başlayan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle pek etkinlik gösteremez. Daha sonra, bu komitenin sorumluluğu 1946 yılında son bulur ve komite Uluslararası Mülteci Teşkilatı'na devredilir (Odman, 1995).

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu dönemde mülteci hukukuna dair pek çok gelişme yaşansa da, tüm dünyayı kapsayan bir sistem ya da yasal altyapı oluşturulamamış; mülteciler genellikle menşe ülkelerine göre kategorize edilmiş (Feller, 2001; Özcan, 2005), bulunan çözümler genellikle geçici ve o soruna odaklı olarak hayata geçirilmiştir (Çiçekli, 2016).

1.2.2. Birleşmiş Milletler döneminde uluslararası koruma mekanizmasının gelişimi

1930'larda dünyanın çeşitli merkezlerinde faşist akım yükselişe geçer ve Milletler Cemiyeti gerekli önlemleri almak bakımından yetersiz kalır. Ayrıca kimi devletlerin Milletler Cemiyeti'nden ayrılması sonucunda, Milletler Cemiyeti'nin mültecilere ilişkin çözüm bulma yeteneği de zayıflar (Betts, Loescher ve Milner, 2015). Sonuç olarak; Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amacı olan uluslararası barışı sağlama misyonu gerçekleşmez ve İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkar. Bu savaş sonunda çok fazla insan yerinden olur ve büyük iltica akınları doğar (Betts, Loescher ve Milner, 2015). Tüm bu nedenlerle devletler; tüm dünya ülkelerini kapsayan, ortak bir sistem kurmak ister ve 1945'te Birleşmiş Milletler (BM) kurulur (Odman, 1995). Mültecilere ait sorunlar;

özellikle yaşanmış olan insan hakları ihlalleri neticesinde BM tarafından benimsenir ve bu dönemde somut çözümler yerine soyut ve kurumsal bir yaklaşım geliştirilir (Çiçekli, 2016).

BM'nin kuruluşunun hemen ardından, 1947 yılında Uluslararası Mülteci Örgütü kurulur ve uluslar üstü nitelik taşıyan bu örgüt 1952'ye kadar görev yapar (Özcan, 2005). Uluslararası Mülteci Örgütü'nün kurulması ile mülteci sorununa ilişkin olarak çağdaş ve uluslararası bir yaklaşımın benimsendiğini söylemek mümkündür (Betts, Loescher ve Milner, 2015). Örgüt kuruluş amacına uygun olarak; bir milyondan fazla mülteci ve yerinden edilmiş kişinin sorununa acil çözümler sunar (Odman, 1995; Ergüven ve Özturanlı, 2013; Uzun, 2016). Ancak Uluslararası Mülteci Örgütü'nün zaman içinde işlevsiz hale gelmesi, ABD'nin yönlendirmesi altında kalması ve iltica sorununun giderek büyümesi nedeniyle daha kapsamlı ve tarafsız bir kurumun varlığına gereksinim duyulur (Betts, Loescher ve Milner, 2015; Uzun, 2016); böylece 1951 yılından itibaren “*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*” (BMMYK) göreve başlar (Uzun, 2016).

BMMYK, BM Genel Kurulu'na bağlı yardımcı organ olarak görev yapar (Uzun, 2016). Bu kuruluşun görev alanı “*Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi*¹” ve “*1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol*²” ile koruma altına alınmış kişileri kapsar. Bahsi geçen kişilere mültecilikten doğan uluslararası korumanın sağlanması, mültecilerin problemlerine kalıcı çözümler aranması ve bulunması ile mültecilerin bulundukları topluma entegrasyonu veya gönüllü geri dönüşlerinin sağlanması kuruluşun görevleri olarak özetlenebilir (Odman, 1995; Uzun, 2016). Bunun yanında BMMYK, 1967 Protokolü'nün ve insan haklarına ilişkin daha pek çok uluslararası anlaşmanın hazırlanmasında büyük rol oynamış, bahsi geçen anlaşmaların uygulanması hususunda da yer almıştır (Betts, Loescher ve Milner, 2015; Uzun, 2016) Ayrıca BMMYK'nın danışmanlık rolü de bulunur. Sahip olduğu bu rol gereği ülkelerin sığınma başvurularından haberdardır ve sürece ilişkin gözlemlerini

¹ Sözleşme 14 Aralık 1950 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 429 (V) sayılı Kararı ile toplanan Konferans'ta kabul edilerek 28 Temmuz 1951'de Cenevre'de imzalanmış ve 22 Nisan 1954'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 24 Ağustos 1951 tarihinde Sözleşmeyi imzalamıştır. Sözleşme, 05.09.1961 tarih ve 10898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. “*Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi*”, çalışmanın devamında 1951 Cenevre Sözleşmesi olarak anılacaktır.

² Çalışmanın devamında 1967 Protokolü olarak anılacak bu uluslararası metin 31 Ocak 1967 tarihinde imzaya açılmış ve 4 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 1 Temmuz 1968 tarih ve 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Protokol'e katılmış, Protokol metni 05.08.1968 tarihli ve 12968 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

sunma yetkisine haizdir. Üstelik; kimi ülkelerde olumsuz sonuçlanan sığınma kararlarını inceleyen temyiz makamının da bir parçasıdır (Safi, 2017).

BM döneminde bir diğer önemli gelişme ise; mülteci hukukunun uluslararası bir anlaşma ile düzenlenmesi olur. 1951 Cenevre Sözleşmesi ile mültecilerin korunmasına dair standartlar yazılı hukuk kuralı haline gelir (Çiçekli, 2016). 1954 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme ile mülteciliğin ne olduğu, kimleri kapsadığı gibi hususlara açıklık getirilir ve uluslararası koruma mekanizmaları hukuksal güvenceye kavuşturulur.

2. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASININ KAYNAKLARI

Uluslararası koruma mekanizmaları, kökenini uluslararası hukuktaki gelişmelerden alır. Koruma mekanizmalarının gelişimi henüz tamamlanmamış olup (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007) bu gelişime etki edecek dört uluslararası hukuk disiplini bulunur. Bu disiplinleri; Uluslararası Mülteci Hukuku, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası Ceza Hukuku olarak sıralamak mümkündür. Bu disiplinler arasında uluslararası koruma mekanizmalarına doğrudan etki edebilecek olanlar ise, şüphesiz ki Uluslararası Mülteci Hukuku ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'dur (Çiçekli, 2016). Zira; insan hakları hukuku mülteci ve sığınmacıların belirlenmesi, tanımlanması ve sahip oldukları hakların tespiti bakımından oldukça önemlidir (Anker, 2002).

Bunun yanında, uluslararası hukukun kaynakları “*Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*³”nün 38. maddesinde düzenlenir. Anılan maddeye göre uluslararası hukukun kaynakları; uluslararası antlaşmalar, uluslararası teamül, hukukun genel prensipleri, mahkeme kararları ve doktrin olarak sıralanabilir. Bu kaynaklardan ilk üçü bağlayıcı kaynak, mahkeme kararları ve doktrin ise yardımcı kaynaktır (Pazarcı, 2012)

Böylelikle uluslararası koruma mekanizmasının, farklı hukuk dalları ile gelişen ve uluslararası antlaşmalar başta olmak üzere, pek çok kaynaktan beslenen bir sistem olduğunu söylemek mümkündür. Bu bölümde uluslararası koruma mekanizmasının kaynakları; uluslararası antlaşmalar, bağlayıcı olmayan uluslararası belgeler, bölgesel

³ Sözleşme 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da imzalanmış ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 15 Ağustos 1945’te Sözleşme’yi onaylamış ve onay kanunu 24 Ağustos 1945 tarih ve 6902 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

düzenlemeler, uluslararası teamül hukuku, mahkeme kararları ve doktrin olmak üzere beş başlık halinde incelenecektir.

2.1. Uluslararası Antlaşmalar

2.1.1. Mültecilerin hukuki durumuna dair sözleşme ve 1967 tarihli protokol

Mülteci hukukunun en temel düzenlemesi 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokülü'dür. 1951 Cenevre Sözleşmesi uluslararası hukukta mülteci hakları açısından oldukça önem taşır. Zira bu sözleşme ile ilk defa uluslararası hukukta geçerli ve genel nitelik taşıyan bir mülteci tanımı getirilir. Ayrıca bu sözleşme ile sığınmacı ve mültecilere ilişkin evrensel ilkeler yazılı hale getirilmiş, hak ve özgürlükler tanımlanmıştır. Bunlara örnek olarak; geri gönderilmeme (non-refoulement) ilkesi, ayrımcılık yasağı, mülkiyet hakkı, din özgürlüğü, eğitim hakkı, sağlık hakkı vb. örnek verilebilir (Çiçekli, 2016). Yani bu Sözleşme ile mültecilerin korunacağı temel ilkeler belirtilmiş ve korumaya dair kalıcı temeller ortaya konulmuştur (Feller, 2001). Odman'sa Sözleşme'nin taşıdığı önemi; mülteci tanımına Avrupalı Devletlerin bakış açısı ve politik değerleri ile bir konsept getirildiği şeklinde dile getirmektedir (1995, s. 40).

Sözleşme ana hatları itibarıyla kendinden önceki düzenlemeleri de içeren ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan sorunların çözümüne ilişkin bir nitelik taşır (Odman, 1995; Connors, 1997). Bu nedenle Sözleşme'nin devletlerce kabul görülüp imzalanması amaçlanmış ve devletlerin iki açıdan yükümlülüklerini sınırlandırarak Sözleşme'ye katılmalarına imkan sağlanmıştır. Böylelikle Sözleşme'nin ilk hali, devletlerin mülteci tanımına tarihi ve coğrafi yönden kısıtlama getirebilmesini mümkün kılmıştır (Çiçekli, 2016). Buna göre Sözleşme'nin alanı, 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylardır. Ayrıca Sözleşme, devletlere mülteci tanımını "*Avrupa'da meydana gelen olaylar*" veya "*Avrupa veya dışında meydana gelen olaylar*" şeklinde düzenleme imkanı tanımıştır (Özkan, 2017).

Ancak bu tarihi ve coğrafi yönden kısıtlamalar, zamanla mülteci hareketleri karşısında Sözleşme'yi güçsüz kılmış ve uygulamada sorunlara yol açmıştır. Yaşanan sorunların, bu kısıtlamaların kaldırılması yönündeki düşüncayı beslemesi sonucunda BMMYK öncülüğünde 1967 Protokolü, BM Genel Kurulunca kabul edilir. Bu Protokol aracılığıyla tarihi kısıtlama ortadan kalkar. Coğrafi kısıtlama ise Sözleşme'yi yalnızca coğrafi kısıtlama ile kabul eden devletler açısından geçerli olup Sözleşme'ye 1967 Protokolü'nden sonra katılan devletler için geçerli değildir. Böylelikle 1951 Cenevre

Sözleşmesi'ndeki tanım daha genel bir nitelik kazanır ve Sözleşme'nin uygulama alanı artar⁴, biçimsel açıdan da olsa tanımın evrenselleşmesi sağlanır (Odman, 1995; Çiçekli, 2016).

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nü kabul eden devletler, kendi topraklarındaki mültecileri bahsi geçen Sözleşme hükümlerince korumayı kabul etmiş sayılırlar. Yine bu Sözleşme ve Protokol uyarınca devletler; BMMYK ile işbirliği içinde olmayı, bu kurumu kendi mevzuatları hakkında bilgilendirmeyi ve mültecileri karşılıklılık⁵ ilkesinden muaf tutmayı kabul etmiş sayılır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi ve Parlamentolararası Birlik [BMMYK ve PB], 2001).

2.1.2. İşkenceye ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezaya karşı birleşmiş milletler sözleşmesine ek ihtiyari protokol

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun temel belgeleri arasında sayılabilecek *“İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol”*⁶ün 3. maddesi uluslararası koruma mekanizması ve özellikle geri göndermeme ilkesi ile yakından bağlantılıdır. Bu maddeye göre;

“Madde 3 - Hiçbir Taraf Devlet bir şahsı, işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek veya iade etmeyecektir.

Bu gibi esaslı sebeplerin bulunup bulunmadığını tayin maksadıyla, yetkili merciler, söz konusu devlette mümkün olduğu kadar sistemli biçimde yaygın, açık seçik ve kültüv insan hakları ihlalleri bulunup bulunmadığı dahil tüm ilgili hususları göz önünde tutacaktır (İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol, md.3).”

⁴ Nisan 2015 verilerine göre 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin sayısı 145, 1967 Protokolü'ne taraf olan devletlerin sayısı 146, her iki belgeye de taraf olan devletlerin sayısı 142 ve belgelerden birine veya her ikisine taraf olan devletlerin sayısı 148'dir (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2015).

⁵ Karşılıklılık ilkesi gereğince ülkede bulunan yabancıların belirli hak ve özgürlüklerden yararlanmasının önkoşulu, ülke vatandaşının da o yabancıların ülkesinde aynı hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesidir (Çiçekli, 2016). Mültecilerin sahip olduğu hak ve yükümlülükler bağlamında bu ilke geçerli değildir.

⁶ Protokol BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 2002 tarihli A/RES/57/199 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 4 Şubat 2003 tarihinde imzaya açılmış, 22 Haziran 2006 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Protokolü 14 Eylül 2005 tarihinde imzalamıştır. Protokol 5 Temmuz 2011 tarih ve 27985 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2.1.3. Medeni ve siyasi haklara ilişkin uluslararası sözleşme

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun bir diğer önemli belgesi sayılabilecek “*Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*”⁷, özellikle mülteci ve sığınmacıların varış ülkesindeki haklar bakımından önem taşır. Gerçekten de; bu sözleşmenin “*Adil Yargılanma Hakkı*” başlıklı 14. maddesi, “*Sözleşmenin İç Hukuka Uygulanması ve Ayrımcılık Yasağı*” başlıklı 2. maddesi, “*Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*” başlıklı 9. maddesi, “*Yabancıların Sınır Dışı Edilmesine Karşı Usuli Güvenceler*” başlıklı 13. maddesi ile aile birleşmesine ilişkin 17 ve 23. maddeleri mülteci ve sığınmacılar hakkında uygulanabilecek önemli düzenlemelerdir. Bu bahsi geçen maddeler, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile de paralellik gösterir (Özkan, 2017).

2.1.4. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası sözleşme

1966 tarihli “*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme*”⁸ ile; ayrımcılık yasağı, çalışma hakkı, ailenin korunması, eğitim hakkı, yaşama ve sağlık standardı hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı gibi pek çok insani hak düzenleme altına alınmıştır. Bu haklar mülteci ve sığınmacılar bakımından da uygulanabilir olması nedeniyle önem arz eder. Gerçekten de; ayrımcılık yasağını düzenleyen 2. maddeye göre taraf devletler Sözleşme'nin “*ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayrım gözetmeksizin uygulanmasını taahhüt eder (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, md. 2).*” Ayrıca Sözleşme'nin 3. maddesine göre taraf devletler “*bu Sözleşme’de belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamakla yükümlüdür (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, md. 3).*” Buna ek olarak; Sözleşme diğer hakları düzenlerken “herkes” ibaresini kullanmıştır. Dolayısıyla

⁷ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilerek 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. 23 Mart 1976 tarihinde Sözleşme 41. Maddesi hariç olarak yürürlüğe girmiş ve 41. Madde ise 28 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 15 Ağustos 2000 tarihinde Sözleşme'yi imzalamıştır. Sözleşme metni 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁸ Sözleşme BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilerek 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmış ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme metni 11 Ağustos 2003 tarih ve 25196 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Sözleşme kapsamındaki haklar bakımından vatandaş ve yabancı ayrımı olmayıp tüm bu haklar mülteci ve sığınmacılar bakımından da uygulanacaktır.

2.1.5. Dört Cenevre sözleşmesi ve ek protokoller

Uluslararası İnsancıl Hukuk, “savaş veya silahlı çatışma durumlarının etkilerini sınırlandırmak amacıyla insanlara (çarptıran ve siviller) yapılması gerekli olan asgari davranış ve yardıma dair kurallar bütünüünü içeren bir hukuk dalıdır (Tütüncü, 2006, s. 1).” Bu hukuk dalının önemli kısmını 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi⁹ ile 1977 tarihli Ek Protokolleri¹⁰ oluşturur. Bahsi geçen Sözleşmeler pek çok devletin de uymayı kabul ettiği uluslararası belgelerdendir. Bu metinler “konusu itibariyle savaş mağdurlarını korur, savaş mağduru olmayan sakat silahlı kuvvet personeline ve düşmanca davranış içinde olmayan kişilere garanti sağlar (Tütüncü, 2006, s. 4-5).” Sözleşme’yi mülteci ve sığınmacılar bakımından önemli kılan husus, mültecilerin bu Sözleşme kapsamında korunan kişiler kategorisinde değerlendirilmeleridir. Dört Cenevre Sözleşmesi’nin ortak 3. maddesi gereğince; uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda aktif olarak yer almayan kişilerin korunması gerekir. Buna göre; bahsi geçen kişiler öldürme; yaralama; işkence; zalimane, aşağılayıcı ve küçük düşürücü muamelelere karşı korunmalıdır. Yine aynı madde gereğince korunan kişilerin adil yargılanma hakkı ve rehine alınmamaları da güvence altına alınmıştır (Çiçekli, 2016).

2.1.6. Sınır aşan örgütlü suçlara karşı BM sözleşmesi ve ek protokoller

“Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi”¹¹ Uluslararası Ceza Hukuku ile ilişkili olup insan kaçakçılığı ve ticareti ile mücadeleyi düzenler. Bahsi geçen sözleşmeye ek “BM Kara, Deniz, Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığı ile Mücadele Protokolü ve BM İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılmasına

⁹ Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War, Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Sözleşmeler 12 Ağustos 1949 tarihinde imzaya açılmış ve 1950 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmelerin tamamına taraf olmuştur. Sözleşmeler 21.01.1953 tarih ve 6020 sayılı kanunla onaylanmış ve Sözleşmelerin metni 30 Ocak 1953 tarih ve 8322 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

¹⁰ 4 Cenevre Sözleşmesi’ne ek 2 protokol (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts –Protocol I ve Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts- Protocol II) Haziran 1977 tarihinde imzaya açılmıştır. Türkiye bu Protokollere taraf değildir.

¹¹ Sözleşme 15 Kasım 2000 tarihinde BM Genel Kurulunca kabul edilerek 12-15 Aralık 2000 tarihinde Palermo’da imzaya açılmıştır. Türkiye 30.01.2003 tarihinde 4800 sayılı kanun ile kabul etmiş ve Sözleşme 04.02.2003 tarihli ve 25014 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

İlişkin Protokol"; insan ticareti ve kaçakçılığı mağdurlarının adil yargılanma hakkını korur ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü bakımından bireylerin sahip oldukları haklar ile devletin yükümlülükleri yahut geri gönderilmeme ilkesi bakımından olumsuz etki doğurmayacağını güvence altına alır (Çiçekli, 2016).

2.2. Bağlayıcı Olmayan Uluslararası Belgeler

Bağlayıcı olmayan uluslararası belgeler, adı üstünde hukuki bağlayıcılığı olmayan; daha ziyade ülkelerin tutumu ve taahhütlerini yansıtan belgelerdir. Bu belgeler; bir devlet tarafından yapılan açıklamalar olabileceği gibi, birden fazla devletin katılımıyla alınmış kararlar da olabilirler. Bu metinler bağlayıcı nitelik arz etmekten ziyade, iç hukuk kurallarının yapımında ve mülteci hukukuna ilişkin kuralların anlaşılması ve yorumlanması hususunda önem taşır (Çiçekli, 2016).

Bağlayıcı olmayan belgeler de niteliklerine göre evrensel veya bölgesel nitelik taşıyabilir. Örneğin; Cartegana Deklarasyonu, Bangkok Prensipleri ve Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi bölgesel nitelik taşıyan ve bağlayıcı olmayan belgelerdir¹².

2.2.1. İnsan hakları evrensel beyannamesi

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, küresel insan hakları standartlarının en temel kaynaklarından biridir. Öyle ki, pek çok uluslararası belge, Beyanname’ye referans yapar (Hannum, 1995). Beyanname; kişisel hak ve özgürlüklerin yanı sıra ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları düzenler (Pazarcı, 2012). Bunlar arasında eşitlik ilkesi (md.

¹² Bu belgelerin bağlayıcı olmadığı isimlendirmelerinden de anlaşılabilir. Gerçekten de; sözleşme, anlaşma gibi tabirler isimleri birbirinden farklı olsa da bir bağlayıcılık içerir. Örneğin; *“andlaşma ya da eski adıyla muahede; genel olarak bir irade uyuşmasını bildirmesi yanında, özel olarak, onay gerektiren andlaşma türünü bildirmektedir (Pazarcı, 2012, s. 47).”* Anlaşma; *“devletlerin yaptığı andlaşmalar bakımından ikincil önemde olanları bildirdiği gibi en az resmi işlem gerektiren andlaşma türünü de bildirmektedir, yine uluslararası örgütlerin yaptığı andlaşmalara genellikle verilen addır (Pazarcı, 2012, s. 47).”* Sözleşme (mukavelename) ise *“genellikle çok önemli ve kural koyucu çok-taraflı andlaşmaları bildirmektedir (Pazarcı, 2012, s. 47).”* Şart; *“Türkçe bir terim olmayıp, genellikle uluslararası yaşamı düzenleyen temel ve kurucu nitelikli andlaşmaları belirtmektedir (Pazarcı, 2012, s. 47).”* Şart, nadiren bağlayıcı olmayan bir belgeyi belirtmek amacıyla da kullanılabilir (Örneğin: BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen *“Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri Şartı”*). Bununla birlikte; bağlayıcı olmayan belgeler sıklıkla; bildirge, beyanname, deklarasyon veya prensip olarak isimlendirilir. Bildirge *“beyanname, açıklama, bildiri, deklarasyon”* anlamına gelir (Yelbaşı, 2014, s. 91). Bildiri; *“resmi makamların, kurumların, özel örgütlerin, toplulukların bir durumu ilgililere duyurmak için yazdıkları yazı, tebliğ, tebligat”* anlamına gelir (Yelbaşı, 2014, s. 91). Ayrıca bildirinin *“bilimsel toplantılarda okunup tartışılan bilimsel konulardaki yazılar (beyanname)”* anlamı da bulunur (Yelbaşı, 2014, s. 91). Deklarasyon veya deklarasyon; *“bildirge, beyanname, bildiri, açıklama”* anlamını taşır (Yelbaşı, 2014, s. 142). Prensip ise; *“ilke, umde, temel, esas, temel düşünce, inanç,, davranış kuralı, dayanılacak şey, dayanak, destek, kaide, düstür”* olarak tanımlanır (Yelbaşı, 2014, s. 501). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere, bu belgeler resmi bir işlem gerektirmez, bağlayıcı nitelik taşımaz.

1), ayrımcılık yasağı (md. 2), yaşam hakkı (md. 3), kölelik yasağı (md. 4) gibi pek çok düzenleme yer alır. Bununla birlikte; Beyanname'nin bağlayıcı bir niteliği ve herhangi bir güvence mekanizması bulunmaz. Yine de, insan haklarının evrensel değerler olduğu kabulünden hareketle ve geleneksel kimi insan haklarını düzenlemesi nedeniyle Beyanname'nin uluslararası hukuk bağlamında bir örf-adet kuralı olarak görülmesi mümkündür (Pazarcı, 2012). Zira bu haklar; başkaca uluslararası metinler ile uluslararası davalarda da tekrarlanan temel haklardandır.

İnsan hakları hukukuna ilişkin 1948 tarihli bu belge, mülteci ve sığınmacılar bakımından da önem taşır. Zira, Beyanname'nin düzenlediği temel haklar, mülteciler ve sığınmacılar bakımından da geçerlidir. Buna ek olarak Beyanname'nin mülteci hukuku açısından önemi 14. madde bakımından ayrıca ortaya çıkar. Bu maddeye göre; *“Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, md.14).”* Bu madde ile sığınma hakkının güvence altına alındığı açıktır.

2.2.2. 1951 Cenevre sözleşmesi ve/veya 1967 protokolüne taraf devletler bildirgesi

Çiçekli'den aynen aktaracak olursak bu düzenleme; *“1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci korumasındaki yerine, geri göndermeme prensibinin uluslararası örf ve adet hukukunda yerleşik olduğuna ve uluslararası dayanışma ve yük paylaşımının uluslararası korumadaki önemine vurgu yapmaktadır (2016, s. 225).”*

2.2.3. Cartegana deklarasyonu

Latin Amerika ülkelerinde de sosyo-ekonomik yaşamdaki dengesizlikler, siyasi istikrarsızlıklar, iç savaş ve çeşitli şiddet eğilimleri Amerika kıtasında dikkate değer mülteci hareketlerine sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler ışığında, BMMYK girişiminde özellikle Latin Amerika Ülkeleri'nin katılımcıları ile bir kollokyum¹³ düzenlenmiş ve on Latin Amerika ülkesi tarafından bu deklarasyon yayımlanmıştır (Odman, 1995; Özcan, 2005).

¹³ “Coloquio Sobre la Proteccion Internacional de las Refugiados en Amerika Central, Mexico y Panama: Problemas Juridicos y Humanitarios”, 19-22 Kasım 1984, Cartegana-Kolombiya.

Bahsi geçen deklarasyon ile “1969 tarihli Afrika’da Yaşanan Mülteci Sorunlarının Belirli Yönlerine İlişkin Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi¹⁴” (Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi)’ne gönderme yapılmış ve yine 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne kıyasla daha geniş ve objektif niteliklere haiz bir mülteci tanımına yer verilmiştir (BMMYK ve PB 2001; Özcan, 2005). Bu deklarasyon kıta devletleri açısından bağlayıcılık taşımamakla birlikte, kimi bölge ülkeleri tarafından uygulamada kullanılan bir tanım olmuş kimi bölge ülkelerince de yapılan iç hukuk düzenlemelerinde kendine yer bulmuştur (BMMYK ve PB, 2001; Çiçekli, 2016). Ayrıca bu bildiri; Amerikan Devletleri Örgütü, BM Genel Konseyi ve BMMYK’nın istişare organı olan Yürütme Komitesince de onaylanmıştır (BMMYK ve PB, 2001).

2.2.4. Mültecilerin statüsüne ve yapılacak muameleye ilişkin Bangkok prensipleri

Asya-Afrika Yasal Danışma Örgütü liderliğinde 1966’da kabul edilen Bangkok Prensipleri¹⁵ de bağlayıcı olmayan önemli bölgesel düzenlemeler arasında yer alır. Bu düzenleme ile getirilen mülteci tanımı da 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde belirlenen tanımdan daha kapsayıcı ve genel niteliklidir. Bunun yanında mülteci teriminin belirlenmesinde toplumsal cinsiyet kavramına da yer vermesi bakımından oldukça önemli bir belgedir.

2.2.5. 1967 tarihli Birleşmiş Milletler ülkesel sığınma bildirisi

14 Aralık 1967 tarihinde BM Genel Kurulunca oybirliği ile kabul edilen bu bildiri esas hatlarıyla sığınma hakkı üzerine yoğunlaşır. Bildiriye göre bu hak barışçıl ve insani temelli olup düşmanca bir eylem niteliği taşımaz. Bu bildiri, sığınma hakkı tanımının koşullarını sığınma hakkı tanıyan devlete bırakır ve devletlerin 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü’ne dayalı uygulamalarını destekler; aynı zamanda sığınma ülkesinin görevini sığınma talebinde bulunan kişinin bu talebini değerlendirmek olduğunu belirtir (Odman, 1995; BMMYK ve PB, 2001; Çiçekli, 2016).

¹⁴Sözleşme Addis Adaba şehrinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu tarafından Altıncı Olağan Oturumunda 10 Eylül 1969 tarihinde kabul edilmiş ve 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹⁵ Asian-African Legal Consultative Organization (AALCO), *Bangkok Principles on the Status and Treatment of Refugees ("Bangkok Principles")*, 31 Aralık 1966. Bangkok Prensiplerinin son hali Asya-Afrika Yasal Danışma Örgütü’nün 24 Ocak 2001 tarihinde New Delhi’de düzenlenen 40. Oturum ile düzenlenmiştir. Toplumsal cinsiyet, mülteci tanımına bu oturumda eklenmiştir.

2.2.6. 1977 tarihli Avrupa Konseyi lkesel sığınma bildirisi

Avrupa Konseyi'nin yapmış olduğu çalışmalara dayanan bu bildiri; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Statüsü, 1967 Tarihli Birleşmiş Milletler lkesel Sığınma Bildirisi, BM Statüsü ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne yaptığı atıflar ile taraf ülkelere gelen kişilere sığınma hakkı tanır (Odman, 1995). Odman'dan aynen aktaracak olursak; *“özellikle insani nedenlerle sığınmaya layık olan kişilere de sığınma hakkı verilmesi ve 1951 Sözleşmesi'nin anlam ve boyutlarını aşması bakımından, Bildiri büyük bir önem taşımaktadır (1995, s. 57).”*

2.3. Bölgesel Düzenlemeler

2.3.1. Avrupa insan haklarını koruma ve temel özgürlükler sözleşmesi ve ek protokoller

1950 tarihli *“Avrupa İnsan Haklarını Koruma ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi”¹⁶* (AİHS), insan hakları bakımından önemli bölgesel düzenlemelerin başında gelir. Bu Sözleşme; sınır dışı edilmeye ilişkin düzenlemelerin dışında doğrudan mülteci ve sığınmacılara ilişkin bir düzenleme bulundurmaz. Buna rağmen Sözleşme'de düzenlenen temel haklar bakımından, mülteci hukuku açısından da önem taşır.

Gerçekten de bu Sözleşme ve ek protokolleri ile yaşam hakkı (md. 2), işkence yasağı (md. 3), kölelik ve zorla alıştırma yasağı (md. 4), özgürlük ve güvenlik hakkı (md. 5), adil yargılanma hakkı (md. 6), özel ve aile hayatına saygı (md. 8), düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (md. 9), ifade özgürlüğü (md. 10), ayrımcılık yasağı (md. 14), yabancıların siyasal etkinliklerinin kısıtlanması (md. 16), eğitim hakkı (1 no.lu protokol md. 2), sınır dışı edilme yasağı (4 no.lu protokol md. 3-4) gibi pek çok temel hakkı düzenler. Bu haklar mülteci ve sığınmacılar bakımından; aile birleşmesi, çalışma ve eğitimle ilgili düzenlemeler, geri göndermeme ilkesi gibi hususlarda uygulama alanı bulabilir.

AİHS bölgesel bir düzenleme niteliğı taşıdığından, yalnızca belli ülkelerde uygulama alanı bulabilen bir düzenlemedir. Yani bu Sözleşme'ye yalnızca Avrupa Konseyi'ne üye devletler taraf olabilecektir¹⁷. Dolayısıyla Konsey üyesi olmayan

¹⁶ Sözleşme Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanarak 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 4 Kasım 1950 tarihinde Sözleşme'yi imzalamış olup 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onay Kanunu, 19 Mart 1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Mayıs 2015 itibarıyla bütün Avrupa Konseyi üyeleri Sözleşme'ye taraftır.

¹⁷ Buna ek olarak Lizbon Anlaşması'nın 6. maddesinin 2. fıkrası uyarınca Avrupa Birliğı de AİHS'e taraf olacaktır.

devletler Sözleşme'ye taraf olamayacağından, bu düzenleme onlar için bağlayıcı da olmayacaktır.

2.3.2. Afrika'da yaşanan mülteci sorunlarının belirli yönlerine ilişkin Afrika Birliği Örgütü sözleşmesi

1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, Afrika'nın mültecilerle ilgili ilk bölgesel düzenlemesi olması ve bağlayıcılığı olan tek bölgesel mülteci anlaşması olması bakımından önem taşır (BMMYK ve PB, 2001; Özcan, 2005). Gerçekten bu kıta, üzerinde yürütülen sömürgecilik ve kolonileştirme faaliyetleri, ardından yaşanan iç savaşlar ve etnik çatışmalar, buna ek olarak kuraklık ve başka kimi doğal afetler sonucu pek çok mülteci hareketine ev sahipliği yapmıştır. Yaşanan tüm bu tarihsel olaylar göz önünde tutularak düzenlenmiş olan sözleşme, mülteci tanımını 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nden daha geniş ve objektif bir tanımla ele alması bakımından önem taşır (BMMYK ve PB, 2001; Feller, 2001). Odman'a göre; bu sözleşme 1951 Cenevre Sözleşmesi ile kıyaslandığında daha kapsamlı, gerçekçi ve uygulanabilir bir mülteci tanımı içermektedir (1995, s. 51).

Bu sözleşme de bölgesel bir nitelik taşıdığından, yalnızca Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletler Sözleşme'ye taraf olabilecektir. Bu bağlamda Sözleşme yalnızca Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletler tarafından imzalanabilir ve yalnızca bu devletler açısından bağlayıcılık taşır.

2.3.3. Avrupa Birliği düzenlemeleri

Avrupa Birliği (AB)'nin Avrupa Birliği üyesi devletler arasındaki sığınma politikaları ile uygulamaya ilişkin farkları gidermek için atmış olduğu adımlar da, uluslararası koruma mekanizması sistemi içinde önem taşır (Özcan, 2005). Avrupa Birliği 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin temel alan ortak bir sığınma sistemi kurmaya çalışmakta ve buna yönelik düzenlemelerine devam etmektedir. Bu düzenlemeler; 1990 Dublin Sözleşmesi¹⁸, 1990 tarihli Schengen Yürütme Anlaşması¹⁹, 2001 tarihli Geçici Koruma

¹⁸ Dublin Sözleşmesi 15 Haziran 1990'da İrlanda'da imzalanmış ve 1 Eylül 1997'de yürürlüğe girmiştir. Daha sonra Sözleşme'nin yerini 343/2003 sayılı Dublin II Tüzüğü almıştır.

¹⁹ Anlaşma 14 Haziran 1985 tarihinde 5 ülke arasında imzalanmış ve 1999'dan itibaren AB'nin tamamı için geçerli bir hal almıştır.

Yönergesi²⁰, 2004 tarihli Dublin II Tüzüğü²¹, 2011 tarihli Vasıf Yönergesi²², 2013 tarihli Kabul Standartları Yönergesi²³ ve yine aynı tarihli Ortak Usul Yönergesi²⁴ olarak sayılabilir (Çiçekli, 2016).

2.4. Uluslararası Teamül Hukuku

Teamül, uluslararası hukukun kaynaklarındanır. Pazarcı (2012); teamülün, diğer adıyla yapılageliş ya da örf ve adet kurallarının uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışlarıyla oluştuğunu belirtir. Bu kurallar, yazılı olmayan hukuk kurallarıdır. *“Teamül kurallarının kökeninde, uluslararası toplum mensuplarının bilincinden kaynaklanan ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen uygulama ve olgular yer alır (Öktem, 2013, s. 5).”*

Teamülün oluşabilmesi için, maddi ve manevi öğelerin bir araya gelmesi gerekir (Öktem, 2013). Maddi öğeden bahsedilebilmesi için; aynı durumda aynı davranış ve tutumun sürekli tekrarlanması gerekir. Böylelikle bahsi geçen durum, gelenek halini alır. Gelenekten söz edebilmek için, genel bir uygulamadan bahsedilmesi gerekir. Bu genel uygulamanın uzun süre tekrarlanması ile birlikte, uluslararası hukukta bir teamülün doğduğundan bahsedilebilir (Pazarcı, 2012). Özetle; *“tutarlı biçimde takip edilen, hatta rıza gösterilen devlet uygulaması, bağlayıcı teamül kuralları yaratabilir (Öktem, 2013, s. 57).”*

Teamülün manevi unsuru ise; uluslararası hukuk kişilerinin aynı durumda sürekli tekrarlanan davranışlarının hukukun bir gereği olduğunu kabul etmesidir. Hukukun bir gereği olarak, zorunlu olarak o olayda belli bir tutumun gösterilmesi halinde bir teamülden söz edilebilecektir (Pazarcı, 2012). Bu unsur *opinio juris* veya psikolojik unsur olarak da adlandırılır (Öktem, 2013).

²⁰ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001, [2001] OJ L 212/12.

²¹ Council Regulation (EC) No 343/2003 of 18 February 2003 (Official Journal L 050, 25.02.2003, pp. 0001-0010)

²² Directive 2011/95/EU of European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast) 20.12.2011, OJ L 337/9

²³ Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 29.06.2013, OJ L 180/96

²⁴ Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), 29.06.2013, OJ L 180/60.

Uluslararası koruma mekanizmaları bağlamında bir teamülün bulunup bulunmadığı geçmişte tartışma konusu yapılmış olsa da (Odman, 1995), günümüzde geri göndermeme ilkesinin bu yönde bir kural olduğunu kabul etmek mümkündür (Uzun, 2012). Zira; devletlerin tutumu da bu yönde olup pek çok sözleşmede de bu ilkeye atıf vardır. Üstelik; BMMYK uygulamaları bağlamında devletlerin geri göndermeme ilkesine karşı bir itirazı da bulunmaz. Böylelikle ilkenin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve diğer mülteci sözleşmelerine taraf olmayan devletler bakımından da bağlayıcı bir yükümlülük olduğu söylenebilir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007; Uzun, 2012).

2.5. Mahkeme Kararları ve Doktrin

Mahkeme kararları ve doktrin, uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarındanır. Bunların bağlayıcı bir niteliği bulunmamakla beraber; uluslararası koruma mekanizması bağlamında yol gösterici nitelik taşımakta ve bu alanda veri sağladıkları için önemlidir (Pazarcı, 2012).

Ne 1951 Cenevre Sözleşmesi ne de 1967 Protokolü getirdikleri düzenlemelere ilişkin bir yargı organı kurmuştur. Ancak ulusal ve uluslararası mahkeme kararları mülteci ve sığınmacıların hakları üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Bu uluslararası mahkemelere örnek olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi²⁵, BM İnsan Hakları Komitesi²⁶ ve İşkenceyi Önleme Komitesi²⁷ örnek verilebilir. (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

3. ULUSLARARASI HUKUKTA MÜLTECİ TANIMI

Mülteci Hukukunda mülteci, sığınmacı, göçmen, düzensiz göçmen, iltica, sığınma, geçici koruma sahibi gibi pek çok tanım vardır ve bunlardan kimisi bir diğeri yerine kullanılabilir. Gerçekten de; 1951 Cenevre Sözleşmesi özelinde mülteci

²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; özellikle geri göndermeme ilkesi ile ilgili pek çok karar imza atmıştır. Örneğin; Jabari v. Türkiye kararı (Jabari v. Turkey, Appl. No. 40035/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 11 Temmuz 2000) Türk iç hukukunda değişikliklere sebep olmuştur. Karar detaylı olarak çalışmanın 3. Bölümünde incelenecektir, bkz: s. 113 vd.

²⁶ BM İnsan Hakları Komitesi, 1992'den bu yana özellikle işkence ve kötü muamele halinde geri göndermeme ilkesi ile ilgili kararlara imza atmıştır. Bunlardan biri Ahani v. Kanada kararıdır (Mansour Ahani v. Canada, CCPR/C/80/D/1051/2002, UN Human Rights Committee (HRC), 15 Haziran 2004). Bu kararda Komite; işkencenin ölüm cezası ile birlikte telafisi mümkün ve çok ağır sonuçlar doğuracağından bahisle geri göndermeye ilişkin değerlendirme yapılırken olabildiğince hassas ve adil olunması gerektiğini karara bağlamıştır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

²⁷ BM İşkenceyi Önleme Komitesi de İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'nin kapsamını genişleten ve açıklayan yorumlarla, tamamlayıcı koruma kavramının genişletilmesi bağlamında katkıda bulunmuştur (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

terimi kullanılırken, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi sığınmacı kelimesini kullanabilmektedir. Kimi yazarlar sığınmacı ve mülteci tabirlerini aynı anda kullanırken, kimileri bu iki kavramı farklı anlamlara gelmeleri nedeniyle ayırarak kullanmaktadır (Özkan, 2017). Bu halde, sözleşme ve protokollerde yer alan tanımların ayrıntılı incelemesine geçmeden önce Uluslararası Göç Örgütü tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü (Uluslararası Göç Örgütü [UGÖ], 2009)'ndeki kavramlara bir göz atmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Her şeyden önce göç, düzenli göç ve düzensiz göç kavramını netleştirmekte yarar vardır. Göç Terimleri Sözlüğü'ne (UGÖ, 2009, s. 22) göre; “göç (migration), uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmektir.” Bunlar “*süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir.*”

Bu bağlamda “düzenli göç (regular migration), tanınan yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç”ü ifade eder. “*Menşe ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri*” de düzenli göç (orderly migration) olarak tanımlanır (UGÖ, 2009, s. 15).

Düzensiz göç (irregular migration) ise, “*gönderen, transit ve alıcı ülkelerin düzenleme normlarının dışında kalan hareketler*” olarak tanımlanır. “*Burada göçmen, yani göç hareketine katılan kişi, belirli bir ülkeye girmek, orada ikamet etmek veya çalışmak için göç düzenlemeleri uyarınca gerekli olan izin veya belgelere sahip değildir.*” Bu husus, “*Gönderen ülke açısından bir kişinin geçerli bir pasaportu veya seyahat belgesi olmadan uluslararası bir sınırı geçmesi veya ülkeden ayrılmak için idari koşulları yerine getirmemesi gibi durumlarda düzensizlik*” arz eder. Bu bağlamda düzensiz göçmen (irregular migrant); “*yasadışı giriş veya vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun kişi*” anlamına gelir (UGÖ, 2009, s. 15).

Bu hususta birbirine karıştırılan diğer tanımlar ise; göçmen, sığınmacı, geçici koruma sahibi ve mültecidir. Göç Terimleri Sözlüğü'ne (UGÖ, 2009, s. 22) göre göçmen

(migrant) kavramının uluslararası hukukta genel kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Göçmen kavramının karşılığındaki tanıma bakılırsa;

“... ‘kişisel rahatlık’ amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır (UGÖ, 2009, s. 22).”

Bu bağlamda göçmen tabirinin daha çok “gönüllü” göç eden kimseler için kullanıldığını söylemek mümkündür. Oysa mülteci ve sığınmacı kavramlarında gönüllülükten söz edilemez.

Göç Terimleri Sözlüğü (UGÖ, 2009), mülteci başlığını BMMYK’nin tanıdığı ve tanınmış olarak ayrı ayrı inceler. Buna göre (UGÖ, 2009, s. 42-43);

“BMMYK’nin Tanıdığı Mülteci (refugee [mandate]): BMMYK’nın tüzüğündeki kriterlere uygun olan ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolüne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması farketmeksizin, Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazanan kişi.

Tanınmış Mülteci (regugee [recognized]): Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve, söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi (1967 Protokolü ile değişik Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi, 1A(2) Maddesi).”

Tanımlarda da görüldüğü üzere, mülteci tanımı uluslararası hukukta 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü esas alınarak yapılır.

Mülteciler bağlamında değinilmesi gereken bir diğer tanım ise de facto (fiilen) mültecilerdir (de facto refugees). Bu kişiler; 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında “mülteci olarak tanınmayan ve vatandaşı oldukları ülkeye, vatandaşlıkları yoksa mutlak ikamet ülkesine, dönemeyen veya geçerli kabul edilen sebeplerle dönmek istemeyen kişilerdir (UGÖ, 2009, s. 10).”

Sığınmacı (asylum seeker) ise; “İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler”dir. Bu kişiler yaptıkları başvuru

sonucunda olumsuz bir karar çıkması halinde bulundukları ülkeyi terk etmek zorundadırlar. Ayrıca “kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse, ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler (UGÖ, 2009, s. 49).”

Geçici koruma ise kitlesel sığınma durumu ile ilişkilidir. Göç Terimleri Sözlüğü’nde (UGÖ, 2009, s. 19) geçici korumanın karşılığı aşağıdaki gibidir:

“Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür.”

Yani geçici koruma durumunda, bireylerin koruma ihtiyacı söz konusudur ve bu ihtiyaç acildir. Bu durumda ihtiyacın bireysel durumda hızlı olarak karşılanması azdır ya da böyle bir imkan hiç yoktur. Dolayısıyla bu yöntem acil durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Safi, 2017). Örneğin; Suriye’deki iç savaş sonucunda Türkiye’ye gelen kişiler ülkemizde geçici koruma altındadır (Ekşi, 2016).

Özetleyecek olursak; göçmen ülkesinden zorunlu bir neden olmaksızın göç eden kişiyken mülteci ve sığınmacıların ülkelerini terk etmelerinin ardında belli zorunlu sebepler bulunur. Mülteciler, 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında statü sahibi kişilerken; sığınmacılar, henüz bu statüye sahip olmayan, bu statüyü bekleyen kişilerdir. Üstelik mülteci ve sığınmacıların sahip olduğu haklar da birbirinden farklıdır. Örneğin; sığınmacılar mültecilik başvuruları değerlendirilene dek geri gönderilmeme ve insanca muamele görme hakkına sahiptir (Safi, 2017). Geçici koruma ise; acil olarak koruma ihtiyacı duyan ve bireysel incelemenin bu aciliyet sebebiyle mümkün olmadığı durumlarda verilen bir statüdür (Ekşi, 2016).

Mülteci tanımının gelişimi dönemlere ayrılarak incelenebilir. Bu çalışma kapsamında; yapılan tanımlar dört ana başlık halinde incelenecek olup başlıklar sırasıyla şöyledir: Milletler Cemiyeti Döneminde Mülteci Tanımı, Birleşmiş Milletler Döneminde Mülteci Tanımı, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Bağlamında Mülteci Tanımı, Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Tanımı.

3.1. Milletler Cemiyeti Döneminde Mülteci Tanımı

1922-1946 yılları arasında Milletler Cemiyeti önderliğinde imzalanan anlaşmalarda, mülteci tanımına ilişkin olarak “grup” ya da “kategori” anlayışından söz edilebilir. Bu dönemde kişinin mülteci korumasından yararlanabilmesi için, menşe ülke dışında bulunması ve ülkesi olan devletin korumasından yoksun olması yeterli görülmüştür. Ayrıca, mülteci statüsünün belirlenmesi birtakım politik nedenlerle bağlantılı olup devletlerin seçimlerine bırakılmıştır. Bazı milli gruplar, etnik ve milli kökenlerine göre mülteci kabul edilmiştir. Bu nedenle, Milletler Cemiyeti döneminde hukuki koruma sınırlı olup *ad hoc* temelli bir nitelik taşır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

Dönemin mülteci tanımındaki yaklaşımının ortaya çıktığı durumlara örnek olarak; 1926 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devleti’nin korumasından yararlanmak istemeyen bir Rus mülteci ve 1936 yılında Almanya’dan kaçan kimseler örnek verilebilir. Bu dönemde mülteci hukukuna ilişkin gelişmeler olarak 1938 Evian Konferansı²⁸ ve 1943 Bermuda Konferansı²⁹ verilebilir. Söz konusu bu konferanslarda da grup temelli bir yaklaşımın benimsendiği unutulmamalıdır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, mülteci tanımında da birtakım değişimler ortaya çıkmış ve mülteci statüsüne ilişkin olarak kimi kriterler belirlenmeye başlanmıştır. Böylelikle bu dönemin sonlarına doğru; esnekliğe pek yer vermeyen, daha kapalı ve hukuki temele sahip bir yaklaşım ile mülteci meselesi ele alınmaya başlanmıştır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007).

3.2. Birleşmiş Milletler Döneminde Mülteci Tanımı

Mülteci tanımına yönelik yaklaşımın değişerek daha hukuki bir temele sahip olması ile birlikte Birleşmiş Milletler döneminde mülteci meselesi anlaşmalar kapsamında da ele alınmıştır. Bu dönemde sığınma hakkından ilk olarak İnsan Hakları

²⁸ 32 ülkenin delegeleri Alman Yahudisi mültecilerin durumunu tartışmak üzere Fransa’da Evian-les-Bains’de uzun vadeli bir çözüm bulabilmek için bir araya gelmiştir. Katılan ülkelerin neredeyse tamamı bazı ekonomik sebeplerle daha fazla mülteciyi ülkelerine almaya yanaşmamış olsa da bu konferansın bir sonucu mülteci sorunu üzerine çalışan Hükümetlerarası Mülteci Komisyonu’nun (ICR) kurulması olmuştur (United States Holocaust Memorial Museum, 2018).

²⁹ Nazi rejiminin Yahudiler üzerinde kurmuş olduğu baskı ve meydana gelen katliamlar sonucunda Amerika ve İngiltere’deki Yahudiler ve kamuoyu bir çözüm arayışına girmiş ve ABD ile İngiltere ortak istişare yaparak soruna çözüm bulabilmek amacıyla bir araya gelmiştir. Bu konferansa dışarıdan herhangi bir kuruluş veya gözlemci davet edilmemiş ve nihai bir çözüm elde edilememiştir (Jewish Virtual Library, 2018).

Evrensel Beyannamesi'nde bahsedilmiştir. Metin içinde herhangi bir sığınma yahut mülteci tanımına yer verilmemiş olsa da, bu sözleşme sığınma hakkına işaret eden ilk düzenlemedir (Çiçekli, 2016; Özkan, 2017).

Bu dönemde BMMYK'nin Uluslararası Mülteci Örgütü'nün yerini alması ile mültecilerin sorunlarına daha geniş kapsamlı çözümler aranmaya başlanmıştır. BMMYK'nin kuruluş tüzüğü mülteci tanımına yer vermektedir. Gerçekten de Tüzüğün 6. maddesi ile Uluslararası Mülteci Örgütü tarafından mülteci statüsü verilen kişiler de BMMYK'nin yetki alanı kapsamına alınmış ve ayrıca örgütün görev ve yetkilerinin kapsadığı kişilerin tarifi yoluyla yeni bir mülteci tanımı yapılmıştır (Çiçekli, 2016). Tüzüğün 6. maddesi aşağıdaki gibidir:

“Madde 6 - 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olayların sonucunda ve ırkı, dini, milliyeti ya da siyasal görüşü nedeniyle zulüm görmekten haklı sebeplerle korkan, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu korkudan dolayı veya kişisel tercihi dışındaki sebeplerden dolayı söz konusu ülkenin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen; ya da bir ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan ve eskiden sürekli ikamet ettiği ülkenin dışında bulunan, söz konusu korku sebebiyle ya da kendi kişisel tercihi dışındaki sebeplerle bu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen herhangi bir kişiyi kapsar (BMMYK Tüzüğü, md. 6).”

Yani BMMYK Tüzüğü'ndeki tanım uyarınca; 1951 Ocak 1951'den önce meydana gelen olayların sonucunda, ırk, din, milliyet veya siyasi görüş sebebiyle zulüm görmekten haklı sebeplerle korkan ve vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, ayrıca o ülkenin koruması kapsamında olmayan ya da bu korumadan yararlanmak isteyen kişiler mülteci sayılacaktır.

BMMYK Tüzüğü'nün 6. Maddesi, düzenlenmesinde BMMYK'nin katkısının bulunmadığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ile getirilen mülteci tanımına çok benzese de aslında ondan daha geniş bir tanım içermektedir. Zira BMMYK yetkilerini zaman ve coğrafi sınıra bağlı olmadan kullanmıştır (Odman, 1995). BMMYK'nin sahip olduğu bu yetki genişliği iki yeni kavramın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kavramlar “uluslararası toplumun ilgi alanına giren mülteciler” ile “BMMYK'nin ilgi alanına giren mülteciler”dir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Mültecilerin Korunması Uluslararası

Mülteci Hukuku Rehberi'ne (2001, s. 20) göre BMMYK'nin ilgi alanına giren kişiler³⁰; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamına giren kişiler, çatışma veya kamu düzenindeki ciddi rahatsızlıklar nedeniyle kaçan kişiler, geri dönüş yapan kişiler yani eski mülteciler, vatansız kişiler ve bazı durumlarda ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir³¹.

BMMYK'nin "1957 tarihli Mülteci Gemi Adamlarına İlişkin Anlaşma" ile 1967 Protokolü'nün hazırlanmasındaki katkıları da unutulmamalıdır (Uzun, 2016).

BM'nin insan hakları ve azınlık hakları bağlamında yapmış olduğu çalışmalar da mülteci tanımının gelişmesine olanak sağlamıştır. Örneğin; 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi³²'ne göre ebeveynlerinin yanında olan, olmayan ya da ebeveynlerinden ayrılmış çocuklar da mülteci statüsüne sahip olabilir. Ayrıca vatansızlara ve diplomatik korumaya ilişkin çalışmaları da mülteci tanımının gelişmesi bakımından önemlidir (Özkan, 2017).

3.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Kapsamında Mülteci Tanımı

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan mülteci hareketlerinin çözülememesi; geçici anlaşmalar yerine, genel bir mülteci tanımı içeren yeni bir uluslararası belgenin doğmasını gerektirmiştir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK], 2013). Bu nedenle BMMYK'nın oluşturulması ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin çalışmaları aynı zamanda yürütülmüştür. Sözleşmenin hazırlanması için bir geçici komite kurulmuş ve komitenin Ocak-Şubat 1950 tarihlerinde yapmış olduğu toplantıda mülteciliğin nasıl tanımlanacağı meselesi üzerinde durulmuştur. Bu toplantılarda haklı bir nedene dayanan baskı ve zulüm kavramı sözleşme kapsamına dahil edilmiş, ayrıca

³⁰ Bu kişilerin toplam sayısı 31 Aralık 2001 tarihinde 21.125,960'tır (BMMYK ve PB, 2001, s. 33). 2017 verilerine göre ise bu sayı 68.5 milyondur (United Nation High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2018, s. 2).

³¹ Özetle ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (internally displaced persons); silahlı çatışma veya insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle, yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan ve menşei ülkesi içinde bir başka yere göç etmek zorunda bırakılan kişilerdir (Geissler, 1999; Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Mülteciler, bir başka ülkeye sınırlarken; ülke içinde yerinden edilmiş kişiler kendi ülkelerinde kalır, ancak yaşadıkları yerden başka bir yere zorunlu olarak göç ederler. Bu kişiler mülteciler gibi bir uluslararası korumanın kapsamına girmezler, bunun yerine daha dar kapsamlı bir özel müdahalenin konusu olurlar. Bu durum, onları pek çok insan hakkı ihlaline açık hale getirir. Buna ek olarak, yaşadıkları yeri terk ettikleri için daha önce sahip oldukları sosyal ve kültürel bağları da kopar (Geissler, 1999). Bu kişilerin korunmasında birincil sorumluluk devletlere aittir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). BMMYK ülke içinde yerinden edilmiş kişilere koruma sağlayan önemli örgütlerden biridir. Bu kişiler Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk normları gereğince korunur (Geissler, 1999).

³² Sözleşme 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanmış ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme metni 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

BM Genel Sekreteri tarafından mülteci tanımı üzerine üç alternatif yaklaşım önerisi getirilmiştir. İlk alternatif, Birleşmiş Milletler'in koruması altındaki tüm mültecileri kapsayacak bir tanım oluşturmaktır. İkinci alternatif, Uluslararası Mülteciler Örgütü (IRO) Kurucu Belgesi'nde yer alan tanımlara atıfta bulunmasıyken; üçüncü alternatif uygulanabilir yeni bir tanımlama yapılması ve bu tanımın sözleşmede yer alması şeklindedir. Sözleşme metnindeki tanımın üçüncü alternatif yaklaşım benimsenerek ortaya çıktığı söylenebilir (Odman, 1995).

Getirilen bu yeni mülteci tanımı, amaçsal yorum açısından incelendiğinde, üç amaç göze çarpar. Bunlardan ilki, kişiyi almış olduğu statü sebebiyle ciddi zararlardan korumaktır. Diğer amaçlarsa, mültecinin toplu suça dayanan önlemlerden korunması ve kişisel inanç ve düşünce sistemi ile bunu dile getirebilme özgürlüğünün koruma özelleştirilmesidir (Özkan, 2017).

1951 Cenevre Sözleşmesi, BMMYK Tüzüğü'nde belirlenmiş zulüm nedenlerini genişletmiş ve *“belirli bir toplumsal gruba mensubiyet”* kavramını da bir zulüm nedeni olarak saptamıştır (Çiçekli, 2016; Özkan, 2017). Sözleşme uygulanacağı kişilerin kapsamından bahsederken, yeni bir mülteci tanımını da doğurmuştur. Sözleşmenin kapsamını belirten 1A(2). maddesi aşağıdaki gibidir:

“Madde 1A(2) - 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır(1951 Cenevre Sözleşmesi, md. 1A(2)).”

Daha önce de bahsedildiği gibi, Sözleşme İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin izlerini taşır (Odman, 1995; Connors, 1997). Bu nedenle Sözleşme'nin devletlerce kabul görülüp imzalanması önemsenmiş ve böylelikle yukarıda bahsedilen tanımın coğrafi kısıtlama ile kabulü mümkün kılınmıştır (Çiçekli, 2016). Gerçekten de Sözleşme'nin ilk halinde 1B maddesinde aşağıdaki ifade yer almaktadır:

“Madde 1B(1) - İşbu sözleşme'nin amaçları bakımından kısım A, Madde 1'deki '1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar' ifadesi, ya,

(a) '1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar'; veya, (b) '1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar' anlamında anlaşılacak ve her Taraf Devlet bu Sözleşme'yi imzaladığı, tasdik ettiği veya ona katıldığı sırada bu Sözleşme'ye göre taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda bulunacaktır.

(2) (a) şikkını kabul eden her Taraf Devlet, herhangi bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne göndereceği bir notla, (b) şikkını kabul ettiğini duyurarak yükümlülüklerini genişletebilir (1951 Cenevre Sözleşmesi, md. 1B(1))."

Yukarıda da görüldüğü üzere; Sözleşme 1951'den önce meydana gelen olayların ne olduğunu tanımlamaya girişmez. Ancak doktrinde hakim olan görüş, bu olaylardan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile meydana gelen hak kayıplarının kastedildiğidir. Üstelik bu durum, Sözleşme'nin kendinden önceki mülteci statülerini tanıdığını ilan etmesiyle de kanıtlanmış sayılır. Burada önemli olan, mülteci statüsü verilecek kişinin 1 Ocak 1951 tarihli olaylardan ya da bu olayların daha sonra doğacak sonuçlarından dolayı baskı göreceğine ve zulme uğrayacağına dair bir haklı korkuya sahip olmasıdır (Odman, 1995).

Ancak Sözleşme'nin sahip olduğu bu zamansal kısıtlama, üstelik ülkelerin getirebileceği coğrafi kısıtlama; İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan mülteci hareketleri bakımından hukuki sorunlara yol açmıştır. Buradaki asıl sorun aynı koşullara sahip olan kişilerin, aynı statüden faydalanamaması olmuştur. Bu durum Dünya kamuoyunu rahatsız etmiş ve böylece 1967 Protokolü'nün doğumuna zemin hazırlamıştır (Odman, 1995).

1967 Protokolü ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin getirmiş olduğu tanım daha geniş çaplı bir uygulama alanı kazanmıştır. Zira; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin getirmiş olduğu coğrafi kısıtlama ve zaman kısıtlaması geleceğe yönelik olarak ortadan kaldırılmıştır. Ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi sınırlama ile kabul eden ülkelere tanımın bu halini koruma hakkı da verilmiştir (Odman, 1995; Özkan, 2017). Böylelikle mülteci kavramının 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre günümüzdeki tanımı aşağıdaki gibidir:

"...ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden

mutaden ikamet ettiği ülke dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs.”

3.4. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Tanımı

1951 Cenevre Sözleşmesi’nin dışında, bölgesel bazı düzenlemeler olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu söz konusu düzenlemeler de sözleşmede yer alan tanım esas almakla birlikte, kimisi bu tanımdan daha geniş ve özgürlükçü yeni biçimleri benimsemiştir (Çiçekli, 2016).

3.4.1. Afrika Birliği Örgütüne göre mülteci tanımı

Afrika Birliği Örgütü mülteci tanımını belirlerken 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki tanımını esas almış; ancak onun kapsamını genişletmiş ve daha objektif bir mülteci tanımı belirlemiştir (Özcan, 2005).

Gerçekten de Sözleşme’nin 1. maddesi uyarınca;

“Madde 1- 1. Bu Sözleşme’nin amaçları çerçevesinde, "mülteci" terimi, ırk, din, milliyet, siyasi inanç ya da belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti yüzünden zulüm ya da haklı bir temele dayanan zulme uğrama korkusu nedeniyle, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve, söz konusu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da korkusu nedeniyle yararlanmak istemeyen, ya da, vatandaşlığı olmayan ve bu tür olaylar sonucu daha önce ikamet ettiği ülkenin dışına çıkmış olup, söz konusu ülkeye geri dönemeyen, ya da korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişi anlamına gelecektir.

2. "Mülteci" terimi aynı zamanda, kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes için geçerli olacaktır (Afrika Birliği Sözleşmesi, md. 1).”

Bu Sözleşme’deki mülteci tanımı Afrika kıtasında ortaya çıkmış bağımsızlık savaşları ve buna benzer deneyimler sebebi ile oluşturulmuştur. Bu nedenle sözleşme, iç savaşın etkilerini de göz önünde tutarak mülteci tanımını genişletir (Çiçekli, 2016). Zira getirilmiş olan tanım uyarınca iç savaş, karışıklık gibi sebepler uyarınca ülkesinden kaçan kişinin haklı zulüm korkusu duyup duymadıkları incelenmeyecek ve sözleşmeye taraf ülkeler tarafından mülteci statüsü tanınabilecektir (BMMYK ve PB, 2001).

Görüldüğü üzere bu Sözleşme’de zamansal yahut coğrafi bir kısıtlama da bulunmaz. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde ülke dışında olmanın sebepleri sınırlandırılmış

haldeyken, bu sözleşmede “*ciddi saldırı tehlikesi, iç savaş*” gibi kimi genel sebeplere bağlanmıştır. Böylelikle Sözleşme, “*doğduğu kıtada yaşanan hareketlere gözünü kapatmamış*” ve daha kapsamlı uygulanabilir bir tanım benimsemiştir (Odman, 1995, s. 50-51).

3.4.2. Cartegana deklarasyonuna göre mülteci tanımı

Cartegana Deklarasyonu’nda mülteci tanımı, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde benimsenen yaklaşımdan daha farklı, yeni bir yaklaşımla ele alınmıştır. Üstelik bu tanımın ortaya çıkmasında 1969 Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sözleşmesi de etkili olmuştur (Odman, Mülteci Hukuku, 1995; Özcan, 2005).

Deklarasyon sonucunda benimsenen nihai kararların 3.sü aşağıdaki gibidir:

“... bölgede kullanılması tavsiye edilen mülteci tanımı ya da kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin ve 1967 Protokolü’nün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra, yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır.”

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere; Deklarasyon 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki tanımı kabul etmenin yanı sıra, bu tanımın dışında kalan yeni bir tanım getirir. Metinde geçen “*yaygın insan hakkı ihlalleri*” kavramı oldukça önem taşır. Bu kavramın kıtada yaygın olarak görülen askeri rejimler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan insan hakları ihlallerinden kaynaklandığı düşünülür. Kimi yorumculara göre bu kavramın varlığı 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki eski, geleneksel tanımın geçerliliğini sorgulatmaktadır (Odman, 1995). Bizce önemli olansa bu Deklarasyonla birlikte 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden daha geniş standartlar benimsenmesi ve mülteciliğin daha geniş kapsamda ele alınabileceğinin gösterilmesidir.

3.4.3. Bangkok prensiplerine göre mülteci tanımı

Asya-Afrika Yasal Danışma Örgütü’nün 2001’de gözden geçirerek yenilemiş olduğu mülteci tanımı da uluslararası literatür açısından önem taşır. Aslında Bildiri’deki mülteci tanımı 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin neredeyse aynısıdır. Onu, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden ayıran unsur, 2001’den sonra zulüm bağlamında ortaya çıkar. Gerçekten de bu Bildiri’de sayılan zulüm sebepleri, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne kıyasla daha geniştir.

Bildiride mülteci; “ırk, din, milliyet, etnik köken, toplumsal cinsiyet³³, politik görüş veya belirli bir sosyal gruba üyeliği sebebiyle zulüm gören veya zulüm göreceğine ilişkin korku duyan, ülkesinin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanmayan yahut yararlanmak istemeyen kişi” olarak tanımlanmaktadır.

3.4.4. Avrupa Birliği hukukunda mülteci tanımı

Avrupa Birliği’nde göç, iltica ve sığınma ile ilişkili olarak genel bir politika bulunmamakla birlikte, üye ülkelerin uyması gereken birtakım ortak kuralları mevcuttur. Buna ek olarak Avrupa Birliği 1999 yılından itibaren “Ortak Avrupa İltica Sistemi” üzerinde çalışmakta ve böylelikle üye ülkelerin izlediği politikaların uyum içinde olmasını ve çeşitli eksikliklerin giderilmesini hedeflemektedir (Eren ve Çakran, 2017).

Avrupa Birliği’nde mülteci tanımı genel olarak 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne uygun şekilde gelişmiştir. Bu bağlamda 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması³⁴, yerinden edilen kişiler ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişiler hakkında alınacak tedbirler için yasal çerçeveyi belirlemiş ve bu antlaşma temel alınarak getirilmiş olan düzenlemelerde, mülteci tanımı belirlenirken 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde aranan unsurlar korunmuştur (Özcan, 2005; Çiçekli, 2016). Aynı şekilde, 2004/83/EC (AT) sayılı Avrupa Konsey Yönergesi’nin 2. maddesinde yer alan mülteci tanımı da 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımı içerir (Eren ve Çakran, 2017). Ancak bazı düzenlemelerle 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımına ek bazı tanımlara yer verilmiştir. Örneğin; “2001 tarihli Geçici Koruma Yönergesi” ile geçici koruma tanımlanmış ve kitlesel sığınma durumlarına ilişkin olarak kimi düzenlemeler yapılmıştır (Özcan, 2005). Bir başka düzenleme olan “2011 tarihli Vasıf Yönergesi” ise ikincil korumaya ehil kişilere ilişkin tanımlar getirmiştir³⁵. Vasıf Yönergesi’nde ikincil korumaya ehil kişi, sığınmacı olarak nitelendirilemeyen bir üçüncü ülke vatandaşı ya da vatansız kişidir. Buna ek olarak sözü geçen metinde, ikincil korumanın geçerli olacağı haller de detaylı şekilde düzenlenir (Çiçekli, 2016).

³³ 2. Bölümde daha detaylı değinileceği üzere; İngilizce metinlerde “gender” ve “sex” farklı anlamlara gelmektedir. Gerçekten de; “sex” biyolojik cinsiyet anlamına gelmekteyken, “gender” toplumsal cinsiyet anlamı taşır. Bu bağlamda metnin orijinalinde geçen “gender” kelimesinin yalnızca cinsiyet olarak çevrilmesi metinde anlam kaybına neden olacaktır.

³⁴ Antlaşma, 2 Ekim 1997’de imzalanmış ve 1 Mayıs 1999’da yürürlüğe girmiştir.

³⁵ Vasıf Yönergesi’ndeki düzenleme YUKK’ta da benimsenmiş olup bu hususla ilgili detaylı inceleme, çalışmanın 3. Bölümünde yer almaktadır, bkz: s.113 vd.

3.4.5. Türk hukukunda mülteci tanımı

İç hukukta mülteciliğe ilişkin detaylı inceleme asıl olarak çalışmanın 5. Başlığı³⁶ altında verilecek olsa da, Türk hukukunun mülteci tanımını bu başlık altında kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Türk hukukunda mülteci tanımı 2013 tarihli “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (YUKK)³⁷ içinde yer alır. Mülteci tanımı YUKK’un 61. maddesinde düzenlenir. Bu maddeye göre;

“Madde 61 - (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir (YUKK, md. 61).”

Yukarıdaki tanımda da görüldüğü üzere, Türk hukukunda mülteci tanımı 1951 Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenen mülteci tanımının aynısıdır. Ancak Türkiye’nin 1967 Protokolü ile geleceğe yönelik ortadan kaldırılan coğrafi sınıra ilişkin kısıtlamasını koruyarak mülteci statüsünü yalnızca Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle bu coğrafyanın sakinlerine tanıyor olduğu anlaşılmaktadır.

4. MÜLTECİLİĞİN UNSURLARI

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde düzenlenmiş olan tanıma göre; mülteciliğin dört unsuru vardır. Bu unsurlar; yabancılık, devletin vatandaşını korumada başarısız olması, zulüm, haklı korkudur. Zulmün sebepleri de kendi içinde beşe ayrılır. Bunlar; ırk, din, milliyet, politik görüş ve belirli bir toplumsal gruba mensubiyet olarak sıralanabilir.

Yukarıda bahsi geçen unsurlar, bir kişiye mülteci statüsünün tanınıp tanınmayacağını belirleyen unsurlardır. Ancak kişinin sahip olduğu bu statü, yasal olarak tanınmadan bağımsızdır. Yani kişi; yukarıda belirtilen unsurlara sahipse zaten mültecidir, bu statüyü fiilen elde etmiştir. Devletin ona verdiği statü, o kişi mülteci olduğu içindir.

³⁶ Bkz: s. 50 vd.

³⁷ Kanun 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış ve teşkilata ilişkin hükümleri yayımlandığı anda, diğer hükümleri ise 11.04.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu bağlamda devletin verdiği statü, tanıma niteliği taşıyan bildirici bir işlemdir (BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016).

4.1. Yabancılık

Yabancılık koşulu mülteci statüsünün nesnel koşullarından biridir. Bunun sebebi, sözleşmeyi hazırlayanların temel amacında saklıdır. Zira; sözleşmeyi hazırlayanların asıl amacı, ülkesi dışına çıkabilmiş potansiyel zulüm mağdurları kişilere hukuki destek sağlamak ve ülkeleri dışında bulunup vatandaşlık bağı bulunmayan kişileri korumaktır. Bu amaçlar, yabancılığın zorunlu unsurlardan biri haline gelmesine neden olmuştur (Safi, 2017).

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tanıma göre; bir kişinin mülteci statüsünü elde edebilmesi için her şeyden önce vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunması gerekir. Bu kuralın istisnası yoktur. Kişi, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkenin sınırları içinde bulunduğu takdirde mülteci statüsünü elde edemez. Ayrıca, mülteci tanımı bağlamında aranan haklı korkunun, kişinin vatandaşı olduğu ülke ile bağlantılı olması gerekir. Eğer kişinin bu ülkeye dair bir korkusu yoksa, o ülke tarafından korunması söz konusu olduğundan bu kişiye mülteci statüsü verilmeyecektir (BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016; Safi, 2017). Bazı durumlarda kişinin sahip olduğu zulüm korkusu ülkenin tamamını kapsamıyor olabilir. Kişinin ülkenin başka bir yerine sığınarak korunabilmesi mümkün iken, bunu yapması mantıklı değilse ve başka bir ülkeye sığınması makulse, bu durumda da kişi mülteci statüsünü elde edecektir (BMMYK, 2013; Safi, 2017). Özetle; kişinin mülteci statüsünü elde edebilmesi için, vardığı ülkede yabancı³⁸ olması gerekmektedir (Özkan, 2017).

Yabancılık unsurunun varlığından bahsedilebilmesi için, risk altındaki kişinin fiziksel olarak kendi ülkesinin dışında olması gerekir. Kişinin diplomatik bölgede veya gümrük ön geçişi bölgesinde olması ya da başka bir ülkenin bayrağı altında ancak kendi ülkesinin sınırları içinde bir vasıtada olması bu koşul bağlamında yeterli değildir (Safi, 2017). Örneğin; deniz yoluyla gelen mülteciler bağlamında, mültecilerin başka bir ülkenin bayrağını taşıyan bir gemide olması yetmez, menşe ülkelerinin karasularından da ayrılmış olmaları gerekir. Mültecinin menşe ülkesinin karasuları dışında ve menşe ülkesinden başka bir ülkenin bayrağını taşıyan gemi ile kıyı devletinin karasularına

³⁸ Devletler Hukuku Enstitüsünün 1892 Cenevre toplantısında kabul ettiğine göre yabancı, bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı bulunmayan kişidir (Özkan, 2017, s. 82).

gelmesi halinde ise; kıyı devletinin mülteci olarak gelen kişiyi karaya çıkarma yükümlülüğü yoktur. Bununla birlikte, geri göndermeme ilkesi burada da geçerli olacaktır; sağlıklı bir mülakatın gereği olarak mültecilerin karaya çıkarılması gerekir. Bu noktada kıyı devletlerinin işbirliği yapma yükümlülüğü altında olduğu söylenebilir (Özbek, 2011).

Bu durum vatansızlar ve birden fazla vatandaşlığa sahip kişiler için de geçerlidir. Birden fazla vatandaşlığa sahip kişiler açısından ülke dışında olma ve korumasından yoksun bulunma hali, vatandaşlığını taşıdığı her ülke açısından incelenecektir (Odman, 1995; BMMYK, 2013; Safi, 2017). Vatansızların durumu ise biraz daha farklıdır.

Vatansız; herhangi bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan veya vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığından çıkarıldıktan sonra, başka bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişilerdir. Bu durum kişinin iradesi dışında, devletlerin arasındaki hukuksal çatışmadan doğabileceği gibi; ırk, din, dil, siyasi düşünce veya bir sosyal gruba ait olma nedeniyle, özellikle savaş, ihtilal ve iç çatışma gibi durumlarda devletin kişiyi vatandaşlıktan çıkarması şeklinde de doğabilir (Odman, 1995; Safi, 2017). Bu kişilerde vatandaşlık bağı bulunmadığından, sözleşme ifade değişikliğine gitmiş ve “*önceki olağan ikamet ülkesi*” ile “*dönmek istemeyen kişi*” terimlerine yer vermiştir (BMMYK, 2013; Safi, 2017). Ancak her vatansız mülteci sayılamaz. Bir vatansızın mülteci sayılabilmesi için, sözleşmedeki diğer koşulları da bünyesinde barındırıyor olması ve önceki olağan ikamet ülkesine bu koşullar nedeni ile dönmek istememesi gerekmektedir (BMMYK, 2013).

Yabancı olma koşulu bağlamında bir diğer durum yerinde mülteciler (refugees sur place) bağlamında ortaya çıkar. Göç Terimleri Sözlüğü (UGÖ, 2009, s. 67)’ne göre yerinde mülteci, aşağıdaki gibi tanımlanır:

“Menşe ülkelerinden ayrıldıklarında mülteci olmayan ancak daha sonra mülteci haline gelen kişiler (haklı nedenlere dayalı zulüm korkusu yüzünden). Yerinde mültecilerin bu korkusu, kendi ülkelerinde meydana gelen bir darbe veya ülkeden ayrıldıktan sonra yoğunlaşan baskı veya eziyet verici politikaların uygulanmaya başlamasından kaynaklanabilir. Bu kategoride yapılan başvurular, ikamet ve sığınma ülkesindeki bona fide siyasi faaliyetlere de dayanabilir.”

Gerçekten de yerinde mülteciler, ülkelerinden ayrıldıkları esnada mülteci olmayıp onların yokluğunda ülkelerinde ortaya çıkan durum nedeniyle mülteci olan kişilerdir. Bu kişiler hali hazırda vatandaşları oldukları ülkenin dışında bulundukları için, yabancı olma koşulunu sağlamaktadırlar (BMMYK, 2013; Hathaway ve Foster, 2014).

4.2. Devletin Vatandaşını Korumada Başarısız Olması

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin genel amacı; bu anlaşma kapsamında belirtilen sebeplerden kaynaklandığı takdirde, bireyin zulme karşı kendi devletinin korumasını kaybetmesi halinde uluslararası kuruluş ve topluluklara sığınması olarak belirtilmiştir (Safi, 2017). Burada aranan koruma, kişinin ülkesindeki herhangi bir topluluk, örgüt veya kuruluş olmayıp bizzat devletin korumasıdır (Safi, 2017). Ayrıca korumaya ilişkin başarısızlık, zulüm görme tehdidine ilişkin olmalıdır. Yani devlet, vatandaşını Sözleşme kapsamındaki zulüm nedenleri bağlamında koruyamıyor yahut korumak istemiyor olmalı veya kişi, devletin bu korumasını talep etmiyor olmalıdır (Hathaway ve Foster, 2014; Safi, 2017).

Bu durum; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde *“bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen”* tanımıyla belirtilir. Sözleşme bu tanımın ilk kısmı ile bir vatandaşlık bağı olan kişilere, ikinci kısmı ile vatansızlara işaret etmektedir (Çiçekli, 2016).

Bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olup o ülkenin korumasından yani himayesinden yoksun olma yahut bu korumadan yararlanmak istememe durumu da iki farklı şekilde gerçekleşebilir. İlkinde kişinin bu korumadan yoksun bulunması; kendi iradesi dışında gelişen savaş, iç savaş ve buna benzer karışıklık gibi durumlardan kaynaklanır. İkincisinde ise bu durum, zulüm korkusu nedeniyle ortaya çıkar. Burada kişi, iradesi dahilinde ve zulüm korkusu sebebiyle vatandaşı olduğu devletin korumasından yararlanmak istemez. Eğer kişi vatandaşı olduğu ülkenin korumasını reddetmek için bir sebebe sahip değilse ve yine o ülkeye korumanın gerçekleşmesi için herhangi bir engel bulunmuyorsa kişinin mülteci sayılabilmesi söz konusu değildir. Zira; bu durumda kişi kendi ülkesince korunmakta olup bir başka ülkenin koruması altına girmeye gerek duymaz (Çiçekli, 2016). Eğer kişi birden fazla ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı ise, bu

yoksunluk durumu her bir ülke açısından geçerli olmalıdır (Odman, 1995; BMMYK, 2013; Özkan, 2017). Gerçekten de Sözleşmenin 1A(2) maddesi 2. paragrafına göre;

“Birden fazla tabiiyeti olan bir kimse hakkındaki ‘vatandaşı olduğu ülke’ deyimi, tabiiyetini taşıdığı ülkelerden her birini kasteder. Haklı nedenlere dayanan bir korkuya dayalı geçerli bir neden olmaksızın, vatandaşı olduğu ülkelerden birinin korumasından yararlanamayan kimse, ‘vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yoksun’ sayılmaz (1951 Cenevre Sözleşmesi, md. 1A(2)).”

Böylelikle vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkelerin herhangi biri tarafından korunabilecek kimse de mülteci olarak tanınmaz. Zira; *“ulusal koruma her zaman uluslararası korumadan önce gelir (BMMYK, 2013, s. 23).”* Ancak kişi vatandaşı olduğu diğer ülkeye de korunma başvurusunda bulunmuş ve başvurusu reddedilmişse, birden fazla vatandaşlığa sahip olması onun mülteci statüsü elde etmesine engel değildir. Başvuruya makul bir süre içinde cevap gelmediği takdirde de kişi mülteci statüsünü elde edebilecektir (BMMYK, 2013, s. 23).

Vatansızlar açısından bu durum; kişinin sözleşmeye bağlı sebepler nedeniyle önceki ikamet ülkesine geri dönememesi veya dönmek istememesi şeklinde karşımıza çıkar. Vatansız bir kişinin mülteci statüsü elde edebilmesi için önceki ikamet ülkesinin dışında bulunması ve zulüm korkusu sebebiyle o ülkeye geri dönememesi veya dönmek istememesi gerekmektedir (Odman, 1995; BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016).

4.3. Zulüm

1951 Cenevre Sözleşmesi mülteci tanımını düzenlerken bireyin *“ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri”* yüzünden zulme uğrayacağından duyduğu haklı korkuya değinir. Buna göre bireyin mülteci sayılabilmesi için yukarıda bahsi geçen beş sebebe dair zulüm görme korkusu bulunmalıdır. Bu sebepler *numerus clausus* yani sınırlı sayı ilkesince sayılmıştır (Safi, 2017). Odman (1995); bu sebeplerin kişisel ve siyasal olarak ayrılabilceğini söyler. Bu ayrıma göre kişinin doğuştan sahip olduğu ırk ve tabiiyet bağları kişisel, daha sonradan elde edebileceği ve değiştirebileceği bir toplumsal gruba bağlılığı, dini ve siyasi düşünceleri ise siyasal sebeplerdir (Odman, 1995).

Zulüm ve ona bağlı duyulan haklı korku unsurları sözleşmedeki mülteci tanımı açısından anahtar niteliği taşır (BMMYK, 2013). Bu bağlamda, çalışma kapsamında önce zulüm kavramının ne olduğundan bahsedilmesi; daha sonra ise ırk, din, tabiiyet, belirli

bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünce nedenlerinin ayrı ayrı incelenmesi faydalı olacaktır.

4.3.1. Zulüm kavramı

Zulüm kavramının anlamı, Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde *“Güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, kıyğı, eziyet, cefa (http-1)”* olarak tanımlanmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin orijinal kabul edilen İngilizce metninde “persecution” kelimesi ile ifade edilen zulüm kelimesinin anlamı ise, Oxford Living Dictionary'e göre *“Özellikle ırk, siyasi görüş ya da dini inançlar sebebiyle beslenen düşmanlık ve kötü muamele, baskı (http-2)”* olarak tanımlanmaktadır.

Bahsi geçen sözlük anlamlarına rağmen, 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında zulüm kavramının doktrinde evrensel olarak benimsenen bir tanımı bulunmamaktadır (Odman, 1995; BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016). Üstelik, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve BMMYK Tüzüğü bağlamında da kavramın tanımı ve kapsamı açısından açıklık bulunmamaktadır. Bu tavrın özellikle tercih edildiği ve zulüm kavramının bilinçli olarak tanımlanmadığı, böylelikle zaman içinde ortaya çıkabilecek olayları da kapsayabilecek esnek bir kavram kullanıldığı fikri yaygındır (Odman, 1995; Çiçekli, 2016). Yine de Odman (1995, s. 99); zulüm kavramının literatürdeki tanımının *“devlet korumasının zaafiyete uğraması durumunda temel insan haklarının devamlı ve sistemli bir şekilde ihlal edilmesi”* olduğunu belirtir. Özetle:

“zulüm, fiziki zararın yanında duygusal, psikolojik ve manevi zararı içine alan; ölümden ya da işkenceden, sosyal yaşamdaki ya da çalışma hayatındaki devlet destekli ya da devletin göz yumduğu zarara kadar pek çok zarar çeşidini kapsayan bir kavram olarak ele alınmalıdır. Öte yandan zulüm, kalıcı ya da ciddi bir yaralanma ile sonuçlanmak zorunda değildir (Aydınlı, 2018, s. 27).”

Buna göre literatürdeki yaklaşım kapsamında; zulüm halinde temel insan hakları ve özgürlükleri ihlal edilmekte, bazen bu ihlal bizzat hükümet veya başkaca grup ve organlar tarafından yapılmaktadır. İhlalin hükümet dışı unsurlar tarafından gerçekleştirildiği durumlarda, hükümetin bu hususu tolere etmesi sonucunda kişi devletin korumasından mahrum kalmış olmakta ve bu manada hükümetin iradi olarak zulüm yaratabileceği veya gayri iradi biçimde buna sebep olabileceği düşünülmektedir (Odman, 1995; Çiçekli, 2016).

“Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı”³⁹ (2013)’nda da zulüm kavramı için bir tanımlama yapılmamıştır. Bunun yerine 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında; kişinin ırk, din, tabiiyet, siyasi görüş veya toplumsal bir gruba mensubiyet nedeniyle yaşam ve özgürlüğüne yönelik tehditlerin her zaman zulüm olarak anlaşılabileceği belirtilmiştir. Elkitabı’na göre Sözleşme insan haklarının ağır ihlallerini de zulüm olarak kabul etmektedir. Bu beş sebebin dışında bir sebebin zulüm olup olmadığı ise, mülteci statüsü almak isteyen kişinin başvurusu kapsamında bireysel olarak değerlendirmeye müsaittir. Zira kişilerin neyi zulüm olarak tanımladığı da, mülteci statüsü kazanmak isteyen bireyin ruhsal durumuna ve koşullarına göre farklılık gösterecektir (BMMYK, 2013, s. 14).

Çiçekli (2016, s. 248) ve Özkan (2017, s. 88) zulüm örneklerini; “*ciddi insan hakları ihlalleri, sistematik ya da mükerrer zararlar, öldürme, işkence, fiziksel saldırı, haksız hapis, siyasi ve dinsel faaliyetlerin meşru olmayan şekillerde sınırlandırılması*” şeklinde saymıştır. Ayrıca, “*normal olarak kendiliğinden zulüm oluşturmaya bile, özellikle ciddi boyutlara varan ayrımcı uygulamalar da doğuracağı kümülatif etki sebebiyle*” zulüm sayılabilir (BMMYK, 2013, s. 14-15; Çiçekli, 2016, s. 248). Bunlara ek olarak Özkan (2017, s. 88), zulmün fiziksel, psikolojik veya ekonomik olabileceğini belirtir.

Gerçekten de Özkan’a (2017, s. 89) göre; “*içtihat hukukunda (zulme ilişkin olarak) tek asli kriter açık veya zımni olarak temel hakların ihlalinin orantısız olmasıdır.*” Carlier (1999, s.45) bu durumu aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“*Orantısızlık bir yandan niceliksel veya niteliksel olarak muamelenin işlevini gösterir, diğer yandan temel hakların ihlal edildiğini gösterir. daha fazla temel olan söz konusu hakkın (yaşam, fiziksel bütünlük, özgürlük) olması, daha az önemli olan muamelenin niceliksel ve niteliksel olarak ciddi olmasıdır. İhlal edilen hakkın önceliğinin düşük olması (ekonomik, sosyal, kültürel haklar) durumunda muamelenin niceliksel ve niteliksel ciddiyeti önem kazanır. Fiilin zulme yönelik karakteri ayrımcılıkla birlikte olduğunda güçlenir. Orantısız ve haklı nedenler olmaksızın farklı insan kategorilerine farklı muamele yapmak ayrımcılık (discrimination) teşkil eder (aktaran Özkan, 2017, s. 89).”*

³⁹ Çalışmanın geri kalanında Elkitabı olarak anılacaktır.

4.3.2. Zulmün sebepleri

1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında zulmün sebepleri; “*ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünce*” olarak sayılmıştır. Buna göre bir kişinin mülteci statüsü elde edebilmesi için, bu nedenlerden biri veya daha fazlası ile ilgili olarak zulme uğrayacağına ilişkin bir haklı korkusu olmalıdır. Bahsi geçen zulüm sebepleri birbiri üstüne geçmiş veya birden fazla sebep aynı kişide birleşmiş olabilir. Üstelik başvuru sahibi birey, duyduğu haklı korkunun hangi sebepten kaynaklandığını bilmek zorunda da değildir (BMMYK, 2013, s. 17).

4.3.2.1. Irk

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde zulüm sebebi olarak sayılanların ilki ırktır. Bu kişinin daha sonradan değiştiremeyeceği, doğuştan gelen kişisel bir nedendir (Odman, 1995). Sözleşme’de ırk kavramı tanımlanmamış olmakla birlikte, ırk kelimesinin günlük kullanımdaki anlamına işaret ettiği ve bütün etnik grupları kapsayacak şekilde, en geniş anlamıyla anlaşılması gerektiği belirtilmektedir (BMMYK, 2013).

Bu kavramın Sözleşme’de yer almasının arka planında İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere uygulanan zulüm yatar. O dönemde Yahudilerin dini inanç veya ibadetlerinden dolayı mı zulme uğradığı tanımlanmamış ve kamuoyu tarafından ırkları nedeniyle bu zulme maruz kaldıkları değerlendirilmiştir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin ırk kavramını günümüzde yaygın olarak kullanılan anlamıyla, yani “*etnik yapı, dil, din, kültür gibi pek çok bileşenden oluşan ve hali hazırda korunan*” bir durum olarak ele aldığı söylenebilir (Safi, 2017, s. 183).

1951 Cenevre Sözleşmesi’nin ırk kavramını yukarıdaki bağlamda ele aldığını düşünmek daha yararlı olacaktır. Zira; aslında ırkın sözlük anlamı Güncel Türkçe Sözlük’te “*kalıtsal olarak ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu (http-3)*” olarak belirtilmektedir. Ancak yapılan çalışmalar; kafatası ölçüsü, deri rengi gibi farklılıkların ırksal farklılıklar olarak değerlendirilemeyeceğine ve özellikle söz konusu insan olduğunda ırklardan bahsedilmeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen; ırk kavramı özellikle 19. yüzyılda sömürgecilik fikriyle gelişmiş ve halkları sınıflandırmak için bir ayrıma dönüşmüştür. Kimi düşünürler insanları genellikle fiziksel özelliklerine, yani dış görünüşlerine göre gruplara ayırarak incelemiş ve bu gruplar arasında bir üstünlük hiyerarşisi geliştirmiştir. Böylelikle ırk kavramı, insanların özellikle dış görünüşlerine ilişkin farklılıkları hakkında yanlış bir yönlendirme ile kimi

önyargıların oluşmasına sebep olmuştur. Önyargılar ise ırkçılık ve ırk ayrımcılığının doğmasına yol açmıştır (Kottak, 2013; Ünlütürk, 2015). BM, bu konudaki önyargıların aşılmasını sağlayabilmek ve ayrımcılığın önüne geçebilmek amacıyla “1965 Tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme⁴⁰”yi hazırlamıştır. Bunu, 1973 tarihli “Irk Ayrımcılığı Suçunun Kaldırılması ve Cezalandırılması Sözleşmesi⁴¹” takip etmiştir.

“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme”nin 1. maddesi, ırk ayrımcılığı teriminin; “siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy, ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih” anlamına geleceğini belirtir (Öztürk, 2015, s. 260). Özetle “ırk” kavramının içine yalnızca bilimsel kategoriler değil, bu kavramın beraberinde getirdiği önyargılar da dahil olup hatta bu önyargılar, kastedilen asıl anlamdır (Hathaway ve Foster, 2014). Yani burada bahsedilen “subjektif bir kriter”dir. Gerçekten de, ırk kavramının sınırları belirlenirken “kendi kendini algılama ya da başkalarının algılamalarının etkili olduğu ve kolektif kimliklerin özellikle etnisitelerin sosyal gerçeklik olmaktan ziyade hayal edilen sosyal inşalar olduğu vurgulanmaktadır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007, s. 70).” Mülteci statüsünün başvurulacak usuller hakkında hükümetlere yol göstermeyi hedefleyen Elkitabı (BMMYK, 2013, s. 17), ırk kavramını açıklarken bu terimin genellikle “daha büyük bir nüfus içinde azınlık oluşturan ortak bir soyun belirli bir sosyal grubuna üyeliği de” içerdiğini belirtir. Ancak kavramın asıl olarak sayısal çoğunlukla değil politik güç ile bağlantılı olduğu ve bu anlamda politik gücün azınlık grup elinde olabileceği, yani sayıca üstün olan grubun da ırka dayalı zulüm görebileceği de unutulmamalıdır (Odman, 1995).

Irka dayalı ayrımcılık hala en büyük ayrımcılık çeşitlerinden biridir ve pek çok ağır insan hakkı ihlalinin temel kaynağıdır. Bu manada ırka dayalı ayrımcılık 1951 Cenevre Sözleşmesi tarafından da önemli bir zulüm sebebi sayılmıştır. Ancak belirli bir

⁴⁰ Sözleşme, BM Genel Kurulu’nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2106 A (XX) sayılı kararıyla kabul edilerek 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 13 Ekim 1972 tarihinde Sözleşme’yi imzalamış, ve 3 Nisan 2002 tarihli 4750 sayılı Kanun ile onaylanmasını uygun bulmuştur. Onaya ilişkin Bakanlar Kurulu kararı ve Sözleşme metni, 16 Haziran 2002 tarihli ve 24787 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁴¹ Sözleşme 30 Kasım 1973 tarihinde imzaya açılmış ve 18 Temmuz 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşme’ye taraf değildir.

ırksal gruba mensup olma genellikle zulmün varlığı için yeterli sayılmaz. Genellikle bu durum başkaca zulüm sebepleri ile de birleşerek ortaya çıkar (Çiçekli, 2016; Safi, 2017). Yine de yalnızca belli bir ırka mensubiyetin de zulüm sebebi sayılacağı durumlar mümkün olabilir (BMMYK, 2013). Bu manada Sözleşme ortaya çıkabilecek her iki durumu da dışlamamaktadır.

Özkan (2017, s. 94), ırka dayalı zulmün kadın ve erkeğe yönelik olarak başka başka biçimlerde ortaya çıkabileceğini belirtir: Örneğin; *“zulüm yapan, erkek etnik kimliğini yıkmayı veya bir grubu öldürmeyi, yerinden etmeyi veya hapsedmeyi tercih edebilecekken, kadın cinsel şiddet veya üreme kontrolüne tabii tutulabilir.”* Kurumlaştırılmış ırk ayrımcılığını (apartheid) uluslararası suç kabul eden *“1973 tarihli Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi”* de ırk ayrımcılığı suçunun ortaya çıkış biçimlerini; bir ırksal grup üyelerine yaşama hakkını ve kişi özgürlüklerini tanımamak, keyfi tutuklama ve yasalara aykırı hapis, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşama katılımının engellenmesi, ayrı yerlerde yaşamaya zorlama, zorunlu çalışmaya tabii kılma ve cezalandırma olarak belirtmiştir (Özkan, 2017, s. 91).

4.3.2.2. Din

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, *“Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi”* ve daha pek çok sözleşme, din ve düşünce özgürlüğünü temel insan hakları arasında düzenler. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. maddesi aşağıdaki gibidir:

“Madde 18 - Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, md. 18).”

“Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” de din ve düşünce özgürlüğünü 18. maddede düzenlemiştir. Bu maddeye göre:

“Madde 18 - 1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatmak bir zorlamaya tabi tutulamaz (Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, md. 18).”

1951 Cenevre Sözleşmesi de yukarıdaki Sözleşme ve Beyanname ile benzer mahiyette bir anlayış ile, dinin bir zulüm sebebi olarak ortaya çıkabileceği fikrini benimsemiştir (Odman, 1995; Safi, 2017).

Sözleşmenin bu tutumu yerindedir. Zira din, tarih boyunca en önemli zulüm nedenlerinden biri olagelmıştır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Bu zulüm; belirli bir dinin mensubu olan kişilere baskı uygulanması veya bu yönde bir tehdit şeklinde olabileceği gibi, bireyin mensubu olduğu dinin gerek ve yükümlülüklerini yerine getirmesine engel olunması veya ayrımcı önlemler alınması şeklinde ortaya çıkabilir (Odman, 1995). Odman (1995, s. 108), belirli bir dine mensup kişilere baskı uygulanması şeklindeki uygulamaları Yahudiler, Yehova Şahitleri, İran'daki Bahalar ile Burma'daki Müslümanlar şeklinde örnekler. Bir dinin yükümlülüklerinin ve gereklerinin yerine getirilmesine engel olma hali ise doğrudan veya dolaylı dini ayrımcılık şeklinde karşımıza çıkabilir. Dini ayrımcılık, bir kişiye dini inancı sebebiyle kötü davranılmasıdır. Bu bağlamda, doğrudan dini ayrımcılığa kişinin dini sebebiyle bir lokantaya kabul edilmemesi veya kişinin çalışması örnek verilebilir. Dolaylı dini ayrımcılığa ise bütün çalışanlardan belirli bir şekilde giyinilmesinin istenmesi veya bir kadının türban ya da burka sebebiyle lokantaya kabul edilmemesi örnek verilebilir (Özkan, 2017, s. 95-96). Elkitabı (BMMYK, 2013, s. 17-18) ise ortaya çıkabilecek zulüm çeşitlerini;

“belirli bir dinsel topluluğa mensubiyetin, tek başına ya da toplum içinde ibadetin, dinini öğrenme ya da öğretmenin yasaklanması veya kişilere, dinsel vecibelerini yerine getirdikleri ya da belirli bir dinsel topluluğa mensup oldukları için ciddi ayrımcı önlemler uygulanması”

şeklinde örneklendirmiştir.

Kişinin din ve inanç sebebiyle mülteci sayılabilmesi için, bu talebin haklı bir nedene dayanması ve kişinin inancı, dini veya dinsizliği, inançsızlığı ile uğradığı baskı ve zulmün bağlantısı olması gerekir (Odman, 1995). Yani, yalnızca belirli bir dini gruba bağlılık mülteci sayılmak için yeterli değildir. Kişinin mülteci statüsü elde edebilmesi için, bu bağlılık ile görülen zulüm arasında bir illiyet bağı kurulması gerekir (Çiçekli, 2016; Safi, 2017). Belirli bir dine mensubiyet tek başına mülteci statüsü elde edebilmek için yeterli görülme de kimi özel koşullarla tek başına da yeterli sayılabilir (BMMYK, 2013). Ancak genellikle bu zulüm çeşidi, birden fazla sebep ile bağlantılı olarak ortaya çıkar (Özkan, 2017).

4.3.2.3. Tabiiyet

Zulmün ortaya çıkış sebeplerinden bir diğeri de tabiiyettir; ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi bu kavramı yalnızca bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmak şeklinde ele almamıştır. Her ne kadar Sözleşme tabiiyet kavramına ilişkin bir tanım getirmemiş olsa da, bu kavramın daha geniş anlamla yorumlanarak yer yer ırk kavramı ile üst üste bindiği söylenebilir. Yani, Sözleşme bağlamında tabiiyet/milliyet kavramı daha çok belirli bir etnik gruba ya da dil grubuna ait olma anlamında kullanılır (Odman, 1995; BMMYK, 2013; Hathaway ve Foster, 2014; Öztürk, 2015).

Tabiiyete dayalı zulüm, belirli bir milli azınlığa yöneltilen olumsuz davranış ve uygulamalar şeklinde karşımıza çıkabilir. Bahsi geçen azınlık grup, bir etnik köken veya dil sebebiyle bu konumda olabilir. Böyle bir durumda, sadece bu azınlık gruba dahil olmak bile zulüm korkusu için haklı bir sebep oluşturabilir (BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016). Elkitabı (BMMYK, 2013, s. 18), bir ülkede birden fazla etnik grubun veya farklı dilleri konuşan grupların bir arada yaşamasının zulüm yahut zulüm tehlikesi doğurabileceğini varsayar. Bu bağlamda, İsrail’de yaşayan Filistinlilere ve bir dönem Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki siyahilere uygulanan zulümler tabiiyete dayalı zulüm örneğidir (Hathaway ve Foster, 2014, s. 397). Birden fazla grubun bir arada yaşadığı durumlarda, tabiiyete dayalı zulüm ile siyasi düşünceye dayalı zulmün iç içe geçmesi ve hatta birbirinden ayıramıyor olması da mümkündür (BMMYK, 2013).

Tıpkı ırkta olduğu gibi, bir grubun sayıca çoğunlukta olması tabiiyete dayalı zulme uğramayacağı anlamına gelmez (BMMYK, 2013; Çiçekli, 2016). Burada azınlık kavramı politik güç ile bağlantılıdır. Gerçekten de, Güney Afrika Cumhuriyeti’nde siyahiler sayıca beyazlardan çok olmalarına rağmen uzun bir süre zulme maruz kalmışlardır.

4.3.2.4. Belirli bir toplumsal gruba mensubiyet

1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında belirtilen bir diğer zulüm sebebi belirli bir toplumsal gruba mensubiyettir. Bu zulüm sebebi de tıpkı diğer sebepler gibi Sözleşme içinde tanımlanmamıştır. Üstelik bu zulüm sebebi, Sözleşme’ye diğer zulüm sebeplerinden sonra İsveçli delegenin önerisi ile eklenmiştir (Odman, 1995; Hathaway ve Foster, 2014).

Bu zulüm sebebine 1951 Cenevre Sözleşmesi haricinde pek rastlanılmaması onu “sözleşmeye has” kılar (Öztürk, 2015, s. 274). Buna rağmen, bu zulüm sebebinin anlamı, Elkitabı’nda oldukça yüzeysel olarak verilmiş ve daha geniş kapsamlı bir tanım BMMYK’nin hazırlamış olduğu rehberde yer almıştır. Rehberde belirli bir toplumsal grup terimine yönelik bir liste verilemeyeceği belirtilmiş ve bu kavramın değişebilen yapısına dikkat çekilmiştir (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2002). Yani, kavramın içeriği toplum, zaman ve mekan bakımından değişiklik gösterebilecektir (Özkan, 2017). Bu manada belirli bir toplumsal gruba mensubiyetin esnek bir yapısı olduğu söylenebilir; ancak bu esneklik sınırsız bir şekilde yorumlanamaz (Öztürk, 2015).

Odman (1995, s. 112), “*belirli bir toplumsal grubun genel olarak aynı kökenden olan, aynı yaşam biçimini sürdüren veya aynı sosyal statüye sahip kişilerden oluştuğunu*” söyler. Elkitabı’na göre de “*belirli bir toplumsal grup normalde benzer geçmişe, alışkanlıklara ya da toplumsal statüye sahip kişilerden oluşur (BMMYK, 2013, s. 18).*” Belirli bir toplumsal gruba mensubiyete ilişkin zulüm tehdidi, genellikle diğer unsurlarla birleşebilir olsa da; ırk, din, tabiiyet ve siyasi görüş nedeniyle zulüm tehdidinde maruz kalanların haricindeki kişilere de uygulanması bakımından önem taşır. Böylelikle bu kavram ile uluslararası koruma ihtiyacı olan tüm gruplar kapsam dahilindedir (Odman, 1995).

Belirli bir toplumsal gruba ilişkin olarak doktrinde üç ayrı yaklaşım benimsenmiştir. Değiştirilemez Nitelikler Yaklaşımı’na göre; belirli bir toplumsal gruptan bahsedilirken dikkate alınması gereken belirleyici unsur, grubun sahip olduğu değiştirilemez/değişemez niteliklerdir. Bu yaklaşım Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış ve Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeleri de etkilemiştir (Aydınlı, 2018, s. 44). Yaklaşım; Sözleşme’deki diğer dört zulüm nedeninin değiştirilemez niteliklere işaret etmesinden hareketle, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet nedeninin de değiştirilemez bir niteliğe işaret etmesi gerektiğini benimser (Aydınlı, 2018). Bu nitelikler doğuştan kazanılan durumlar olabileceği gibi, başka sebeplerle de ortaya çıkmış olabilir (Öztürk, 2015). Doğuştan kazanılan değiştirilemez niteliklere örnek olarak; cinsiyet, renk, ırk, akrabalık, dil verilebilir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Başka sebeplerle değiştirilemez niteliklere ise; kişinin daha önce görev yaptığı kurumlar, kişi tarafından reddedilmesi kendisinden beklenemeyecek bağlantılar örnek verilebilir (Odman, 1995;

Hathaway ve Foster, 2014). Sosyal Algı Yaklaşımı ise Avustralya Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilmiş olup (Aydınlı, 2018), belirli bir toplumsal grubu belirlerken; onu toplumun geri kalanından ayırt etmeye veya onu toplum içinde ayrı bir grup olarak tanımlamaya sebebiyet veren niteliklerin var olup olmadığına bakılması gerektiğini söyler. Burada önemli olan, bu topluluğa yönelik algılardır (Öztürk, 2015). Yani bu yaklaşım, “*gruplara mensup kişilerin sahip olduğu ortak özelliklerin niteliği ile değil, söz konusu toplumsal grupların, nasıl algılandığından, dışsal bir bakışla grubun nasıl durduğundan hareket etmektedir* (Aydınlı, 2018, s. 53).” Karma Alternatifli Yaklaşım ya da diğer adıyla Alternatif Seçimli Yaklaşım ise BMMYK tarafından benimsenmiş olan yaklaşım olup her iki yaklaşımı birleştirir (Aydınlı, 2018). Yani belirli bir toplumsal grubun varlığı hem sosyal algılar nedeniyle hem de değiştirilemez özellikler nedeniyle kabul edilebilecektir (UNHCR, 2002; Öztürk, 2015).

Yukarıdaki kriterler dikkate alındığında; toplumsal cinsiyet, aile, sosyal sınıf, dernekler ve gönüllü organizasyonlar, ekonomik durum, mülkiyet sahibi olmak gibi durumlara dayanan zulüm tehditleri belirli bir toplumsal gruba mensubiyete dayalı zulüm olarak değerlendirilecektir (Odman, 1995; Özkan, 2017). Kadın sığınmacıların başvuruları da sıklıkla bu kapsamda değerlendirilmekte olup bu hususta detaylı inceleme bu çalışmanın üçüncü bölümünde yapılacaktır⁴².

4.3.2.5. Siyasi düşünce

1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci statüsü, siyasi düşünce sebebiyle zulüm tehdidinin bulunduğu durumlarda da tanınır. Bu düzenlemenin temelinde düşünce özgürlüğü yatar (Özkan, 2017). Burada bahsedilen siyasi düşünce Sözleşme kapsamında tanımlanmış olmamakla birlikte, hükümetin hakim olan siyasi düşüncesinden farklı nitelik taşıyan, hükümet politikalarını ve yöntemlerini eleştiren, iktidarcı hoş görülme fikirleridir. Ancak yalnızca bu fikirlere sahip olunması mülteci statüsü elde etmek için yeterli olmayıp kişinin bu fikirleri nedeniyle zulüm korkusu taşıması gerekir (Odman, 1995; BMMYK, 2013).

Doktrin, siyasi düşünce nedeniyle zulmün geniş kapsamlı bir yorumla ele alınması gerektiğini belirtir. Buna göre; siyasi düşüncenin sözlü olarak değil de, giyim şekli⁴³,

⁴² Bkz: s.113 vd.

⁴³ Her ne kadar giyim şekli nedeniyle zulme uğramak mümkünse de kimi mahkeme kararlarında, giyim şekline dayalı baskılar zulüm olarak değerlendirilmemiştir. Bu kararlardan bazıları, çalışmanın 2.

vicdani ret, devletin resmi ideolojisini kabul etmeme, bir ayrımcılığın karşısında olma gibi dolaylı olarak da ifade edilmesi mümkündür (Hathaway ve Foster, 2014). Ayrıca zulüm tehdidinin ortaya çıkması için, bireyin siyasi bir eylemde yer almış olması gerekmez (Odman, 1995). Bireyin siyasi düşüncesini açıklamış olması da şart değildir. Bu tehdit bireyin siyasi düşüncesini açıklamış olduğu durumlarda ortaya çıkabileceği gibi, hükümetin ya da diğer zulüm aktörlerinin onun bu görüşe sahip olduğuna dair inancı söz konusu olduğunda da ortaya çıkabilir. Yani, bireye siyasi düşüncenin doğru ya da yanlış olarak atfedildiği durumlarda da zulümden bahsedilecektir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Tarafsızlık da siyasi düşünce kapsamında değerlendirilir (Öztürk, 2015). Ayrıca birey, bu siyasi görüşlerinin menşe ülke otoriteleri tarafından bilindiğini kanıtlamak zorunda değildir. Zira, ülke içindeyken düşüncelerini açıklamamak yoluyla birey zulüm tehdidinden kaçınmış olabilir. Bu gibi kimselerin durumunda düşüncelerin açıklanması ülkenin himayesi altında olmayı yahut ülkeye geri dönmeyi reddetme şeklinde ortaya çıkabilir. Bu durumda da zulüm tehdidinin varlığı kabul edilmelidir (BMMYK, 2013).

“Siyasi bir suçtan cezalandırmanın varlığı söz konusu olduğunda, kovuşturmanın kanunlarda cezayı gerektiren siyasi amaçlı eylemler için yapılmış olması ve istenen cezanın o ülkenin genel hukuk düzenine uygun olması halinde, duyulan korku” bireye mülteci statüsü kazandırmayacaktır (BMMYK, 2013, s. 19). Bir siyasi suçlunun mülteci sayılıp sayılmayacağı belirlenirken kişilik, siyasi düşünce, eylemin ardında yatan amaç, işlediği suçun niteliği, hakkında yapılan kovuşturmanın kapsamı ve nedenleri ile yasal durumu gibi pek çok unsur birlikte değerlendirilir (Odman, 1995; BMMYK, 2013). Bu değerlendirme sonucunda, bireyin siyasi görüşlerini açıklamasının cezalandırmak için bir bahane olması ya da siyasi suçlunun keyfi bir cezalandırmaya tabi tutulacağına dair bir inancın olması halinde, zulüm unsuru yine gerçekleşmiş sayılır (BMMYK, 2013).

4.4. Haklı korku

1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında mülteci statüsünün tanınmasına ilişkin olarak en önemli unsurlar zulüm ve ona bağlı duyulan haklı korkudur. Gerçekten de bu unsurlar, sözleşmedeki mülteci tanımı açısından anahtar niteliği taşır (BMMYK, 2013). 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında mülteci statüsünün tanınabilmesi için zulmün

bölümünde sunulacak ve 3. bölümde ise, kadın sığınmacıların bunun gibi zulüm nedenlerine dayalı talepleri inceleme konusu yapılacaktır.

gerçekleşmiş olması gerekmez (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007; Hathaway ve Foster, 2014). Burada önemli olan zulmün gerçekleşmesi değil, gerçekleşmesine yönelik bir ihtimaldir ve bu ihtimal haklı nedenlere dayanan korku bağlamında incelenir (Öztürk, 2015).

Tıpkı diğer unsurlarda olduğu gibi; sözleşme metninde hangi durumlarda haklı korkunun var olduğuna yahut haklı korkunun ne olduğuna ilişkin bir tanım yer almaz (Öztürk, 2015). Bu bağlamda haklı nedenlere dayanan korku, yani haklı korku kavramından ne anlaşılması gerektiği doktrinde iki farklı yaklaşımla ele alınmaktadır. Bunlardan ilki geleneksel yaklaşım, ikincisi ise objektif test yaklaşımıdır.

Geleneksel yaklaşımda haklı nedenlere dayanan korku incelemesi sübjektif ve objektif olarak değerlendirilir. Zira, korku kelimesinin kendisi sübjektif bir anlam içerir. Bu bağlamda korku, “*o anda meydana gelen veya gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olaylara karşı kişide oluşan bir duygusal reaksiyon*” olarak değerlendirilir (Odman, 1995, s. 95). Ancak mülteci statüsü tanınırken; yalnızca bu duygusal durumun, ruh halinin değerlendirilmesi ile yetinmek mümkün değildir. Bahsi geçen duygusal durumun nesnel bir durumla da desteklenmesi gerekir. Bu nesnel durum duyulan korkunun haklı nedenlere bağlı olması şeklinde karşımıza çıkar. Özetle; hem öznel hem de nesnel kriterler değerlendirilerek haklı korku kavramı anlaşılabilir (Odman, 1995; BMMYK, 2013). Elkitabı, insanların vereceği ruhsal tepkilerin farklılığından bahsederek sübjektif unsurun değerlendirilmesi bakımından başvuranın kişiliğinin önem taşıdığını vurgular; zira her insan aynı duruma aynı tepkiyi vermez. Bu nedenle değerlendirme esnasında bireyin başvurusunda asıl hususun korku olduğunu gösterecek her unsurun dikkatle incelenmesi gerekir. Objektif unsurun değerlendirilmesi bakımından da aynı titizlik gösterilmeli, bireyin ifadeleri ve menşe ülkesindeki durum birlikte değerlendirilmelidir. Bu manada başvuru sahibinin belirttiği nedenlerden dolayı menşe ülkesinde kalamayacağını ya da oraya dönemeyeceğinin, aksi takdirde hayatının çekilmez hale geleceğinin makul bir düzeyde ortaya koyulması gerekir (BMMYK, 2013, s. 12-13).

Öztürk (2015, s. 210), Elkitabı’nda bahsi geçen değerlendirmeyi tutarsız bulur. Zira; sübjektif unsur olarak korku ve ruh halinden bahsedilip daha sonra objektif unsur bağlamında bunun haklı bir nedene dayandırılması gerekliliği çelişki oluşturur ve bu halde yine asıl değerlendirme ögesi objektif unsurdur. Ayrıca bireyin hayatının çekilmez hale geleceğini makul düzeyde anlatması durumu da Sözleşmenin ilgisini korkudan

ziyade katlanılabilirlik ölçüsüne çekmektedir. Ülke uygulamalarında sübjektif unsur, bireyin menşe ülkesindeki davranışlarına bakılarak değerlendirilmekte ve bu davranışlarına göre korku duymadığı söylenebilmektedir. Oysa bahsi geçen davranışların farklı şekilde yorumlanması da mümkündür. Bu bağlamda uygulamada sübjektif kriterin her zaman objektif kriter bağlamında değerlendirilemediği görülmektedir. Objektif unsurun da değerlendirilmesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerin makul korkunun varlığına ilişkin bir eşik belirlemesi sözleşmenin asıl amacıyla bağdaşmamaktadır (Öztürk, 2015).

Tek Bir Objektif Değerlendirme (objektif test) yaklaşımına göre; haklı korku ifadesi yapılırken bireyin ruh halinin değerlendirmeye alınmasından ziyade, gelecekte ortaya çıkabilecek bir zulüm tehdidine işaret etmekte, bu bağlamda Sözleşme, sübjektif unsura yer vermemektedir (Hathaway ve Foster, 2014). Bu yaklaşımın savunucuları sübjektif değerlendirmenin atlanarak, objektif değerlendirme yapılmasının yeterli olacağını belirtir. Zira; Sözleşme'nin orijinal dillerinde korku kelimesinin karşılığı ruh hali olarak korkudan ziyade, endişe duyulan bir beklentiye veya ihtimali ortaya koyar. Ayrıca bu yaklaşım, Sözleşme'nin bütünlüğünü yansıtmak açısından da daha yararlı olacaktır. Geleneksel yaklaşımla objektif test yaklaşımının arasındaki en temel fark, bireyin güvenilir ifadelerinin sübjektif olarak değerlendirilmeyip objektif veriler olarak kabul edilmesidir (Hathaway ve Foster, 2014; Öztürk, 2015).

Türkçeye haklı korku anlamında geçen kelimenin Sözleşme'nin İngilizce orijinal metnindeki karşılığı olan “well-founded”; sağlam temeli olan, yerinde, makul, iyi gerekçelere sahip anlamını taşır (Öztürk, 2015). Bu manada objektif kriter sübjektif kriterden daha önemli gibi görünse de, “*her bir kişisel durumda sübjektif ya da objektif unsurlar değişen derecelerde önem kazanabilir.*” Bu manada haklı korku; ancak “*olayın tüm özelliklerine uygun ağırlık verildikten sonra belirlenebilir* (Özkan, 2017, s. 107).” Bizce; bahsi geçen kriterler olayın özelliğine göre, en geniş anlamda yorumlanabilecek şekilde değerlendirilmeli ve koruma ihtiyacı duyan kimseyi dışlamayacak şekilde uygulanmalıdır.

5. TÜRK HUKUKUNDA ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMASI

Türkiye'nin bulunduğu topraklar, geçmişten bu yana yoğun iltica ve göç hareketlerine ev sahipliği yapmış; ancak sığınma sağlamaya yönelik faaliyetler Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşmiştir (Öztürk, 2015). Osmanlı Devleti zamanında

imparatorlukların çözülmesi nedeniyle gerçekleşen nüfus hareketleri, genellikle Osmanlı himayesi ile sonuçlanmış; ilk olarak 14. yüzyılda İspanya'dan kaçan Yahudiler ile gerçekleşmiş (Öztürk, 2015), 19. yüzyılda ise özellikle Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluklarından gelen sığınmacılar söz konusu olmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye'ye yönelik göç ve iltica hareketleri devam etmiş; bu dönemde iltica hareketleri Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Afganistan, İran, Irak, Kuveyt, Bosna-Hersek, Somali, Sri-Lanka, Filistin, Suriye gibi pek çok farklı ülkeden gerçekleştirilmiştir (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Kartal ve Başçı, 2014). Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan kaçan Yahudiler de sığınma pratiklerinin gelişmesi açısından önem taşır (Öztürk, 2015). Tüm bu göç ve iltica hareketlerinin yanında, Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmalarında yer alması (Öztürk, 2015) ve sözleşmeye pek çok ülkeden önce taraf olması sebebiyle uluslararası koruma konusu Türk hukuku açısından önemlidir, denilebilir.

5.1. Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Mekanizmasının Gelişimi

Türk Hukukunda mültecilere yönelik ilk düzenleme 14.06.1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu⁴⁴nda yer alır. Bu düzenleme ile Türk hukukunda ilk kez mülteci tanımı yapılmıştır (Öztürk, 2015). İskan Kanunu'nun (2848 sayılı Kanunun 3. maddesi ile değişik) 3. maddesinin 3. fıkrası uyarınca; *“Türkiye’de yerleşmek maksadı ile olmayıp bir zaruret ilcasile muvakkat oturmak üzere sığınanlara mülteci denir.”* Bu kanun, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden önce yürürlüğe girdiğinden, uluslararası hukuka aykırı bir tanıma yer vermiş ve tanımın uzunca bir süre yürürlükte kalmasına neden olmuştur (Odman, 1995). Yine aynı kanunda mültecilerin yurda kabulü ve yurt içindeki yerleştirilmelerine ilişkin kimi düzenlemelere de yer verildiği görülür (Odman, 1995; Öztürk, 2015). Bir diğer önemli düzenleme ise 5 Temmuz 1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu⁴⁵ ile getirilmiş; kanunun 4. maddesinin 4. fıkrası⁴⁶ ile mültecilerin ülkeye kabulü İçişleri Bakanlığının iznine tabi kılınmıştır (Odman, 1995; Öztürk, 2015). Her iki kanun da 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde önceki döneme ait olduğundan,

⁴⁴ Bu kanun 26.09.2006 tarih ve 5543 sayılı İskan Kanunu'nun 48. Maddesi uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır. 5543 sayılı İskan Kanunu, 29.09.2006 tarih ve 26301 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁵ 5682 sayılı kanun 24.07.1950 tarih ve 7564 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. YUKK'un yürürlüğe girmesi ile beraber bu Kanun'un kimi maddeleri yürürlükten kalkmıştır.

⁴⁶ Bu madde YUKK'un 124. Maddesinin 1. Fıkrası uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır.

barındırdıkları düzenlemeler daha çok tarihi çerçeve içinde ortaya çıkan ihtiyaca göre şekillenmiştir (Öztürk, 2015).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde BMMYK'nın kurulması ve 1951 Cenevre Sözleşmesinin hazırlanması Türk hukukundaki düzenlemeler bakımından da birtakım değişiklikler getirmiştir. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni 29 Ağustos 1961 tarihinde, yani hazırlık çalışmalarına katıldıktan yaklaşık on yıl sonra imzalamıştır (Odman, 1995; Öztürk, 2015). Sözleşmeyi imzalarken 42. maddede yer alan devletlerin kimi maddelere ihtirazi kayıt koyabileceğine yönelik düzenleme uyarınca sözleşmenin bazı maddelerini bu şekilde kabul etmiştir. Bunlardan en önemlisi mülteci tanımına yöneliktir. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni kabul ederken, mülteci tanımına yönelik olarak coğrafi kısıtlama ve zaman kısıtlaması getirmiş ve böylece 1 Ocak 1951 tarihinden sonra Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle iltica talebinde bulunan kişilere mülteci statüsü tanımayacağını belirtmiştir (Odman, 1995; Öztürk, 2015). Türkiye'nin bu kısıtlamayı koymasının ardında yatan sebebin coğrafi konumu itibarıyla, komşu ülkelerde yaşanabilecek siyasi istikrarsızlık ve karışıklıklardan etkilenmek istememesi olduğu düşünülebilir (Odman, 1995). 1967 Protokolü'ne hemen ertesi yıl taraf olan Türkiye, mülteci tanımındaki zaman kısıtlamasını kaldırmış; ancak Protokol'ün korumaya olanak sağladığı coğrafi kısıtlamayı sürdürmeye devam etmiştir (Odman, 1995; Öztürk, 2015).

Coğrafi kısıtlamanın korunması, özellikle Ortadoğu'dan gelen mülteciler için problem yaratmış ve aynı dönemde Balkanlar'dan da Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin artması, Türk hukukunda yeni bir düzenlemeye duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. 1994 Yılında hazırlanan *“Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında bir Yönetmelik*⁴⁷” (1994 Yönetmeliği) bu konuda ortaya çıkan boşluğu doldurmayı amaçlamıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Öztürk, 2015). Bu yönetmelik ile Avrupa dışından gelen mültecilere sığınmacı statüsü⁴⁸ tanınmıştır (Odman, 1995). Bu durum Türk hukukunda uluslararası hukuktan farklı bir

⁴⁷ Yönetmelik 30.11.1994 tarih ve 22127 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış, Bakanlar Kurulu’nun 13.10.2014 tarihli ve 2014/6883 karar sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 61. Maddesi uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴⁸ YUKK’ta yer alan şartlı mülteci statüsü 1994 Yönetmeliği’ndeki düzenlemeyi korumakla birlikte, sığınmacı kavramının yerine şartlı mülteci kavramını getirmiştir.

terminoloji yaratmış ve Avrupa ülkelerinden gelerek uluslararası koruma talep eden yabancılara mülteci, diğer ülkelerden gelerek uluslararası koruma talep eden yabancılara sığınmacı denmesine neden olmuştur (Çiçekli, 2016).

Yönetmelik mülteci hukukuna yönelik olarak iç hukukun ihtiyacını karşılama da, uygulamada başkaca sorunlara⁴⁹ yol açmıştır. Sorunların giderilmesi amacıyla 2006 yılında “9938 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik⁵⁰” kabul edilmiştir. Bahsi geçen yönetmelikler BMMYK ile işbirliğini daha sistematik hale getirmiş, aynı zamanda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliğine aday olması mülteci hukukuna yönelik çalışmaları hızlandırmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Bu dönemin önemli gelişmeleri arasında 2005 yılında yürürlüğe konulan Ulusal Eylem Planı sayılabilir (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Öztürk, 2015). Bu dönemde mülteci hukukuna ilişkin hususların yer aldığı diğer düzenlemeler arasında Misafirhane Yönetmeliği⁵¹, 57 Sayılı Genelge, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu⁵², 5683 Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun⁵³ sayılabilir.

Türkiye’ye düzenli ve düzensiz göç ile sığınma talebinde bulunan yabancıların sayısının artması, mülteci ve sığınmacılara ilişkin düzenlemelerin dağınık halde bulunması ve mevzuat ile mevcut idari yapının mülteci sorununa karşı yetersiz kalması, AB’ye adaylık süreci gereğince mevzuatın AB ile uyumlu hale getirilmesinin ortaya çıkardığı gereklilik gibi pek çok neden, hazırlık çalışmaları 2009’da başlayan ve 2012’de Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan 04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) yürürlüğe girmesini sağlamıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Erten, 2015; Öztürk, 2015; Ekşi, 2016). Bu kanun ile yabancıların ülkeye giriş ve çıkışları ile ülkede ikametleri, uluslararası koruma ve teşkilat konuları

⁴⁹ Bu sorunlara örnek olarak; müracaat süresinin İçişleri Bakanlığınca hak düşürücü süre olarak yorumlanması ve buna bağlı olarak pek çok kişinin sınır dışı edilmesi verilebilir (Ergüven ve Özturanlı, 2013, s. 1026)

⁵⁰ Yönetmelik 27.01.2006 tarih ve 26062 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵¹ Yönetmelik 29.04.1983 tarih ve 18032 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵² Kanun 12.06.2009 tarih ve 27256 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵³ Kanun 24.07.1950 tarih ve 7564 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

düzenlenmiştir⁵⁴ (Erten, 2015). Dolayısıyla bugün, uluslararası korumaya dair hükümler Türk hukukunda YUKK içinde yer almaktadır.

5.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Bağlamında Uluslararası Koruma Türleri ve Tanımlar

04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı YUKK beş kısımdan oluşur. Birinci kısım amaç, kapsam, tanımlar ve geri gönderme yasağı, ikinci kısım yabancılar, üçüncü kısım uluslararası koruma, dördüncü kısım yabancılar ve uluslararası korumaya ilişkin ortak hükümler, beşinci kısım ise göç idaresi genel müdürlüğü başlığını taşır. Üçüncü kısmın birinci bölümünde ise uluslararası koruma türleri düzenlenir⁵⁵. Buna göre; YUKK kapsamında mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olmak üzere üç farklı uluslararası koruma türü mevcuttur. Kanun ayrıca geçici koruma kavramına da yer verir.

5.2.1. Mülteci

Mülteci tanımı YUKK'un 61. maddesinde düzenlenir. Buna göre Türk hukukunda mülteci tanımı aşağıdaki gibidir:

“Madde 61 - (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir (YUKK, md. 61).”

Yukarıdaki tanım incelendiğinde YUKK'un 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımı coğrafi kısıtlama ile birlikte kabul ettiği görülür. Bu düzenleme uyarınca Türk hukukuna göre, yalnızca “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi düşünce” nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkan, ülkesinin dışında bulunan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişilere mülteci statüsü verilir.

⁵⁴ Birbirinden farklı üç konunun ayrı ayrı kanunlarla düzenlenmesi fikri kanun tasarısının hazırlık aşamasında ortaya çıkmış olsa da, bu fikirden İçişleri Bakanlığının kararıyla ve uygulamada sorun çıkmasının engellenmesi amacıyla vazgeçilmiştir (Erten, 2015, s. 11).

⁵⁵ Kanunun teşkilat dışındaki hükümleri bir yıl sonra, yani 04.04.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

5.2.2. Şartlı mülteci

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin coğrafi kısıtlama ile kabul edilmesinin bir sonucu olarak Türk hukukunda Avrupa dışından gelen ve sığınma talep eden yabancılar sığınmacı olarak adlandırılmıştır (Çiçekli, 2016; Ekşi, 2016). 1994 Yönetmeliği ile sığınmacı kavramı tanımlanmış ve bu kişilere güvenli üçünü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de geçici ikamet izni verileceği düzenlenmiştir. Bu durum 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü uyarınca gerçekleştiğinden uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmez. Üstelik “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” (AİHM) de *AG ve Diğerleri v Türkiye*⁵⁶ davasında bu hususa ilişkin olarak herhangi bir insan hakkı ihlali bulunmadığının altını çizmiştir (Ekşi, 2016).

YUKK'un yürürlüğe girmesi ile 1994 Yönetmeliği yürürlükten kalkmıştır. Ayrıca YUKK sığınmacı kavramı yerine şartlı mülteci kavramına yer vermiştir. Dolayısıyla YUKK yürürlüğe girene dek sığınmacı olarak adlandırılan kişiler, günümüzde şartlı mülteci olarak adlandırılır (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Çiçekli, 2016; Ekşi, 2016). Şartlı mültecinin tanımı ise YUKK'un 62. maddesinde yapılmaktadır. Buna göre şartlı mültecinin tanımı aşağıdaki gibidir:

“Madde 62 – (1) Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir (YUKK, md. 62).”

Şartlı mülteci statüsü de mülteci statüsü gibi bireysel nitelik taşır ve kitlesel akın söz konusu olduğunda uygulanmaz. Bu nedenle ülkemizdeki Suriyelilerin şartlı mülteci statüsü alabilmeleri mümkün değildir (Ekşi, 2016).

Şartlı mülteci statüsü sahibi olanlar, güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalabileceklerdir. Bu durum şartlı mültecilere “güvenceli bir yasal statü sağlamaktadır (Çiçekli, 2016, s. 244).” Gerçekten de bu kişiler güvenli üçüncü ülkeye

⁵⁶A.G. and Others v. Turkey, 40229/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 15 June 1999.

yerleştirilinceye dek Türkiye’de geçici ikamet izni sahibi olarak yaşayabileceklerdir (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Güvenli üçüncü ülkeye yerleştirmeler BMMYK aracılığı ile yapılmaktadır. Ancak her şartlı mültecinin güvenli üçüncü ülkeye yerleşebileceği konusunda bir garanti verilmemektedir. Bir ülkenin güvenli üçüncü ülke olup olmadığına YUKK’un 74. maddesindeki kriterlere göre karar verilir (Ekşi, 2016). Buna göre:

“Madde 74 – (2) Aşağıdaki şartları taşıyan ülkeler güvenli ülke olarak değerlendirilir:

- a) Kişilerin hayatının veya hürriyetinin, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmaması*
- b) Kişilerin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı ülkelere geri gönderilmemesi ilkesinin uygulanıyor olması*
- c) Kişinin mülteci statüsü talep etme ve mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda Sözleşmeye uygun olarak koruma elde etme imkânının bulunması*
- ç) Kişinin ciddi zarar görme riskinin olmaması (YUKK, md. 74).”*

Aynı maddenin 3. fıkrasına göre bir ülkenin güvenli ülke olup olmadığı her başvuru sahibi için ayrı olarak değerlendirilir:

“Madde 74 - (3) Bir ülkenin başvuru sahibi için güvenli üçüncü ülke olup olmadığı, başvuru sahibinin ilgili üçüncü ülkeye gönderilmesini makul kılacak bu kişi ve ülke arasındaki bağlantılar da dâhil olmak üzere, her başvuru sahibi için ayrı olarak değerlendirilir (YUKK, md. 74).”

5.2.3. İkincil koruma

İkincil koruma kavramı Türk hukukuna YUKK ile beraber girmiştir. Gerçekten de daha öncesinde, AIHM kararları uyarınca ikincil koruma kapsamındaki yabancılar Türkiye’den sınır dışı edilemiyor olsa da, bu statüyü tanımlayan bir düzenleme Türk hukukunda bulunmuyordu (Ekşi, 2016). İkincil koruma statüsünün dayanağı, uluslararası hukukta uzun bir geçmişe sahip olan tamamlayıcı koruma kavramında bulunur. Buna göre, mülteci tanımlamasına dahil edilemeyecek; ancak uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kimseler tamamlayıcı koruma sayesinde hak sahibi olur (Ergüven ve Özturanlı, 2013; Çiçekli, 2016).

Türk hukukunda kimlerin ikincil koruma statüsünden yararlanabileceği YUKK’un 63. maddesinde düzenlenir. Buna göre;

“Madde 63 - (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,

b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,

c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak,

olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir (YUKK, md. 63).”

5.2.4. Geçici koruma

İlk örnekleri 1970’li yıllarda Asya’da ortaya çıkan geçici koruma (temporary protection), *“öngörülemeyen ve ivedi nitelikteki bir durum sebebiyle baş gösteren acil akınlar sonucunda göç etmek zorunda kalan kişilerin korunmasını sağlamak üzere geliştirilmiş bir statüdür (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 33).”* Geçici korumada, korunma ihtiyacı bireysel olarak değil, grup bazında ele alınır. Zira; burada bireysel incelemenin mümkün olmadığı özel ve acil bir durum söz konusudur (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015).

Geçici koruma kitlesel akın halinde sağlanan korumadır (Ekşi, 2016). Kitlesel akın; *“ani ve hızlı bir biçimde, ciddi sayıda insan akının bulunduğu ve bireysel statü belirleme usullerinin mümkün olmadığı, bu usulün varış ülkesi üzerinde ağır bir yük oluşturduğu haller”* olarak tanımlanabilir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007, s. 335). Türk hukukunda geçici korumaya ilişkin düzenlemeler hem YUKK’ta hem de Geçici Koruma Yönetmeliği’nde yer alır. Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 3. maddesinin j bendinde kitlesel akın; *“aynı ülkeden veya coğrafi bölgeden kısa bir süre içerisinde ve yüksek sayılarda gerçekleşen ve söz konusu sayılar nedeniyle bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemlerinin usulen uygulanabilir olmadığı durumlar (Geçici Koruma Yönetmeliği, md. 3)”* şeklinde tanımlanır. Yani; kitlesel akın sayıya göre belirlenen bir durum olmayıp ülkenin kaldırabileceğinden fazla bir akınla karşı karşıya kalması durumudur (Ekşi, 2016).

YUKK’un Geçici Koruma başlığını taşıyan 91. maddesine göre; *“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir (YUKK, md. 91).”* Kitlesel akınla gelenlerin Avrupa dışından ya da

Avrupa'dan gelmesi önem taşımaz, dünyanın herhangi bir bölgesinden kitlesel akınlara gelenler geçici koruma altına alınabilir (Ekşi, 2016). Geçici Koruma Yönetmeliği'nin Geçici 1. maddesindeki düzenleme uyarınca, Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki olaylar nedeniyle Türkiye'de bulunan kişilerin statüsü, geçici korumadır (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015). Bununla birlikte, Yönetmelik öncesinde, bu kişilerin hangi kapsamda koruma altına alınacağı konusunda bir tartışma doğmuştur.

Gerçekten de, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Mart 2011'den itibaren yaşanan olaylar ve çatışmalar neticesinde milyonlarca kişi Türkiye ve başka ülkelere sığınmıştır. Bu kişilerin Türkiye'deki mevcut hukuki statüleri uzun zaman tartışma konusu olmuş ve bu kapsamda gelen kişiler için mülteci, sığınmacı, göçmen, misafir gibi pek çok tabir birbirinin yerine kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu sıfatların hiçbirisi doğru bir nitelik taşımamaktadır. Doktrin ve medyada en çok kullanılan sıfat mültecidir. Bununla birlikte, hem YUKK'taki tanım gereği hem de statünün kimi özellikleri bakımından bu kavram doğru değildir (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015). Zira; mülteci statüsü bireysel nitelik taşır. Buna göre; mülteci statüsünün tanınabilmesi için öncelikle bir başvuru yapılması, başvurunun ardından mülakat aşamasının gerçekleştirilmesi ve ardından başvurunun karara bağlanması gerekir (Biner, 2016). Oysa Suriye İç Savaşı'ndan kaçarak Türkiye'ye gelenler, kitlesel bir akın halinde ve acil bir durum gereğince Türkiye'ye gelmektedir. Bu nedenle bireysel başvuru yapmaları da mümkün değildir. Dolayısıyla kitlesel akın durumunda bireylere mülteci statüsü verilemez (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015; Ekşi, 2016). Üstelik, bu kişiler Avrupa dışındaki bir ülkeden gelmektedirler. Bu nedenle Suriye İç Savaşı'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan bu kişilere mülteci statüsü tanınamaz (Ekşi, 2016). Tanınan statü geçici korumadır. Keza bu durum, Geçici Koruma Yönetmeliği⁵⁷'nin Geçici 1. maddesi ile de düzenleme altına alınmıştır (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015).

⁵⁷ 22 Ekim 2014 tarih ve 29153 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

II. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILAR

6. TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANLAMAK

Toplumsal cinsiyet, 20. yüzyıl içinde gelişmiş bir tartışmadır. Kökenleri feminist teoride atılmış olan bu kavram, bugün sosyal hayata ilişkin pek çok meselenin anlaşılmasında anahtar niteliği taşır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin ne anlama geldiğini açıklamak hem bu çalışma açısından hem de etki ettiği alanlara hakim olmak bakımından oldukça önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde; öncelikle toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet analizi kavramları tanımlanacak, ardından toplumsal cinsiyetin oluşturduğu ikilik, zıtlık ve rollere değinilerek günlük hayattaki etkilerine değinilecek, tartışma hukuk bağlamında derinleştirilerek toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında önemli olan iki ana sözleşme incelenecek ve son olarak toplumsal cinsiyete dair BM politikalarına yer verilecektir.

6.1. Toplumsal Cinsiyetin Tanımı ve Toplumsal Cinsiyet Analizi

Toplumsal cinsiyet kavramı, oldukça yeni bir kavram sayılmaktadır. Kavram ilk olarak, cinsiyetin sosyal nitelik ayrımlarının temeli olduğunu düşünen Amerikan feministlerince ortaya atılmıştır (Scott, 1986). Zira; feministler 1800’lerin sonlarından itibaren, farklı açılardan kadın sorununu ele almış ve toplumsal cinsiyet tartışmaları da bu tartışmaların içinden doğmuştur. Feministlerin oy hakkı için verdiği mücadeleler takip eden yıllarda kürtaj, kendi bedenleri üzerinde kendi iradelerini kullanabilme, ev içi eşitsizlik, emek sömürüsü, kadın ve erkeğe biçilen roller, cinsel kimlik ve yönelim gibi farklı alanlarda yeni düşüncelere yol açmıştır (Ecevit, 2011). Yani feminizm dalgaları, kadınların, transların ve toplumdaki diğer “öteki”lerin sorunlarını toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında görünür kılmış, yorumlamış ve çözüm önerileri sunmuştur (Uygur ve Özdemir, 2018). Toplumsal cinsiyetin anlaşılması için de feminist bir perspektiften bakılması gerekir (Bonifacio, 2018). Bu anlamda toplumsal cinsiyet ile feminizm birbiriyle ilintili iki kavramdır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının yapılması, kavramın anlaşılabilirliği açısından önemlidir. 70’lerden bu yana (Connell, 2009); İngilizcede toplumsal cinsiyet “gender”, cinsiyet ise “sex” olarak anılmaktadır. Böylelikle kavram, biyolojik cinsiyetten farklı bir isimle anılabilmektedir. Türkçede ise cinsiyet kelimesi genellikle

doğal/biyolojik cinsiyeti tanımlamakta⁵⁸, toplumsal cinsiyet ise İngilizcedeki “gender”ın karşılığı olarak anlaşılmaktadır. Yani toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı bir anlam taşımaktadır. Bhasin (2003, s. 1), bu iki kavram arasındaki ayrımın kadınların ataerkil tahakküm altındaki ikincil konumunun biyolojiyle açıklanmasına karşılık olarak ortaya çıktığını söyler. Gerçekten de çok uzun zaman boyunca, toplumsal cinsiyete ilişkin kimi kavram ve anlayışlar, sanki biyolojik cinsiyetin bir unsuruymuş gibi değerlendirilmiş ve anlaşılmıştır. Bu nedenle bu iki kavram arasındaki ayrımı yapabilmek ve toplumsal cinsiyet kavramını tanımlayabilmek, bu konu hakkındaki kafa karışıklığını giderebilmek bakımından oldukça gereklidir.

Pincus (2011), cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını oldukça açıklayıcı biçimde yapmıştır. Ona göre “biyolojik cinsiyet, erkek ve kadın kategorileri arasında fiziksel ve biyolojik farklılıklar” anlamına gelirken; *“toplumsal cinsiyet, erkek ve kadınlar için kültürel olarak uygun olan ve olmayan davranışları içerir* (Pincus, 2011, s. 89-90).” Yani; toplumsal cinsiyetin kökenleri tamamen sosyal bir inşaya dayalıyken, biyolojik cinsiyetin fiziksel olarak bir karşılığı bulunmaktadır (Pincus, 2011, s. 89-90). Sjoberg de bu tanıma katılır ve biyolojik cinsiyetin *“biyolojik erkeklik ve kadınlık”* anlamına gelirken, toplumsal cinsiyetin *“bunlarla (çoğunlukla yanlış biçimde) bağdaştırdığımız sosyal özellikler”* anlamını taşıdığını söyler (Sjoberg, 2014, s. 22)⁵⁹.

Chancer ve Xaviera (2013), biyolojik cinsiyetin tarafsız olduğunu belirtir. Onlara göre, insanın kadın veya erkek olmasına yani biyolojik cinsiyetine yapılan atıf, vücudun başka fiziksel farklılıklarına yapılan atıf gibi -bunu örneklemek için saç rengi örneğini verirler- kültürel bir anlam kazanmaz. Oysa toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetin tarafsız anlamlarını, sosyal olgularla değer biçilmiş yorumlara kaydırır (Chancer ve Xaviera, 2013). Yani toplumsal cinsiyet, *“cinsel farklılığın biyolojik bir ayırt edicilikten daha fazlasına, sosyal ve kültürel manasına atıfta bulunur* (Chancer ve Xaviera, 2013, s.

⁵⁸ Büyük Türkçe Sözlük’te cinsiyet kelimesinin anlamı “Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkeklerle dişiye ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks.” olarak verilirken; toplumsal cinsiyet kelimesinin anlamı sözlükte bulunmamaktadır. Ancak “gender” kelimesinin karşılığı da cinsiyet kelimesi bağlamında ele alınmakta, “Bazı dillerde kelimelerin gramer bakımından «erkeklik», «dişilik» veya «yansızlık» özelliği taşıması” olarak linguistik anlamında verilmektedir (Türk Dil Kurumu).

⁵⁹ Ancak Sjoberg (2014, s. 22), tanımın devamında biyolojik cinsiyetin yalnızca iki adet olmadığını ve her zaman doğum anında açıkça belirgin, tanımlanabilir ve değiştirilemez olmadığını ekler. Gerçekten de, Fausto-Sterling (1993), aslında iki değil en az beş cinsiyet olduğundan bahseder. Üstelik, cinsiyetin kavranışına dair bu ikili ayrım Queer Teori ile bir kez daha sarsılmıştır. Örneğin Butler (2014), cinsiyetin ikili ayrımının da aslında toplumsal kabullerimizle şekillendiğini ve kültürden kültüre değişebilir olduğunu söyler. Queer teorisinin sunduğu perspektifin kabulü ile birlikte, anlaşılabilirliğin sağlanabilmesi açısından biyolojik cinsiyet çalışma kapsamında kadın ve erkek olarak anılmıştır.

30).” Bu manada biyolojik cinsiyet ya da eşey, erkek/dişi ikiliğine atf yaparken, toplumsal cinsiyet eril/dişil ikiliğine atf yapar (Chancer ve Xaviera, 2013, s.30).

Toplumsal cinsiyetin kültürel yapılarla ve algılarla olan bağı başka yazarlarca da vurgulanmıştır. Lips (2008) de, toplumsal cinsiyet ile atf yapılanın erillik ve dişillik olduğunu söyler. Zira; eril veya dişillığe dair algıların pek çoğu aslında biyolojik cinsiyetten bağımsızdır. Yazar, yine de biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin tamamen ayırlamayacağını; çünkü kültürel beklentilerin erkek ve kadınların fiziki yapılarından bağımsız olmadığını belirtir (Lips, 2008, s. 6). Burada önemli olan, fiziki yapıya dair algının da kültür tarafından şekillendirilmesidir. Connell (2009) da toplumsal cinsiyetin yaygın kullanımda kadın ile erkek arasındaki kültürel farkları anlattığını; ancak bu farkların kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar üzerine inşa edildiğini söyler. Bu durumu açıklayan bir örneği Pincus (2011) vermektedir. Örneğe göre; doğum ve emzirme tamamen biyolojik cinsiyet farklılıklarına dayanır. Çoğu kadın bunu yapabilirken, erkekler yapamaz. Bu nedenle pek çok toplumda bebek büyütme ve hatta bebek bakıcılığı kadının işi olarak görülür. Oysa, bu durum biyolojik cinsiyetten değil, toplumsal cinsiyetten kaynaklanır. Zira, erkekler doğum yapamıyor yahut emziremiyor olsalar dahi, bebekleri anne sütüne eş bir mamanın veya sağılmış anne sütünün biberona koyulması suretiyle besleyebilirler. Yani erkeklerin fiziksel yapısı bir bebekle ilgilenmeye ve onu biberon yardımıyla beslemeye engel değilken; dünyanın pek çok yerinde bu, kadın işi olarak görülür (Pincus, 2011, s. 90).

Dökmen (2016) de toplumsal cinsiyeti tanımlarken kavramın, toplumun kadın ve erkek olmaya yönelik kültürel beklentileri tarafından şekillendiğinin altını çizer. Kadın ve erkeğe ilişkin farklar, genellikle kültürel yapılarla ve bu cinsiyetlere atfedilen özelliklerle ilişkilendirilir.

Toplumsal cinsiyetin kültürel olduğuna dair en büyük kanıt, yere ve zamana göre değişebilir olmasıdır (Bhasin, 2003). Gerçekten de, örneğin Türk toplumunda kadın kıyafeti olarak bilinen elbise, bir Arap erkeği tarafından sorunsuzca giyilebilir. Ya da bir İskoç prensi, etek giyerken bir kadın kıyafeti giydiğini muhtemelen düşünmez. Elbise giymek, kadın biyolojik cinsiyetinin verili özelliği değildir, onu kadına ya da erkeğe ait bir kıyafet olarak tasavvur ettiren şey, toplumun sahip olduğu eril ve dişil algılardır.

Özetle; toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, fiziki yahut biyolojik birtakım farklılıklara dayanmaksızın kadın ve erkek olmaya yönelik sosyo-kültürel algıları barındıran, değişken özellikler bütününden oluşur. Yani “*toplumsal cinsiyet, bireyin kadın, erkek ya da daha farklı bir kimliği kültürel olarak oluşturmasını ifade eder (Kottak, 2013, s. 405).*”

Bu manada toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak dişil ve eril özellikler tanımlamakla kalmaz; bu özelliklere uygun roller oluşturur ve bu rollere uymamak bir ayrımcılık sebebi haline gelir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamak için kültürü kavramak yetmez, güç ve hiyerarşik ilişkileri de anlamak gerekir (Pincus, 2011). Connell (2017, s. 154), yine aynı nedenden, toplumsal cinsiyetin “*işbölümü, iktidar yapısı ve kateksis⁶⁰*” unsurlarını içinde barındırdığını belirtir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet; “*toplumsal olarak oluşturulan ve bu bağlamda toplumdan topluma da farklılıklar gösteren ve genellikle kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıklarına dayalı olarak üretilen roller, hiyerarşiler ve tahakküm biçimleri olarak tanımlanmaktadır (Uygur ve Özdemir, 2018, s. 7).*” Bunun yanında toplumsal cinsiyet; cinsel kimlik ve cinsel yönelim ayrımcılığını da içerdiğinden lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve interseks (LGBTİ) bireyler açısından da önemli bir kavramdır. Yani toplumsal cinsiyet; erkek ve kadına yüklenen roller ile birlikte, bu ikili sınıflandırmanın dışında kalan grupların ya da rollere uymayan bireylerin yaşadığı sorunlarla da ilintili bir kavramdır⁶¹.

Toplumsal cinsiyet analizi ise; herhangi bir kuramı, kavramı yahut olayı ele alırken toplumsal cinsiyet ilişkilerini de olaya dahil etmek anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet perspektifi olarak da adlandırılan bu düşünce, kadınlara ve LGBTİ bireylerin yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek bakımından oldukça önem taşır (Sjoberg, 2014). “*Dünyaya toplumsal cinsiyet/feminist perspektiften bakmak ve/veya toplumsal cinsiyetin uluslararası ilişkilerdeki uluslararası süreçleri ve eylemleri anlamak için ne yönden önemli olduğunu tespit etmektir (Steans, 2006’dan aktaran Sjoberg, 2014, s. 191).*” Üstelik bu bakış açısı yalnızca uluslararası ilişkiler bakımından değil, herhangi bir teoriyi yahut olay bağlamında yaşanan sorunların değerlendirilmesi açısından önemlidir.

⁶⁰ Yazar, “cinsel toplumsal ilişkileri” örgütleyen yapıları kateksis olarak adlandırır (Connell R. , 2017, s. 171).

⁶¹ Ancak, çalışmanın sınırlılığı bakımından toplumsal cinsiyet, çalışma içinde kadına yönelik bir analizle ele alınacaktır.

Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet kavramını bilmek ve herhangi bir konuya bu kavramı bilerek bakmak; güç ve iktidar ilişkilerini anlamlandırmayı, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin iş bölümü, ev içi roller, şiddet gibi alanları nasıl etkilediğini kavramayı, toplumda yaratılmış olan eşitsizlik ilişkilerini daha doğru bir konumla analiz edebilmeyi ve tüm bu eşitsizliğin hukuk ve diğer toplumsal mekanizmalarla nasıl sürdürüldüğünü görebilmeyi kolaylaştırır.

6.2. Zıtlıklar, Roller, Eşitsizlikler

Toplumsal cinsiyet ilişkileri belli dikotomiler, yani ikilikler/zıtlıklar yaratır ve dahası kendini bu zıtlıklar üzerinden görünür kılar. Buna göre erkekler, maskülen/eril; kadınlar ise feminen/dişil davranışlar sergilemelidir. Bu manada erkek ve kadın davranışları, ikili bir görünüm sergiler ve genelde birbirinin zıttı olarak tasavvur edilir (Sjoberg, 2014).

Gerçekten de, yapılan araştırmalar insanların kadınları ve erkekleri farklı sıfatlarla nitelendiklerini ortaya çıkarmıştır. “*Fiziksel güç, akılcılık, bağımsızlık, agresiflik, otonomi, barındırma ve koruma becerisi, itidal, iktidar ve riske girme gibi kimi özellikler*” erkeğe atfedilir (Sjoberg, 2014, s. 23). Dökmen (2016, s. 104), bunlara iş dünyasında yarışmacı olma, cesurluk, güçlülük, başarıya yönelim gibi kimi özellikleri de ekler. Chancer ve Xaviera (2013, s. 31) ise pek çok öğrencinin “*eril olmayı; sertlik, kuvvet, futbol gibi sporlar, mavi renk, maçoluk, duyarsızlık*” gibi niteliklerle eşleştirdiğini belirtir. Buna karşılık dişillik yahut feminenlik; “*düşünceli, pasif, sevimli, pembe renk, şefkat, duygusallık, hoşluk (Chancer ve Xaviera, 2013)*”, “*ev içinde bakım verici, ilgi gösterici, duyarlı, ilgili, sıcak, kıbar (Dökmen, 2016, s. 104)*”, “*zayıflık, bağımlılık, masumiyet, korunma ve barındırılma ihtiyacı, annelik ve riskten sakınma (Sjoberg, 2014, s. 23)*” gibi özelliklerle eşleştirilir. Bu durum, toplumun kadın ve erkeklere dair birtakım davranış beklentileri, yani toplumsal cinsiyet kalıpyargıları olduğunu ortaya koyar. Bu kalıpyargılar ise, kadın ve erkeklere dair birtakım davranış biçimlerinin, yani rollerin ortaya çıkmasına neden olur, aynı zamanda roller de kalıpyargıları güçlendirebilir (Dökmen, 2016).

Toplumsal cinsiyet rolü, “*toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyete ilişkin bir grup beklentidir (Dökmen, 2016, s. 29).*” Yani “*bir kültürün her iki cinsiyete atfettiği görev ve faaliyetlerdir (Kottak, 2013, s. 405).*” Bu roller elbette toplumun cinsiyet kalıpyargılarından hareketle şekillenir. Örneğin; kendisine

ilgili, duyarlı, bakım verici nitelikleri atfedilen bir kız çocuğunun oyuncak bebekle oynaması beklenir ve normal karşılanır. Bu roller ve cinsiyete dair kalıpyargılar; masallarla (Sezer, 2015), kitle iletişim araçlarıyla, çocuk kitaplarıyla, gazete ve dergilerle, karikatürlerle ve müzik klipleri ile (Dökmen, 2016) sürdürülür ve yeniden üretilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargılarına bağlı olarak kadın ve erkeklerin gündelik hayatları, işbölümleri, ev içi sorumlulukları, mesleki kariyerleri birbirinden ayrılır; üstelik bu ayrım doğal olarak görünür ve öyle algılanır. Halbuki bu durum, toplumsal cinsiyetin günlük hayata etkisinden başka bir şey değildir. Örnekleyecek olursak; kadınların iş hayatı toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargılarından ciddi şekilde etkilenir. Buna göre, kadınlar ev içi alana hapsedilir ve buradaki emekleri görünmez kılınır. İstihdamları erkeklerden farklı olarak, kalıpyargılara uygun şekilde, bakım ve şefkat ile ilişkilendirilir, risk almaya yönelik pozisyonlara ulaşmaları yahut daha özgür karar verecekleri alanlarda iş bulmaları zorlaşır, genellikle öğretmenlik, sekreterlik, çocuk ve hasta bakımı gibi alanlara yönlendirilirler. Ekonomik kriz anında işten ilk çıkarılan yine kadınlardır. Teknolojik gelişmelerin kadınlara öğretilmemesi veya bu imkanların onlara sağlanmaması da kadınların iş hayatındaki konumlarında önemli bir faktördür (Ecevit, 2013). Kadınların medyadaki temsilleri de toplumsal cinsiyet kalıpyargılarından ayrı biçimde düşünülemez. Kadınlara yönelik diziler ve romanlar toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını güçlü biçimde yansıtır. Medyadaki temsilleri, genellikle ev içi alanda, belirli güzellik normlarına ve cinsiyet rollerine uygun şekilde gerçekleştirilir.

Ayrıca yapılan araştırmalar medya sektöründe çalışan kadınların, erkek medya çalışanlarına göre daha düşük ücret aldıklarını ve genellikle kamera arkası olarak nitelendirilebilecek alanlarda görünür olduklarını ortaya koymuştur (Karaaslan Şanlı, 2013). Daha ilginç olanı afetler ile ilgili yapılan araştırmalarda ortaya çıkar. Buna göre afetler, kadın ve erkekleri farklı biçimlerde etkiler. Örneğin; Bangladeş'te kadınlar ve kız çocukları yüzme öğrenmelerine karşı var olan önyargılar nedeniyle sel ve su baskınları anında tehlike altındadır. 1998 Afganistan depremi sonrasında, Afgan erkekleri çeşitli gerekçelerle kadınların tedavi edilmesine izin vermemiştir. Kimi doğal afetlerden sonra kadınlara yönelik şiddet ve özellikle tecavüz artış gösterir. Bunun yanında pek çok ülkede, kadınların doğal afetlere bağlı ölüm oranları erkeklere kıyasla daha fazladır. Bu durum, kadınların evdeki bakım sorumlulukları nedeniyle, bulundukları mekanları terk

etmekte geç kalmaları şeklinde açıklanır (Kümbetoğlu, 2013). Bunlara ek olarak kız çocuklarının eğitime erişiminin daha kısıtlı olduğu bilinmekte (Göğüş Tan, 2011), siyasete katılımları da toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargıları nedeniyle engellenebilmektedir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011).

Her ne kadar zamana, tarihe, mekana ve hatta ırk, sınıf, kültür ve cinsel dinamiklere bağlı olarak toplumdan topluma değişiklik gösterse de (Sjoberg, 2014), toplumlarda, dişil niteliklere yüklenen özellikler eril niteliklere yüklenen özelliklere kıyasla daha olumsuzdur (Dökmen, 2016). Gerçekten de *“tarih boyunca, çoğu toplum, ideal tipik ya da baskın maskülenlikle özdeşleşen bazı özellikleri, feminenliklere ve/veya diğer maskülenliklerle özdeşleşen özelliklere üstün tutmuştur (Sjoberg, 2014, s. 24).”* Böylelikle kadınların ve erkeklerin nasıl davranacağı toplumsal olarak belirlenir ve bu davranış biçimlerinin dışında kalan bireylere kimi toplumsal cezalar uygulanırken, uygun davranış biçimi sergileyenler toplum tarafından çeşitli şekillerde ödüllendirilir (Sjoberg, 2014). Bu durum elbette, toplumun bir kesiminin ayrımcılığa ve eşitsizliğe maruz kalmasına sebep olur. Böylece, bir grubun tamamına duyulan toplumsal cinsiyete dayalı önyargılar ile bir grubun niteliklerine ilişkin oluşturulan cinsel kalıpyargılar beraberince cinsiyet ayrımcılığını (cinsiyetçilik/seksizm) getirir (Dökmen, 2016).

Toplumda ideal tipik ya da baskın eril özellikler, dişil özelliklere üstün tutulduğunda yalnızca kadınlar değil, aynı zamanda bu özellikleri taşımayan erkekler de cinsiyet ayrımcılığına uğrar. Bu bağlamda; kadınlar ve erkeklerin yanı sıra, LGBTİ bireyler de cinsiyet ayrımcılığına maruz kalabilir. Böylelikle aslında toplumsal cinsiyet, yalnızca kadın ve erkeği değil; insan olmaya dair tüm görünümleri içeren elverişli bir kavram olarak karşımıza çıkar (Bonifacio, 2018). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kavramı da bu gruplardan herhangi birine karşı uygulanan ayrımcılığı kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır; yani toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadına yönelik ayrımcılığın yanı sıra cinsel kimliğe ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık türlerini de kapsar⁶². Örneğin; heteroseksizm hem LGBTİ bireylere hem de doğrudan kadınlara yönelen bir ayrımcılık türüdür. Heteroseksizmin temelinde, heteronormativite yatar. Heteronormativite; cinsiyetlerin kadın ve erkek olarak ikiye ayrıldığı, cinsel ve duygusal çekimin yalnızca

⁶² Ancak çalışmanın sınırlılığı bakımından, ayrımcılık kavramı yalnızca kadına yönelik olarak değerlendirilecek, cinsel yönelim ayrımcılığı konusuna yalnızca heteronormativite ve heteroseksizm üzerinden değinilecektir.

kadın ve erkek arasında mümkün ve olanaklı olduğu, ayrıca cinsiyetlerin kendine has birtakım rolleri ve özellikleri olduğunu varsayan bir düşünce sistemidir. Heteronormativite, karşı cinslerin birbirine karşı duygusal ve cinsel çekim hissettiği bir yönelim olan heteroseksüelliğin “normal” ve “olması gereken” olduğunu kabul eder. Heteroseksizm ise; heteroseksüelliği bir zorunluluk olarak görür ve heteroseksüel olmayan herkese karşı cinsiyetçi bir tavır sergiler. Bu cinsiyetçi tavıra göre; heteroseksüellik doğal ve üstün olandır. Heteroseksist yaklaşım; özellikle LGBTİ bireylere karşı gelişen bir cinsiyetçilik türüdür. Bununla birlikte heteronormatif uzantıları; roller ve kalıpyargılar bağlamında kadınları da etkiler (Kaos GL, 2011, s. 24-25).

Sakallı ve Uğurlu (2003, s. 8; Glick ve Fiske 1996’dan aktaran) kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığının düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik olmak üzere iki türü olduğundan bahseder. Buna göre düşmanca cinsiyetçilik; kadına dair geleneksel rollerle bağlantılı, yanlış ve dar genellemelere dayalı olumsuz tutumlar olarak kendini gösterir. Bu cinsiyetçilik tipinde kadın, erkekten daha zayıf ve erkeğe bağımlı olarak kabul edilir. Korumacı cinsiyetçilik ise, kendini olumlu şekilde sunar. Burada kadın; yüceltilmesi, korunması gereken bir varlık olarak sunulmakla birlikte; yine kadının konumu erkekten daha aşağı olarak algılanır. Yani korumacı cinsiyetçilik de kadına zarar veren ve toplumsal cinsiyete dair kalıpyargıları içeren, besleyen bir cinsiyetçilik türüdür (Glick ve Fiske, 1996’dan aktaran Sakallı-Uğurlu, 2003, s. 8).

Glick ve Fiske (1996’dan aktaran Sakallı-Uğurlu, 2003, s.8) her iki cinsiyetçilik türünün ardında üç unsurun bulunduğunu belirtir. Bu unsurlar sırasıyla; ataerkillik, cinsiyetler arası farklılaştırma ve heteroseksüelliktir. Ataerkillik, toplumda erkeklerin yasal, politik ve ekonomik üstünlüğü anlamına gelirken, cinsiyetler arası farklılaştırma toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına ve toplumsal cinsiyet rollerine, heteroseksüellik ise toplumun “normal” olarak kabul ettiği cinsel birlikteliklere ve dolaylı olarak biyolojik yeniden üretime vurgu yapar. Bu üç unsur, düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik bağlamında farklı sonuçlar doğurur. Düşmanca cinsiyetçilikte ataerkillik, kadını eve kapatma, çalışmasına izin vermeme olarak kendini gösterebilirken; korumacı cinsiyetçilikte bu durum, kadın bakıma muhtaç bir varlık olduğundan eve gelir getiren kişinin erkek olması şeklinde ortaya çıkabilir (Glick ve Fiske, 1996’dan aktaran Sakallı-Uğurlu, 2003, s. 8-9). Ayrıca her iki tür cinsiyetçilik de çeşitli düzenlemelerde, farklı

görünümle ortaya çıkabilir. Bu görünüm biçimleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

6.3. Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyetin kavranışına dair yaşanan gelişmeler; antropoloji, tarih, psikoloji, dilbilim ve daha pek çok farklı disiplinde etkisini göstermiştir. Bu disiplinlerden biri de hiç şüphesiz ki hukuktur. Hukuk normları, belirli bir yaptırım gücüne sahiptir. Bu yaptırım gücü, toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde de etkilidir. Gerçekten de *“hukuk, toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin kurulmasında, sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde”* (Uygur, 2011, s. 155) oldukça önem taşır. Ayrıca hukuk, toplumsal değişimin bir aracıdır. ABD’de alkollü içkilerin yasaklanması ve köleliğin yasaklanması gibi gelişmeler, hukukun bu niteliğini örnekler (Akçabay, 2013). Buradan hareketle tıpkı diğer toplumsal ilişkilere etkisinde olduğu gibi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından da hukukun ne kadar önemli olduğu anlaşılabılır.

Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, kendisini ilk olarak hukuk normların üretilmesi aşamasında kendisini gösterir (Adaçay, 2018). Buna göre hukuk normlarının; mevcut kültürel normlardan veya ideolojilerden yahut evrensel hukuk ilkeleri ve insan haklarından türetilmesi mümkündür. Hukuk normlarının toplumun kültürel normlarını ya da topluma hakim olan ideolojileri yansıtmaları halinde, kültürle şekillenmiş olan toplumsal cinsiyet kuralları da bu haliyle hukuk normlarında yer alacaktır (Adaçay, 2018). Ancak, insan hakları ve evrensel ilkeler ışığında üretilen hukuk normları adaletli olabilecektir. Bu nedenle feminist hukuk teorisinin sloganı “hukuk adaletsizdir” şeklindedir (Uygur, 2011). Gerçekten de, hukukun kültürel normlardan türetildiği durumlarda hukuk toplumsal cinsiyeti eşitsiz şekilde yansıtacaktır. Evrensel ilkeler ve insan hakları ışığında türetilen hukuk normları ise, iki farklı şekilde kurulabilir: Hukuk normları ya toplumsal cinsiyet karşısında nötr olacak ya da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan bir kurum olacaktır (Uygur, 2011; Adaçay, 2018). Hukukun toplumsal cinsiyete nötr olduğu durumlarda, hukuk normları toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmezden gelecektir. Bu durum ise eşitsizliğe yol açacaktır (Uygur, 2011; Adaçay, 2018). Bu nedenle hukukun kadına karşı adaletli bir sistem haline gelebilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olarak kurulması gerekmektedir (Uygur, 2011).

Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, hukuk normları uygulanırken de görünür hale gelir. Hukuk uygulayıcılarının da toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimsemesi halinde, toplumsal cinsiyet eşitliği gerçekleşecektir. Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki bu nedenle karışık olup feminist hukuk teorisi bu ilişkinin anlaşılmasını kolaylaştırır (Uygur, 2011) ve ilişkiden kaynaklanan kuramsal sorunları ortaya çıkarır ve eleştirerek dönüştürmeyi hedefler (Arat, 2006).

Ayrıca feminist hukukçular, adaletsiz buldukları hukuka güvenmez ve üç önemli hususun altını çizer. Buna göre;

“Bilinen hukuk doktrinleri erkeklerin egemen olduğu toplumda erkekler tarafından geliştirilmiştir ve her ne kadar cinsiyetlere karşı nötr gibi görünseler de temel erkek önyargılarını taşırlar. İkinci olarak kadınların yaşamları erkeklerinkinden çok farklıdır ve bu nedenle erkekler tarafından üretilen kuramlar kadınların somut yaşamlarını karşılamamaktadırlar. Son olarak da feminist kuramların gelişmesi kadınların kendi deneyim ve perspektiflerinden üretilmesiyle olacaktır (Baer, 2015’den aktaran Yükselbaba, 2016, s. 127).”

Bunun yanında feminist hukukçular/hukuk kuramları, tarihsel süreç içinde kadınların görünmez kılınması ve bunun hukuk normlarındaki etkileri, kadınların ataerkil olan hukuk alanından dışlanması ve bu sorunun çözümü olarak hukuk yapımında kadınların yer alması, hukuk kurallarının erkek egemen dili ve hukukun erkek egemenliğini görünmez ve meşru kılması üzerine yoğunlaşır (Arat, 2006; Yükselbaba, 2016). Yani toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, feminist hukuk teorisinin öngördüğü devrimin gerçekleşmesi bakımından da önem taşır (Arat, 2006, s. 43).

Özetle, feminist hukuk teorisi “normlar bütünü olarak hukuk düşüncesi arkasındaki derin eşitsizlikleri ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır (Uygur ve Özdemir, 2018, s. 8).” Bu teori, hukukun kadın ve erkek olmak üzerinde yarattığı etkileri açıklarken toplumsal cinsiyet kavramından yararlanır (Uygur ve Özdemir, 2018), yani hukuku toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinden açıklar ve hukukun içine yerleşmiş olan toplumsal cinsiyete dair kavrayışları görünür kılar (Çağlar Gürgey, 2014). Bu nedenle feminist hukuk teorisinin gelişimi de hukuk ve toplumsal cinsiyet bağıını anlamak açısından oldukça önemlidir.

Feminist hukuk teorisi kavramı ilk olarak 1978’de Ann Scales tarafından kullanılır (Çağlar Gürgey, 2014; Yükselbaba, 2016); ancak bu zaman diliminden önceki kadın

hakları hareketleri, feminist hukuk teorisinin kökenlerini oluşturur (Arat, 2006; Uygur, Hukuk, 2011; Çağlar Gürgey, 2014). Bu bağlamda, hukukta birinci dalga feminizmi, eşit haklar yaklaşımı olarak anılmaktadır. 1970’lerde doğan eşit haklar yaklaşımı, liberal feminizm ile ilişkilidir ve kadın ile erkeğe eşit hakların tanınması halinde aralarındaki eşitsizliğin son bulacağına inanmaktadır (Arat, 2006; Uygur, 2011). Bu yaklaşıma göre, hukukun içine yerleşmiş bulunan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri giderilir ve kadınlar da erkeklerin sahip olduğu haklara sahip olurlarsa, kadınlar kendi potansiyellerini ortaya koyabileceklerdir (Çağlar Gürgey, 2014). Ancak, eşit haklar yaklaşımında korumacı bir cinsiyetçilik gözlenir ve bu yaklaşım korumacı tavrından ötürü eleştirilir. İkinci dalga feminizmi ise 1980’lerde ortaya çıkar ve farklılık yaklaşımı ile ilgilidir. Bu bağlamda, kadınlarla erkeklerin şekli olarak eşit haklara sahip olması yeterli görülmez ve kadınların hakları kullanma olanakları açısından, maddi bir eşitliğe sahip olmaları istenir (Uygur ve Özdemir, 2018). Burada kadınlar sahip oldukları kimi özelliklerden dolayı farklı olduklarının ve değerlerinin korunmasını talep eder. Değerlerinin korunması farklı işlemlere tabi olmaları ile güvence altına alınmalıdır (Heper, 2014). Yani ikinci dalga feminizminde eşitsizliği doğuran hukuki ve toplumsal yapılar üzerine yoğunlaşılır ve bu yapıların ataerkil niteliği eleştirilir (Arat, 2006). Bu zaman diliminde, kadınların hakları eşit olarak kullanamamasına ilişkin engeller çok çeşitli olup bunların başında yoksulluk, siyasi mekanizmadaki temsil eksikliği, ev içi emeğin görülmez kılınması ve çifte mesai nedeniyle, cam tavan uygulaması gelir. Bunun yanında, farklılık yaklaşımı ile; kürtaj, ev- içi ve cinsel şiddet, tecavüz gibi konular da gündeme taşınır. Ancak hem eşitlik hem de farklılık yaklaşımı ikili cinsiyet ilişkileri bağlamında değerlendirmeler yaptıkları hususunda eleştirilir (Heper, 2014). 1990’larla birlikte çeşitli kimlikler yaklaşımı başlar ve cinsiyetin zaman ve mekana göre değişebilir olduğu, farklı kadınlıklar ve toplumsal cinsiyete dayalı olarak cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimlere ilişkin düzenlemeler tartışmaya açılır ve genel olarak çoğulcu bir yaklaşım benimsenir (Arat, 2006). Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve bunların çözüm yolları ise özellikle 21. yüzyıldan itibaren ortaya konmaktadır (Uygur, 2011; Uygur ve Özdemir, 2018).

Böylelikle feminist hukuk teorisi, kadın-erkek arasındaki eşitsizliği hukuk bağlamında gözler önüne sermiş ve eşitsizliğin giderilebilmesi bağlamında toplumsal cinsiyet bakış açısının gerekli olduğunun altını çizmiştir.

Toplumsal cinsiyetin hukuktaki görünüm alanı genellikle kadınlar ve LGBTİ bireyler bağlamındadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyete ilişkin ilk tartışmalar aile hukuku ve ev içi şiddet ile ilgili olarak geliştirilmiştir. Ancak; kadın ve LGBTİ bireylerin kamusal alanda görünürlüğünün artması ile, bu hukuk alanları da genişlemiş ve iş hukuku, sözleşmeler hukuku gibi alanlar da toplumsal cinsiyet bakış açısı ile irdelenmeye başlamıştır (Çağlar Gürgey, 2014). Ancak, toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisi uluslararası sözleşmeler bakımından da kurulabilir. Bu manada toplumsal cinsiyet temelli sözleşmelerden bahsetmek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet temelli sözleşmeler üç ayrı şekilde sınıflandırılabilir. Bu sözleşmeler sırasıyla; koruyucu sözleşmeler, düzeltici sözleşmeler ve ayrımcılığa karşı sözleşmelerdir. Bir sözleşme bu özelliklerin hepsini bünyesinde barındırabilir yahut yalnızca tek bir sınıfa ait özelliklere sahip olabilir. Koruyucu sözleşmeler; kadınların korunması gereken bir grup olduklarını düşünen toplumsal düşünceden hareketle, onları korumak adına kimi faaliyetleri yasaklayan hükümler barındırır. Buna göre, kadınların gece saatlerinde çalışmasını yasaklayan sözleşmeler kadınların annelik/doğurganlık vasıflarından hareket eden koruyucu sözleşmelere örnek verilebilir (Hevener, 1983'ten aktaran Belek Erşen, 2006, s. 6). Yani koruyucu cinsiyetçiliğin sözleşmeler alanına yansımaları koruyucu sözleşmelerdir. Düzeltici sözleşmelerde, kadın özel muamele edilmesi gereken ayrı bir grup olarak görülür. Kadın ticaretini yasaklayan yahut kadının yabancı uyruklu biriyle evlenmesi halinde ortaya çıkabilecek sorunları düzeltmeye yönelik sözleşmeler bu sınıfa örnek verilebilir. Ayrımcılığa karşı sözleşmelerde ise kadının farklı bir grup olarak görülmesine karşı çıkılır ve bu sözleşmeler kadın-erkek eşitliğini savunur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bu sınıfa örnek oluşturur (Hevener, 1983'ten aktaran Belek Erşen, 2006, s. 6-7). Bu sözleşmelerin konusu; insan ticareti, uluslararası çalışma, kişisel ve siyasi haklar, kapsamlı cinsiyet ayrımcılığı, kadına karşı şiddet olabilir (Belek Erşen, 2006).

Toplumsal cinsiyet kavramının doğrudan etki ettiği iki önemli uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Bunlardan biri, *“Kadınlara Karşı Her Tür Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”*⁶³; bir diğeri ise *“Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin*

⁶³ BM Genel Kurulunca 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 03 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren sözleşmeye Türkiye'nin katılımı 11 Haziran 1985 tarihinde ve 3232 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş; Bakanlar Kurulunca 24 Temmuz 1985 tarihinde 85/9722 sayılı kararla onaylanmış ve 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

*Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)*⁶⁴”dir.

6.3.1. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi

CEDAW, hem korumacı hem de düzeltici hükümler barındırıyor olsa da, ağırlıklı olarak ayrımcılığa karşı bir sözleşmedir (Belek Erşen, 2006). Sözleşme, kadınların insan hakkı bildirgesi görünümündedir (Köse Marduç, 2015). BM Genel Kurulunda 18 Aralık 1979 tarih ve 34/180 sayılı kararla kabul edilen sözleşmenin hazırlanış amacı aşağıdaki gibidir;

“kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlamak, soyut olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini değil kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesini sağlamak, kadınların birey olarak haklarını vurgulamak, hem yasal olarak hem uygulamada aynı zamanda da kamusal ve özel alanda olmak üzere kadın erkek eşitliğini gerçekleştirmek, geleneklerin ve toplumun belirlediği, hem kadına hem erkeğe yönelik kısıtlayıcı ve kalıplaşmış rolleri değiştirmek (Çayır, 2014, s. 10).”

CEDAW kadınlar açısından oldukça önemli bir sözleşmedir. Bu Sözleşme’de kadın hakları siyasal, kültürel ve ekonomik yönleriyle ele alınmakla kalmaz, bunun yanında kadının aile yaşantısındaki hakları da düzenlenir (Belek Erşen, 2006). Ayrıca, kadına karşı ayrımcılık da Sözleşme’de kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Öyle ki Sözleşme’nin ayrımcılığın yok edilmesini hedeflemesi, onu çıkış noktası eşitlik olan diğer sözleşmelerden ayırır (Ertürk, 2015). Sözleşme’nin bir diğer özelliği ise kadına karşı ayrımcılığın sistematik yapısını ortaya koymasıdır (Belek Erşen, 2006). Bunun yanında Sözleşme, kadının bir “birey” olarak görülmesini ve kadına karşı ayrımcılığın evrensel olarak yok edilmesini hedefler (Parlak Börü, 2017).

Sözleşme, cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı terimleri üzerinden şekillenir; ancak Sözleşme’nin pek çok hükmü biyolojik cinsiyet bağlamında ve kadın-erkek ikiliği açısından yapılmış olan düzenlemelerdir. CEDAW 28 numaralı tavsiye kararı ile, Sözleşme’nin üzerine temellendiği biyolojik cinsiyet anlayışı değişir ve toplumsal cinsiyet bağlamında güç ilişkileri de değerlendirme kapsamına alınır. Bu manada

⁶⁴ Avrupa Konseyi tarafından 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzalanan ve 1 Ağustos 2014’te yürürlüğe giren sözleşme, Türkiye’nin katılımı 24 Kasım 2011 tarihinde 6251 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş, Bakanlar Kurulu’nun 10 Şubat 2012 tarihli 2012/2816 sayılı kararıyla onaylanmış ve 08 Mart 2012 tarihli 28227 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Türkiye sözleşmeyi ilk imzalayan ve onaylayan devlettir.

Sözleşme, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını da kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır (Uygur, 2015).

Sözleşme, taraf devletlere birtakım yükümlülükler yükler. Bu yükümlülükler:

“Yaşamın tüm alanlarında kadınlara karşı ayrımcılığın tüm biçimlerini ortadan kaldırmak, kadınların, erkeklerle aynı ölçüde insan haklarından ve temel özgürlüklerini kullanabilmeleri için gelişimini ve ilerlemesini sağlamak ve düzenli aralıklarla rapor sunarak sözleşmeyi uygulamadaki çabalarını değerlendirmesi için CEDAW Komitesine yetki vermektir (Belek Erşen, 2006, s. 17-18).”

Böylelikle Sözleşme, kadınların insan haklarını geniş kapsamlı olarak düzenleyen, taraf devletlere birtakım yükümlülükler yükleyen, ayrımcılık tanımını getiren ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı olan, bunun yanında toplumsal cinsiyet bağlamındaki güç örüntülerine yer veren ve bunları değiştirmeyi hedefleyen önemli bir metindir. Metnin arz ettiği bu önem nedeniyle Sözleşme’nin imzacı devlet sayısı bugün itibarıyla 188’dir (Ertürk, 2015). Buna rağmen, uygulamada kimi tutarsızlıklar bulunur (Ertürk, 2015, s. 67) ve kadına yönelik şiddete ilişkin açık bir düzenleme, Sözleşme’de yer almaz (Moroğlu, 2012). Bununla birlikte, söz konusu eksiklik 1992 yılında CEDAW 19 No.lu Tavsiye Kararı aracılığı ile giderilir. Bu karar uyarınca; kadına kadın olduğu için yöneltilen ve/veya kadını orantısız biçimde etkileyen şiddet de CEDAW Komitesi’nin denetim yetkisi kapsamında olan bir ayrımcılık olarak tanımlanır (Ertürk, 2015, s. 73).

Sözleşmenin 1. ve 5. maddesi toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı bakımından önemlidir. Kadınlara karşı ayrımcılığın tanımını başlıklı 1. madde aşağıdaki gibidir:

*“**Madde 1** - Bu Sözleşmenin amacı bakımından "kadınlara karşı ayrımcılık" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir (CEDAW, md. 1).”*

Sözleşmenin 1. maddesi bütün kadınları kapsar ve geniş bir ayrımcılık tanımını sunar. Bunun yanında, kadınlara karşı ayrımcılığın çeşitli biçimlerini yasaklayan bir hükümdür (Belek Erşen, 2006). Sözleşme’nin bu hükmü doğrudan biyolojik cinsiyet

bağlamında bir düzenleme olsa da, 28 numaralı tavsiye kararı ile birlikte, sözleşmenin bu maddesinin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında güç ve roller ikiliği üzerinden okumak da mümkündür (Uygur, 2015).

CEDAW’ın 5. maddesi ise “Önyargıların ve Geleneklerin Tasfiye Edilmesi” başlığını taşır:

“Madde 5 - Taraf Devletler aşağıdaki konularda gerekli tedbirleri alırlar:

a) Her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların baskıkalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek;

b) Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütilmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını da içermesini sağlamak (CEDAW, md. 5).”

Bu maddenin içinde geçen cinsiyet rolleri ve önyargılarla, Sözleşme doğrudan toplumsal cinsiyeti kasteder. Bu maddeyle öngörülen hedef, kadına karşı ayrımcılığın yalnızca yasal normlar bakımından değil; kültürel ve sosyal normlar bakımından da kaldırılmasıdır (Belek Erşen, 2006). Yani Sözleşme bu madde ile, “*ayrımcılığın temelinde yatan sosyo-kültürel değerlerin ve kalıpların sorgulanmasını öngörür (Ertürk, 2015, s. 67).*”

Çayır (2014), sözleşmenin inceleme raporunda bu maddeyi Türkiye açısından incelerken aşağıdaki eleştiriye sunar:

“Burada kullanılan “aşağılık veya üstünlük” kelimeleri “eşitlik zıttı” anlamına gelmekteyse bunu da kabul edemeyiz. Ayrıca geleneğin, toplumun cinslere yüklediği bazı görevler vardır ve bunlar ciddi yanlışlara sebep olmadığı müddetçe bireyler tarafından yadırganmaz. Bu durumda da dışarıdan bir zorunlulukla davranışların değiştirilmeye kalkılması ya da bu davranışlar sebebiyle müeyyide uygulanması uygun görülmemektedir. Aksi halde bu durum bir toplum mühendisliği uygulaması olarak algılanabilir (Çayır, 2014, s. 22).”

Raporda eleştiri olarak sunulan “*toplumun cinslere yüklediği bazı görevler vardır*” bölümü tam da toplumsal cinsiyet ilişkisine ve bunun normal karşılanmasına işaret eder. Bu eleştiri, hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin neden önemli olduğuna dair bir fikir verir. Şimşek (2018), devletlerin sosyal haklara ilişkin sözleşmeleri

imzalamalarına rağmen, toplumsal cinsiyete dair dezavantajların giderilemediğini, bu dezavantajın toplumsal cinsiyet kavramının hukuk normlarını dönüştürmesi ile mümkün olacağını belirtir. İşte Sözleşme'nin bu maddesi, hukuk normlarının toplumsal cinsiyet ile nasıl dönüştürülebileceğine ve Sözleşme'ye getirilen eleştiri ise, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair hukuk normlarının içselleştirilmesi gerektiği, aksi halde eşitsizliğin devam edeceğine güzel bir örnektir.

6.3.2. Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadelele dair Avrupa Konseyi sözleşmesi

İstanbul Sözleşmesi 11 Mayıs 2011 tarihinde imzaya açılmış ve 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşme'yi ilk imzalayan ve onaylayan devlettir (Moroğlu, 2012; Köse Marduç, 2015).

Sözleşme'nin önemi, uluslararası hukuk alanında kadına karşı ve ev içi şiddet⁶⁵ bağlamında yaptırım gücü taşıyan ilk sözleşme olmasından kaynaklanır. Gerçekten de kadına karşı şiddet, bu sözleşme ile insan hakkı ihlali sayılmış ve bu kapsamda kadına karşı şiddetle mücadele kapsamında önleme, koruma, kovuşturma ve mağdur destek mekanizmaları oluşturma konuları sözleşmede düzenlenmiştir (Moroğlu, 2012). Ayrıca Sözleşme'deki detaylı hükümler, kadına yönelik şiddet bağlamında Avrupa Konseyi'nin hassasiyetini gösterir (Parlak Börü, 2017). Sözleşme'nin bir diğer önemi ise, toplumsal cinsiyet tanımının yapıldığı ilk uluslararası sözleşme olmasından kaynaklanır (Bakırcı, 2015).

Sözleşmenin amacı 1. maddede açıkça belirtilir:

“Madde 1 - 1) Bu sözleşmenin maksatları şunlardır:

a kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak;

b kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirmek de dahil olmak üzere, kadınlarla erkekler arasında önemli ölçüde eşitliği yaygınlaştırmak;

⁶⁵ Sözleşmenin orijinal metninde geçen “domestic violence” ile aslında ev içi şiddet kastedilmekte; ancak Türkçe metinde bu husus bilinçli bir çeviri “hatası” olarak aile içi şiddet olarak geçmektedir. Böylelikle Türkiye, ev içi şiddeti yalnızca evli bireyler bağlamında, aile içi şiddet olarak kabul etmektedir. Ancak sözleşmenin orijinal metninin bağlayıcı olduğu unutulmamalıdır (Bakırcı, 2015).

c kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin tüm mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politika ve tedbirler tasarlamak;

d kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak;

e Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi maksadıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbiriyle etkili bir biçimde işbirliği yapmalarına destek ve yardım sağlamak. (İstanbul Sözleşmesi, md. 1).”

Sözleşme kadına yönelik şiddet başlığını taşımasına rağmen, toplumsal cinsiyete duyarlı olarak düzenlenmiştir. Gerçekten de, Sözleşme’nin pek çok maddesi⁶⁶ bu bağlamda düzenlemeler içerir. Toplumsal cinsiyet tanımı, ilk kez uluslararası belgelerde, sözleşmenin 3. maddesi ile yer alır (Bakırcı, 2015). “Tanımlar” başlığını taşıyan 3. maddenin c bendine göre:

“Madde 3 - (c) toplumsal cinsiyet, herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılabacaktır (İstanbul Sözleşmesi, md. 3).”

Toplumsal cinsiyet, yalnızca kadın ve erkeği değil; bu iki grup dışında kalan diğer grupları özellikle de LGBTİ bireyleri kapsıyor olmasına rağmen; Türk Hukuku’nda toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek bağlamında ele alınması İstanbul Sözleşmesi’ndeki bu tanım nedeniyledir (Uygur ve Özdemir, 2018).

Aynı maddenin a bendi, kadına karşı şiddetin kapsamını belirler. Buna göre:

“Madde 3 - (a) kadına karşı şiddetten, kadınlara karşı bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık anlaşılabacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsinler, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri olarak anlaşılabacaktır (İstanbul Sözleşmesi, md. 3).”

Ayrıca Sözleşme’nin 3. maddesinin d bendinde kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre:

⁶⁶ Bu maddelere örnek olarak 3. madde, 6. madde, 18. madde, 49. madde ve 60. madde örnek verilebilir (Bakırcı, 2015).

“Madde 3 - (d) kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, bir kadına karşı, kadın olduğu için yöneltilen veya kadınları orantısız bir biçimde etkileyen şiddet olarak anlaşılabacaktır (İstanbul Sözleşmesi, md. 3).”

Ancak Sözleşme’nin orijinal metnine bakıldığında, kapsamının LGBTİ bireyleri de içine aldığı görülür. Zira Sözleşme, yalnızca kadına karşı ayrımcılığı değil; toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık hallerini de düzenlemektedir. Bu nedenle Sözleşme’nin kapsamına giren kişiler; kadınlar, çocuklar, erkekler, LGBTİ bireyler olarak belirlenir (Bakırcı, 2015). Ki Sözleşme mağdur kavramını, *“kadına karşı veya aile içi şiddet⁶⁷ davranışlarına maruz kalan herhangi bir şahıs (İstanbul Sözleşmesi, md. 3)”* olarak tanımlar.

Bunun yanında Sözleşme, *“Toplumsal cinsiyet konusunda hassasiyet gerektiren politikalar”* başlığı taşıyan 6. maddesi ile taraflar, toplumsal cinsiyet bakış açısını içeren politikaları yaygınlaştırma ve uygulamayı taahhüt eder. Ayrıca 14. maddeye göre taraf devletler, toplumsal cinsiyet eğitimini yaygınlaştırma ve eğitim politikalarına dahil etme yükümlülüğü altındadır (Bakırcı, 2015).

Sözleşmenin çalışma bağlamında bir diğer özelliği de; sığınmacı ve göçmen kadınlar bağlamında taşıdığı hükümlerdir. Sözleşme’nin 7. Bölümü *“Göç ve İltica”* başlığını taşır ve kapsamında 3 madde bulundurur. Bu maddeler, *“Oturma izni”* başlıklı 59. madde, *“Toplumsal cinsiyete dayalı iltica talepleri”* başlıklı 60. madde ve *“Geri göndermeme”* başlıklı 61. maddedir. Bu maddeler arasında özellikle 60. madde toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisi bakımından oldukça önemlidir:

“Madde 60 – Toplumsal cinsiyete dayalı iltica talepleri

1) Taraflar kadına yönelik, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi 1A(2) Maddesi anlamında zulüm olarak ve tamamlayıcı/ ikincil korumayı gerektiren ciddi bir hasar biçimi olarak tanınabilmesini temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır.

2) Taraflar, Sözleşme’de tanımlanan tüm gerekçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde yorumlanmasını ve bu gerekçelerden herhangi biri veya bir kaçını nedeniyle zulüm görme tehlikesi söz konusuysa, başvuru sahiplerine, yürürlükteki ilgili hukuki vasıtalarla göre mülteci statüsünün tanınmasını temin edeceklerdir.

⁶⁷ Sözleşmenin orijinal metninde bu bölümün ev içi şiddet olarak geçtiği ve yalnızca evli heteroseksüellere indirgenmediği unutulmamalıdır (Bakırcı, 2015).

3) Taraflar iltica başvurusu yapanlar için toplumsal cinsiyete duyarlı ÷lkeye kabul usullerinin ve destek hizmetlerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet yönergelerini ve m÷ltecisi statüsünün belirlenmesi ve uluslararası koruma için başvuruyu da kapsayan, toplumsal cinsiyete duyarlı sığınma usullerini oluşturmak için gerekli yasal veya diğeri tedbirleri alacaklardır (İstanbul Sözleşmesi, md. 60).”

Sözleşme metninden de anlaşılacağı üzere, taraflar 60. madde gereğince, m÷ltecisi hukuku bağlamındaki düzenlemelerini de toplumsal cinsiyete duyarlı biçimde gerçekleştirmek durumundadır (Bakırcı, 2015). Bunun yanında, 60. madde, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti zulüm sebepleri arasında sayarak 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü’nün kapsamını genişletmektedir (Doğın, 2017).

6.4. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Birleşmiş Milletler Politikaları

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında gerçekleşen ilerlemeler BM politikalarında da etkilerini göstermiştir. Bu bağlamda Dünya Kadın Konferansları’nın etkileri yadsınamaz. Bu konferansların ilki 1975 yılında Mexico City’de düzenlenmiş ve CEDAW’ın hazırlık aşamaları bu konferanstan sonra gerçekleşmiştir. 1980 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen 2. Dünya Kadın Konferansı’nda üye devletler CEDAW’ı imzalamaya ve onaylamaya davet edilmiştir. 3. Dünya Kadın Konferansı, 1985’te Nairobi’de düzenlenmiştir. Bu konferans sonucu 157 devletin katılımı ile “*Nairobi-Kadının Gelişmesi İçin İleriye Yönelik Stratejiler*” belgesi kabul edilmiştir. 90’lı yıllarda da önemli gelişmeler yaşanmış, CEDAW uyarınca “*Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi*” kurulmuş, 1993’te Viyana Deklarasyonu kabul edilmiştir. Bu deklarasyonun 18. maddesinde, kadın ve kız çocuklarının insan haklarının, insan haklarının ayrılmaz, bölünmez ve vazgeçilmez bir parçası olduğu, toplumsal cinsiyete dayalı her türlü şiddet ve kültürel önyargının ortadan kaldırılması gerektiği, kadının insan haklarının BM’nin insan hakları politikasının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu belirtilmiştir. Ardından yine 1993 yılının Aralık ayında, BM Genel Kurulu “*Kadına Yönelik Şiddete Karşı Bildirge*”yi kabul etmiştir. 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ayrıca önem taşır. Bu konferans sonucunda 189 üye ÷lkenin katılımıyla Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı kabul edilmiştir (Anıl vd., 2001; Köse Marduç, 2015). Eylem Planı’nın 14. maddesi kadın haklarının insan hakları olduğunu belirtmiştir. Bu Deklarasyon ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında 12 kritik alan belirlenmiştir. Bunlar; “*eğitim, sağlık, kadına yönelik şiddet, kadın ve ekonomi, karar alma süreçleri, kurumsal mekanizmalar, kadın ve medya,*

kız çocukları, kadın ve yoksulluk, kadın ve silahlı çatışma, kadının insan hakları, kadın ve çevredir (Köse Marduç, 2015).”

Böylelikle Pekin Deklarasyonu ile birlikte BM, toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda yaygınlaştırılması politikasını (Rekha ve Gupta, 2006) ve bunun için toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejisini benimsemiştir (Charlesworth, 2005; True, 2010). Bu stratejinin tanımı, 1997 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından yapılmıştır:

“... yasal düzenlemeler, politika ve programları da kapsamak üzere, planlanan herhangi bir hareketin kadınlar ve erkekler açısından doğuracağı sonuçların belirlenmesi ve değerlendirilmesi sürecidir. Kadınların ve erkeklerin sorun ve deneyimlerinin, ekonomik, politik ve sosyal tüm alanlardaki politika ve programların tasarlanması, uygulanması ve izlenmesi aşamalarının bütüncül bir boyutu haline getirilmesini, böylece her iki cinsin eşit fayda sağlamasını ve eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir stratejidir (United Nations, 1997).”

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejisi dönüştürücü ve modern bir toplumsal cinsiyet stratejisidir (Daly, 2005; Çelik ve Ertürk Atabey, 2013). Ayrıca 1997 Amsterdam Anlaşması ile Avrupa Birliği tarafından da kabul görmüş bir politikadır (Çelik ve Ertürk Atabey, 2013). Bu strateji nihai bir hedef olmayıp toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini sağlamak için benimsenen bir stratejidir (United Nations [UN], 2001). Yani bu politikanın asıl hedefi toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda sağlanmasıdır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması köklü bir dönüşümü hedefler. Strateji; kamu politikalarının yapısını ve süreçlerini, içlerine yerleştirilen toplumsal cinsiyete duyarlı normlar ile değiştirmeyi öngörür (Daly, 2005).

2000 yılında Pekin+5 özel oturumu düzenlenerek bu oturum bitiminde bir sonuç belgesi ilan edilmiş ve bu belgede toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejisinin tüm ana plan, program ve politikalara yerleştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 2005 yılında düzenlenen Pekin+10 toplantısı ile 2000’den bu yana gerçekleşen ilerleme saptanmış ve kadının güçlenmesine dair politikaların yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Pekin+15 toplantısında ise üye ülkeler kaydedilen gelişmeleri değerlendirmiş; ancak özellikle kadına yönelik şiddet, kadınların karar alma mekanizmalarında yetersiz temsili, kadınların eğitime ve sağlık hizmetlerine erişememesine dair problemlerin devam ettiğinin altını çizmiştir. BM tarafından yapılan Kadının Statüsü Toplantıları, 2011-2015 yılları arasında düzenli olarak gerçekleşmiştir. Bu toplantılarda genel olarak ilerlemelere

dair gelişmeler ile uygulamada karşılaşılan sorunlar değerlendirilmiştir (Köse Marduç, 2015).

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik bu gelişmeler, BM'nin diğer organları ve BM'ye bağlı uluslararası kuruluşların politikalarını da etkilemiştir. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet ve çalışmanın konusu bakımından üç politikaya değinmekte fayda vardır. Bunlardan ilki BM 1325 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, bir diğeri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme - UNDP)'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği ve son olarak BMMYK'nin toplumsal cinsiyet politikalarıdır.

6.4.1. Birleşmiş Milletler 1325 sayılı güvenlik konseyi kararı

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Birleşmiş Milletler'in ana organlarından biridir. Sürekli⁶⁸ ve geçici olmak üzere toplamda 15 üyesi olan Güvenlik Konseyi'nin esas görevi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Konsey, uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı hallerinde bağlayıcı karar alma yetkisine sahiptir. Ayrıca uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları kapsamında Konsey, tavsiye kararı verme yetkisine de sahiptir (Pazarcı, 2012, s. 192-193).

BM 1325 sayılı Güvenlik Konseyi kararı tavsiye kararı niteliğinde olup kadın ve silahlı çatışma meselesi bakımından özel önem taşır. Kararın ardında Pekin Deklarasyonu'nda kadın ve çatışma başlığının kritik alanlardan biri olarak benimsenmesi ve feminist kadın örgütlerinin mücadelesi yatmaktadır. Pekin Deklarasyonu'nun ardından, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin bir komisyonu olan Kadın Statüsü Komisyonu, kadınlar ve silahlı çatışma başlığını 1998'de düzenlenen konferansta yeniden tartışmaya açmıştır. Bu konferansın sonucunda "*Kadınlar ve Silahlı Çatışma Komitesi*" adındaki sivil toplum örgütü, sonuç bildirisinin taslağının hazırlanmasında önemli katkılar sunmuştur. Toplantıya katılan aktivistler, kadın ve silahlı çatışma meselesinin BM'nin ana gündeminde yer alması için çaba göstermiştir. Pekin+5 sonuç belgesinde de kadınlar ve silahlı çatışma meselesi böylelikle vurgulanmıştır. Daha sonra "*Kadınlar ve Silahlı Çatışma Komitesi*", pek çok grubun katıldığı bir çalışma grubuna dönüşmüş ve

⁶⁸ Sürekli üyeler; ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'dir (Pazarcı, 2012).

konuya ilişkin olarak bir taslak metin hazırlamıştır. Taslak metin, bir sonraki Güvenlik Konseyi oturumunda başkanlığa gelecek olan Namibya büyükelçisi Martin Andjaba'ya iletilmiş, ayrıca BM Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM) ve Güvenlik Konseyi üyelerince tartışılmıştır. Ardından, Güvenlik Konseyi'nin bir oturumu, tarihinde ilk kez kadınlara yönelik olmuş ve 31 Ekim 2000 tarihinde 1325 Sayılı BMGK kararı kabul edilmiştir (Cockburn, 2009; Akgül, 2011).

18 maddeden oluşan metnin,

“giriş bölümünde, hem silahlı çatışmaların kadınlar üzerinde özel bir etkisi olduğu hem de kadınların çatışmayı önleme ve çözmede önemli bir rol oynadığı kabul edilir ve bütün bunlar Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğu bağlamında ele alınır (Cockburn, 2009, s. 176).”

Kararda ön plana çıkan üç önemli konu vardır: Koruma, katılım ve toplumsal cinsiyet perspektifi. Korunma ile kadınların haklarının tanınması, savaş zamanındaki toplumsal cinsiyet kaynaklı özel gereksinimlerinin daha net anlaşılması, kadınların ve kız çocuklarının savaştan etkilendiğinin kabul edilmesi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunmaları ile bu eylemlerin cezasız kalmamaları bağlamında korunma kastedilir (Cockburn, 2009; Akgül, 2011). Katılım, kadınların barış çabalarının kabul görmesi ve kadınların barışa dair karar aşamalarının tamamında görünür olması bağlamında gündeme gelir. Toplumsal cinsiyet perspektifi ise, BM Barış Gücü operasyonları ve seferberlik ile savaş sonrası yeniden yapılanma kapsamında öne çıkar (Cockburn, 2009; Akgül, 2011).

Doktrindeki bir diğer görüş, kararın odaklandığı dört nokta olduğunu söyler. Bu bağlamda karar; önleme, katılım, koruma ile barış inşası ve iyileştirme ayaklarından oluşur. Önleme ile kadınlara yönelik cinsel şiddetin önlenmesi, koruma ile kadın ve çocukların insan haklarının korunması ile kadın ve kız çocuklarının cinsel şiddete karşı korunması, katılma ile kadınların karar alma süreçlerinin bütün aşamalarında etkin şekilde yer alması ve barış inşası ve iyileşme ile çatışma sonrası dönemde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması kastedilir (Alemdar ve Çelik, 2016). İki görüş arasındaki fark genel olarak isimlendirme farkıdır. Alemdar ve Çelik (2016) tarafından yapılan ayırım, daha detaylı olmakla birlikte, Cockburn (2009) tarafından yapılan ayırım daha kapsayıcıdır.

1325 sayılı BMGK kararı belirli yönlerden eleştiriye tabi tutulmuştur. Öncelikli olarak belge, toplumsal cinsiyet perspektifi sunuyor olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet algılarından bağımsız olmadığı konusunda eleştirilir (Pratt ve Richter-Devroe, 2011, s. 494). Bu bağlamda kararın “koruma” tabirini kullanması, toplumsal cinsiyet bağlamında geleneksel cinsiyet rollerine atıf yaptığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Withworth, 2004’ten aktaran Akgül, 2011, s. 269). Bu tabirin kadınlara edilgen bir konum atfettiği (Cockburn, 2009) ve bir nevi korumacı cinsiyetçilik örneği olduğu söylenebilir. Sjoberg (2014), bu noktada, kadınların savaşta bir rolleri varsa bunun barış kapsamında düşünüldüğünü ve belgenin yeniden yapılanma kapsamında, annelik ve geleneksel cinsiyet rolleri ile ilintili bu algıyı beslediğini ekler. 1325 kararına getirilen bir diğer eleştiri, savaşa nasıl son verileceğine dair herhangi bir hüküm bulundurmamasına ilişkindir. Bu özellikle çalışma grubuna dahil olan, hatta belgenin ardındaki önemli feminist örgütlerden biri olan “*Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği*” (WILPF) tarafından vurgulanır (Cockburn, 2009; Akgül, 2011). Onların belge kapsamında getirdiği bir diğer önemli eleştiri ise belgenin erkeklik ve militarist sistem konusunda bir düzenleme bulunmamasına ilişkindir (Akgül, 2011).

Altı çizilmesi gereken bir diğer husus, belgenin toplumsal cinsiyet perspektifini nasıl gündeme getirdiği ile ilgilidir. Belge, toplumsal cinsiyet düzenine dair bir devrim çağrısı taşımaz (Cockburn, 2009). Zira, metin kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği genel olarak kadına duyarlı politikalar ve kadın temsilcilerinin arttırılması düzeyinde kalmış olup toplumsal cinsiyet eşitliği esasen ikilik ve zıtlıklar içinde sunulan geleneksel rol ve davranış kalıplarını değiştirmeye dönüştürmeye ve eşitsiz güç ilişkilerine neden olan rejimlerin dönüştürmeye ilişkindir. Ayrıca alınan kararların gerçek hayatta uygulanmaması ve uygulamadan kaynaklanan problemlere ilişkin olarak da sunulan eleştiriler vardır (Akgül, 2011).

1325 sayılı BMGK kararı, getirilen eleştirilerin haklılığına ve eksikliklerine rağmen, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar ve silahlı çatışma konusunun ilişkiselliği bakımından atılmış önemli bir adımdır⁶⁹.

⁶⁹ BM Güvenlik Konseyi 1325 sayılı kararın ardından; çeşitli yıllarda kadın ve silahlı çatışma bağlamında kararlar almaya devam etmiştir. Örneğin; 2008 tarihli 1820 sayılı karar çatışma halinde cinsel şiddetin savaş stratejisi olarak kullanılmasına odaklanırken, 2013 tarihli 2106 sayılı karar; cinsel şiddetle ilgili olarak suçluların cezalandırılması ve mağdurlara yönelik hizmet sunumuna ilişkin konulara odaklanır. Son olarak 2013 tarihli 2122 sayılı karar ise; “kadınların ekonomik güçlenmelerini ve kadın-erkek eşitliğini,

6.4.2. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri: toplumsal cinsiyet eşitliği

6-8 Eylül 2000 tarihinde, BM Genel Kurulu'nda toplanan 147 devlet başkanı ve hükümeti içeren 189 ülkenin temsilcisinin katılımıyla Millenyum Zirvesi düzenlenmiş ve zirve sonunda ulusların ortak sosyal ve kültürel sorunların çözümü için işbirliğini öngören Milenyum Deklarasyonu (Binyıl Bildirgesi) ve Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir (Duman ve Kaan, 2005). Deklarasyonda, 21. yüzyılın uluslararası ilişkileri bakımından zorunlu görülen temel değerlere yer verilmiştir. Bu değerler; özgürlük, eşitlik, dayanışma, hoşgörü, doğaya saygı ve ortak sorumluluk sayılmış (Akyıldız, 2011) ve sekiz hedef belirlenmiştir. Bu hedefler; *“aşırı yoksulluğun ve açlığın azaltılması, herkesin temel eğitim alması, kadınların durumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, çocuk ölümlerinin azaltılması, ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel bir ortaklığın geliştirilmesi”*dir (Duman ve Kaan, 2005). Bu hedeflere dair performansın değerlendirilebilmesi için 2015 yılı hedef yıl olarak seçilmiş (Eşkinat, 2016) ve her hedef 2015 yılına kadar ulaşılması beklenen sayısal hedeflerle somutlaştırılmıştır.

3. hedef olarak belirlenen kadınların durumunun güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için öngörülen alt hedef, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak olarak belirlenmiştir. Hedefin göstergeleri ise;

“temel, orta ve yüksek eğitimde kızların erkeklere oranı, okuryazar kadın nüfusun 15-24 yaş arası kadın nüfusa oranı, tarım dışı sektörde ücretli istihdamda yer alan kadın nüfus oranı ve ulusal parlamentoda yer alan kadın oranı”

olarak sıralanmıştır. Ayrıca cinsiyet eşitliğinin binyıl hedeflerinin tamamı ile ilişkili olduğu ve diğer hedeflere ulaşılmasında önemli rol oynadığı belirtilmiş, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma dahilinde 2015 yılına kadar her alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların eğitime, tarım dışı sektörlerle ve parlamentoya katılımları hedeflenmiştir (Duman ve Kaan, 2005).

2005 yılındaki BM Genel Kurulu'nun 60. Oturumu açılışında, 2005 Dünya Zirvesi sonuç belgesi kabul edilmiş ve uluslararası toplumun birlikte mücadele etmesi

uluslararası barış ve güvenliğin merkezine yerleştirir” ve kadınların barışın sağlanması ve çatışmaların önlenmesi sürecine entegre edilmesine ilişkin olarak etkili önlemler içerir (Ertürk, 2015, s. 88).

gereken on başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar; *“kalkınma, terör, barışın inşası, korunması ve yapımı, koruma yükümlülüğü, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, yönetim reformu, çevre, uluslararası sağlık, insani yardım ve BM’nin güçlendirilmesi”*dir (Telli, 2014). 2010 yılı Binyıl Kalkınma Zirvesi sonuç belgesi niteliğindeki Genel Kurul kararında ise Kalkınma Hedefleri, 8 hedef olarak yeniden güncellenmiştir. Bu hedefler aşağıdaki gibidir:

“Aşırı fakirlik ve açlığın yok edilmesi, ilk derece eğitimin küresel düzeyde sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadının güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının güçlendirilmesi, HIV/AIDS gibi hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirilmesi (Telli, 2014).”

Taraf devletler, 20-22 Haziran 2012 tarihinde Rio de Janeiro’da bir araya gelerek *“ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan sürdürülebilir bir geleceğin teşvikinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik taahhütlerini”* yinelemişlerdir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesi bağlamında, istenilen ölçüde hedefe ulaşamadığının farkında olduklarını ve buna ilişkin taahhütlerini yinelediklerini ve prosedürleri hızlandıracaklarını belirtmişlerdir (İstedığımız gelecek, 2012). 2015 yılına gelindiğinde, küresel sonuçlar bakımından önemli gelişmeler yaşanmış; ancak ülke ve bölge bazında aynı başarı düzeyi yakalanamamıştır. Örneğin; cinsiyet eşitliği sağlanamamış ve *“kadınların iş fırsatları, ekonomik varlık sahipliği, kamusal ya da özel karar alma süreçlerine katılım konularında”* uğradığı ayrımcılık giderilememiştir (Eşkinat, 2016).

2015 yılı yeni kalkınma hedefleri ise “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi” olarak anılmaktadır. Belirlenen on yedi hedef arasında, bin yıl kalkınma hedeflerinin bazıları da yer alır (Eşkinat, 2016). Bu on yedi hedef, Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin yerini almıştır ve şu anahtar kelimelerle özetlenir:

“Yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sıhhi koşullar, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar ile hedefler için ortaklık (United Nations Development Programme [UNDP], 2015).”

Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin ana başlığı, “*toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi*” olarak belirlenmiş ve nüfusun yarısını oluşturan kadın ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumsal ilerlemeye engel oluşturduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir insan hakkı olduğu ve sağlıklı bir toplumun ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ile oluşacağı belirtilmiştir (http-4).

Ana hedef toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi olarak belirlenmiş olsa da, sekiz alt hedef aşağıdaki gibidir (http-5):

- “Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın oranı,
- Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddet ve istismarın ortadan kaldırılması,
- Zorla evlendirme ve kadın sünnetinin ortadan kaldırılması,
- Ücretsiz bakım hizmetinin değer görmesi ve aile içi sorumluluk paylaşımının desteklenmesi,
- Liderlik ve karar almada tam katılımın güvence altına alınması,
- Üreme sağlığı ve haklarına evrensel erişim,
- Ekonomik kaynaklar, emlak mülkiyeti ve finansal hizmetlerde eşit haklar,
- Kadının teknoloji yoluyla güçlendirilmesinin desteklenmesi,
- Toplumsal cinsiyet eşitliği için uygulanabilir mevzuatlar geliştirilmesi ve mevcutların güçlendirilmesi”

Binyıl Kalkınma Hedefleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi bağlamında karşılaştırıldığında; ikincisinin birincisine kıyasla daha geniş kapsamlı hedefler içerdiği görülmektedir. Ayrıca ilkinde toplumsal cinsiyet eşitliği, güç ve davranış ilişkileri bakımından dönüştürücü olmayıp sayısal bağlamda kadın-erkek eşitliğine odaklanırken; Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile bu ilişkilerin dönüştürülmesine ve kadının emek, ekonomik mal sahipliği, eğitim ve iş bölümü anlamında güçlendirilmesine katkı sağlayacağı odaklanmaktadır. Bu manada 2030’lu yıllarda toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında küresel bir değişim ummak mümkündür.

6.4.3. BMMYK’nin toplumsal cinsiyet politikaları

BMMYK toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya ilişkin politikalarının başlangıcını 40 yıl öncesine, yani 1. Dünya Kadınlar Konferansı’na tarihlen. Mexico City’de yapılan konferansın ardından kabul edilen eylem planı ile, BMMYK

politikalarında “kadın sorunları” görünür hale gelmeye başlar ve yıllar içinde değişen bir politikalar çizgisini izler. BMMYK, bu alandaki politikalarını üç başlık altında özetler. Bunları; “*hedef grup olarak kadın mülteciler*”, “*kadınlardan toplumsal cinsiyet eşitliğine*” ve “*toplumsal cinsiyet eşitliğinden yaş, toplumsal cinsiyet ve çeşitliliğe olarak sıralar* (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2013).”

BMMYK’nin toplumsal cinsiyet bağlamında esaslı politikalar üretmeye başlamasını 1980 ve sonrasına tarihlendirmek mümkündür. Bu dönemde yaşanan kimi mülteci krizleri feminist grupların BMMYK üzerindeki baskılarını arttırmıştır. BMMYK bu baskılara karşılık olarak 1989 yılında, Anne Howarth-Wiles’i kıdemli koordinatör olarak atamıştır (Freedman, 2011). Ayrıca bu dönemde CEDAW’ın ve Kadın On Yılı’nın kabulü gibi gelişmeler mülteci hukukunda eşitliğe yönelik hükümlerin oluşmasını sağlamıştır (Edwards, 2010). 1990’lara kadar devam eden bu dönemde BMMYK politikaları, kadın odaklı olarak gelişmiş ve kadınlar belirli ihtiyaçları bakımından farklı bir grup olarak değerlendirilmiştir. BMMYK bu dönemde cinsiyetsiz yani nötr politikaların kadınları dezavantajlı bir grup haline getirdiğini fark etmiş ve özel ihtiyaç durumlarında kimi farklı politikalar uygulanabileceğini kabul etmiştir. Ancak, bu politikaların kadınları kayıran politikalar olmaması yönünde bir uyarıda da bulunmuştur. (UNHCR, 2013).

BMMYK’nın “*kadınlardan toplumsal cinsiyet eşitliğine*” olarak adlandırdığı dönem ise, 1990’ların başında başlar. Bu dönemde odak noktası kadınlardan toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik projeler oluşturmaya kayar (Edwards, 2010; UNHCR, 2013;). Bu kayma 1998 yılına kadar aşamalı olarak devam eder. 1990 yılında Kadın Mültecilere ilişkin politika ilan edilir. Bu politikada kadın mültecilere yönelik sorunların çözümünde toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan faktörlerin dikkate alındığının altı çizilir (UNHCR, 2013). Bu faktörlerin ne olduğunun daha kolay anlaşılması bakımından kadın çalışanları sürecin içine dahil edilir. 1991 yılında ise “*Mülteci Kadınların Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler*”, kadın mültecilere dair sorunların çözülmesi amacıyla kimi özel politikaların uygulanabileceğini belirtir (Edwards, 2010). 1992 yılında BMMYK,

“personeline kadın ve erkeklerin farklı sosyo-ekonomik rollerini ve bunların projelerin uygulanması üzerindeki etkilerini analiz etmek ve tüm topluma fayda sağlayacak projelerin planlanması için bir çerçeve sunan ‘insan odaklı eğitim programı’ (People

Oriented Program-POP) sunarak cinsiyet rollerinin etkisine odaklanır (UNHCR, 2013, s. 4). ”

Aslında bu dönemin başlarında odağın hala toplumsal cinsiyet değil kadınlar olduğu göze çarpar. Üstelik düzenlemeler, kadınlar özellikle savaş ve çatışma hallerinde korunması gereken varlıklar olarak düşünülerek geleneksel roller bağlamında yapılmıştır (Edwards, 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma politikalarının tüm BM organları ve ona bağlı kuruluşlarca kabul edilmesi, BMMYK bağlamında da etkisini gösterir. Buna yönelik olarak 1999’da toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma politikalarının kabulü BMMYK tarafından da ilan edilir (Freedman, 2010). Bu politikalar kapsamında, BMMYK personeli için de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar başlatılır (UNHCR, 2013). Ancak bu noktada toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmaya dönük olarak sunulan iki eleştiri vardır. Bunlardan ilki, anaakımlaştırma kavramının tartışmalı ve program ve projelere dahil edilmesinin zor olduğuna dönüktür. Bir diğeri ise, BMMYK’nin kabul ettiği projelerin aslında toplumsal cinsiyeti dönüştürmeye yönelik olmadığı, mevcut politika çerçevelerine yalnızca toplumsal cinsiyetin eklendiği ve bu manada politikaların toplumsal cinsiyete dair mevcut temsilleri değiştirmeye yönelik olmayan, kadın mülteci ve sığınmacıların görüşlerini dikkate almayan ve onları kırılgan olarak temsil eden bütünleştirici politikalar olduğu yönündedir (Freedman, 2010). Bu görüşe Edwards (2010) da destek çıkar. O da kadınların bu dönemde savunmasız ve korunmaya muhtaç olarak temsil edildiğini, üstelik toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma kavramının belirsiz olduğunu savunur. Üstelik bu yaklaşımın, 1995’te ilan edilen ve 2003’te yenilenen “*Mültecilere Yönelik Cinsel Şiddet Önleme ve Müdahaleye Yönelik Kılavuz İlkeler*” ile Risk Programı bağlamında kendini gösterdiğini ilave eder (Edwards, 2010).

Bu iki dönemin ardından, BMMYK politikaları toplumsal cinsiyetten yaş, cinsiyet ve çeşitliliğe döner. BMMYK’nin bu politikası, kesişimsellik teorisi ile yakından bağlantılıdır. Bu nedenle, bu dönemdeki politikalara değinmeden önce kesişimsellik teorisine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Kesişimsellik, çok katmanlı ve türlü kimlik ve varoluş ilişkileriyle ilintili bir kavramdır. Bu nedenle Gines (2011), kesişimselliği aşağıdaki gibi tanımlar:

“Kesişimsellik varlık ve kimliğin çoklu, birbirine bağlı katmanlarına atıfta bulunan (varoluşsal, siyasi, sosyal ve kişisel ile ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik, uyruk, etnisite, kültür ve dinden, bireyin kendisi ve diğerleri ile olan ilişkisine de uzanan; ancak bunlarla sınırlı olmayan) bir terimdir (Gines, 2011, s. 275).”

Teorinin kökenleri siyahi feminist düşüncesinde yatar. Bella Hooks, ABD tarihi ve hatta feminist tarih yazını bakımından siyahi kadınların yok sayıldığını belirtir. Ki o dönemde, feminist yazındaki siyahi kadınlara yönelik tezler gerçekten sınırlıdır (Chancer ve Xaviera, 2013). Hooks’un çalışmasında vurgulanan,

“siyahi ya da başka renge mensup bir kadının hem geçmişteki yok sayılma durumunun hem de bu kadınların yüzleştiği karmaşık ayrımcılık biçimlerinin anlaşılması için, gelecekteki analizlerde cinsiyet, ırk ve sınıfın eş zamanlı olarak ele alınmasının (Chancer ve Xaviera, 2013, s. 62).”

önemli olduğudur. Bu düşüncenin ardından Collins, siyahi feminist düşüncesinin önemi ile ilgili olarak bir bakış açısı kuramı kullanır. *“Bakış açısı kuramları, sosyal ayrımcılıkların en iyi biçiminde, bizzat ayrımcılığa uğrayan ve direkt olarak etkilenen kişinin bakış açısından anlaşılabilirliğini iddia eder (Chancer ve Xaviera, 2013, s. 63).”* Bu noktada Collins’in sunduğu bakış açısı kuramı; farklı renkteki kadınların cinsiyet, ırk ve sınıf ayrımcılığına eşzamanlı olarak maruz kaldığını ileri sürer (Chancer ve Xaviera, 2013). Yani ayrımcılık tek yanlı değil, çoklu ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır. Zira kesişimsel yaklaşımlar, *“herkesin toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, cinsellik ve milliyet gibi önemli sosyal anlamlandırma eksenleri üzerinde konumlanmış olduğunun (Wekker ve Lutz, 2001, s. 171)”* farkına varılmasına dayanır (Özcan, 2016).

Bu teoriye tepkisiz kalmayan BMMYK, toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılmasına ilişkin yaklaşımını gözden geçirir ve 2002-2003 yıllarında gerçekleştirilen kadın, çocuk ve toplum hizmetleri konusundaki üç değerlendirmenin bulgularına yanıt olarak yaşa odaklanıp 2004 yılı civarında *“yaş ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma”* konusunda yeni bir politika hazırlar (Edwards, 2010; UNHCR, 2013). Şubat 2004’te, BMMYK, 16 ülkede yaş ve toplumsal cinsiyeti temel alan bir pilot proje başlatır. Pilot proje BMMYK tarafından, *“yaş ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmayı ‘toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme ve kadın haklarına ve çocuk haklarına saygı gösterme stratejisini, kendi içinde bir amaç yerine, mültecilerin korunmasını arttırmaya yönelik bir strateji’ olarak tanımlanır (UNHCR, 2013, s. 6).”* Daha sonra BMMYK bu projelere etnik köken, din, azınlık grubuna üyelik veya yetenek gibi diğer çeşitlilik yönlerini de ekler. Böylelikle,

yaş, toplumsal cinsiyet ve çeşitliliği anaakımlaştırma (Age, Gender and Diversity Mainstreaming-AGDM) politikası oluşur. Bu politika kapsamında, 2006'da UNCHR Katılımcı Değerlendirme Aracı geliştirilir, 2007 yılında “*Yaş, Cinsiyet ve Çeşitlilik Kaydı Sorumluluk Çerçevesi*”ni yayınlanır ve aynı yıl BMMYK, operasyonlarda yaş, cinsiyet ve çeşitlilik perspektifini garanti etmenin 2008-2009 için Küresel Stratejik Hedeflerinden biri olacağını açıklar. Ayrıca 3 yıllık bir AGDM Eylem Planı yürürlüğe konur ve hem çerçeve hem de eylem planı 2007 yılında uygulamaya konulur (UNHCR, 2013). 1991 yılında yayımlanan “*Mülteci Kadınların Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler*”, 2008 yılında, AGDM politikasını içerecek şekilde yenilenir.

Doktrinde AGDM zaman içinde gelişmiş ve kendi eksiklerini gidermiş bir program olarak görülür. AGDM’nin kesişimsellik teorisini içeren özelliği, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma politikasından daha mantıklı bir ilerleme olarak belirtilir (Edwards, 2010).

Özetle, BMMYK’nin toplumsal cinsiyet politikaları, kadın kavramı ve sorunları üzerine yoğunlaşan politikalar ile başlamış, toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma bağlamında genişlemiş ve son olarak AGDM politikası ile kesişimsellik teorisinin altını çizerek ilerlemiştir. 2010 yılında BMMYK AGDM politikası bağlamında, “*bugüne kadar önemli kazanımlar elde edilmesine rağmen, anaakımlaştırma sürecinin tamamlanamadığına ve kazanımların daha uzun vadede sürdürülebilir hale getirileceğine*” dair bir değerlendirmede bulunmuştur (UNHCR, 2013). Bugün BMMYK ilan ettiği stratejik planlarla, AGDM politikasını sürdürmeye ve her yıl bu politika bağlamında ilerlemelerini gösteren sorumluluk raporları yayımlamaya devam etmektedir.

7. KADIN SIĞINMACILAR

Cinsiyetlendirilmiş (gendered) ifadesi, herhangi bir şeyin eril veya dişil nitelik taşıdığı ya da toplumsal cinsiyet bağlamında farklılık gösterdiği anlamına gelir (Pilcher ve Whelehan, 2005, s. 59). Buna göre, toplumsal cinsiyete göre farklılık gösteren deneyim, düzenleme ve olguların tamamı cinsiyetlendirilmiştir. Bu bağlamda kimi kurumların da cinsiyetlendirildiği söylenebilir. Bu kurumlara örnek olarak; tıp, din, eğitim-öğretim ve siyaset verilebilir. Gerçekten de; tıbbın konusu olan anatominin uzun yıllar boyunca erkek vücudu üzerinden şekillenmesi, eşcinselliğin psikolojik bir rahatsızlık olarak değerlendirilmesi ve tıbbın kimi branşlarının erkeklere mahsus olduğu

varsayımıyla kadın doktorların bu branşlara girememesi veya girmek istememesi tıbbın cinsiyetlendirilmiş bir alan olduğunu gösterir (Adaçay, 2018). Dinlerin kadınlar ve erkekler için farklı kurallar öngörmesi ve özellikle ataerkil yorumlar nedeniyle kimi dinlerin yahut dini yorumların kadınları ikincil bir konuma itmesi, din alanının cinsiyetlendirilmiş yapısına örnektir (Adaçay, 2018). Kız çocuklarının eğitime erişiminin engellenmesi, ayrıca toplumsal cinsiyete dair gelenekselleşmiş rollerin eğitim ve öğretim materyalleri aracılığıyla yaygınlaştırılması, eğitim-öğretimin de cinsiyetlendirilmiş yapısını ortaya koyar (Adaçay, 2018). Kadınların oy kullanma hakkına ilişkin kısıtlamalar ve kadınların siyasi katılımı önündeki diğer engeller ise siyasetin de cinsiyetlendirilmiş olduğunu gösterir. Ne var ki; daha önce belirtildiği üzere; hukuk da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini içeren bir kurumdur. Bu bağlamda; mülteci hukuku ve göçün de cinsiyetlendirilmiş alanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Mülteci hukukunun doğuşu bakımından, eril bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Zira, 1951 Cenevre Sözleşmesi, cinsiyete dair herhangi bir hüküm içermez ve cinsiyet ile toplumsal cinsiyeti bir zulüm nedeni olarak saymaz (Edwards, 2010). Bunun yanında, sözleşmenin eril bir bakış açısıyla yazıldığını ve bu manada kadınların durum ile çıkarlarını göz ardı ettiğini söylemek mümkündür (Freedman, 2010). Göç süreci bağlamında ise, erkek ve kadınların göç sürecinden farklı derecelerde etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Yani göç deneyimi ile sürecin getirdiği potansiyel tehlikeler ve şiddet bağlamında, kadın ile erkek deneyimleri arasında ciddi farklar vardır (Marchand, 2008; Freedman, 2012). Bu iki alanın cinsiyetlendirilmiş yapısı, iltica ve zorunlu göç süreci ile sonuçlarının kadınlar açısından farklılaşmasına neden olur. Bu nedenle sürecin toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılar bakımından incelenmesi önemlidir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, öncelikle çalışmanın neden kadın sığınmacılara odaklandığı açıklanacak, ardından kadın sığınmacıların temsiline ilişkin sorunlar tartışmaya açılacak ve son olarak kadınların iltica nedenleri değerlendirilecektir.

7.1. Neden Kadın Sığınmacılar?

Dünya literatüründe, 2000’li yıllardan itibaren kadın göçmen ve sığınmacı/mültecilerin sorunları ele alınmış (Freedman, 2015); ancak Türkiye, farklı zaman dilimlerinde farklı coğrafyalardan göç alan bir ülke olmasına rağmen, kadın mülteciler/sığınmacılar bağlamında yapılan araştırmalar genel olarak 2013 yılı ve sonrasına tarihlenmiştir (Özgür Baklacioğlu, 2017). Bu tarihe kadar, kadın sığınmacılar

genellikle ev içi alana hapsedilmiş ve göçmen ile mülteci erkek olarak resmedilmiştir. Bugün dahi mülteci, genç erkek olarak resmedilir (Freedman, 2015, s. 18). Kadınlar, hapsedildikleri “mülteci ve ailesi” ifadesi içinde görünür olamamıştır (Özgür Baklacioğlu, 2017). Özellikle Suriye iç savaşının yaşanması ve Türkiye’ye gerçekleşen kitlesel akın ile kadın sığınmacılara dair sorunlar görünür hale gelmiştir. Bu olayla birlikte, kadın sığınmacılara dair çalışmalar artmıştır. Ancak bu çalışmalar genel olarak sığınmacıların göç süreci ve sonrasında yaşadıkları ayrımcılıkla ilgilenmekte⁷⁰, mülteci statüsünü elde etmeye yönelik bir değerlendirme yapmamaktadır.

Bunun yanında, kadın göçmenler ile kadın sığınmacıların ülke değiştirme saikleri farklı olduğundan, kadın göçmenlere dair zengin bir literatür bulunsa da, bu literatür kadın sığınmacılar bakımından belli sorunlara cevap vermemektedir. Ayrıca kadınların “göçmen kadınlar” bağlamında ele alınması, mülteci hukukunun eril niteliğinin devam etmesine neden olmaktadır (Özgür Baklacioğlu, 2017). Göçmen kadınlar ile sığınmacı/mülteci kadınlar arasındaki bir diğer fark da kendi ülkelerine geri dönüşleri ile ilgili olarak ortaya çıkar. Göçmen kadınlar, belli şartlar ve yaptırımlar altında dahi olsa ülkelerine dönebilecekken, mülteci/sığınmacı kadınların kendi ülkelerine dönmeleri, yaşadıkları haklı zulüm korkusu bağlamında neredeyse imkansızdır (Özgür Baklacioğlu, 2017). Tüm bu nedenler, sığınmacı/mülteci kadınlara dair ortaya çıkan sorunlar bağlamında özellikle hukuki açıdan bir incelemenin elzem olduğunu gösterir. Bunun yanında, göçte kadın varlığının ortaya koyulmasının ötesine geçerek bu göçü toplumsal cinsiyet perspektifi ile değerlendirmek, “*sadece kadınların göçünü değil aynı zamanda bu göçün altında yatan ve hem kadının hem de erkeklerin göç deneyimlerini yapılandıran ilişkileri de kadınlarla ilişkilendirmek anlamına gelir* (Freedman, 2015, s. 16).”

Mülteci hukukunun eril bir alan olması, kadınların maruz kalabileceği ihlal ve şiddet biçimlerinin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde düzenlenen mülteci tanımı kapsamı dışında kalmasına (Freedman, 2010) ve kadın sığınmacıların uğrayabilecekleri zulüm sebeplerinin, diğer zulüm sebepleri ile bağlantılı olarak değil, genellikle “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” kavramı açısından ele alınmasına neden olmuştur⁷¹ (Fiddian-Qasimiyeh, 2014). Bu durumun kadın sığınmacılar açısından bir dezavantaj oluşturduğu aşıkardır.

⁷⁰ Ör: (Özgür Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015).

⁷¹ Bu husus çalışmanın 3. Bölümünde ayrıca ele alınacaktır, bkz: s. 113 vd.

Ayrıca kadın sığınmacıların göç deneyimlerinin erkeklerden farklı olması (Marchand, 2008; Freedman, 2012) da, çalışmanın odak grubunu belirlerken yol göstermiştir. Gerçekten de, kadın sığınmacılar bağlamında göçe erişebilirliğinin erkeklere kıyasla daha kısıtlı olduğu da bilinmektedir (Freedman, 2015). Bunun yanında kadınlar, hem göç sürecinde hem de varış ülkesinde istismar ve sömürüye daha açıktır (Buz, 2006; Freedman, 2016). Üstelik kadınların sınırlardaki can kayıpları erkeklerden daha fazladır (Pickering ve Cochrane, 2013). Ayrıca varış ülkesinde sağlık, eğitim, dil öğrenimi, barınma gibi hizmetlerden yararlanma oranı da kadın sığınmacılar bakımından erkeklere kıyasla daha düşüktür (Buz, 2006). Buna ek olarak, göç sürecinde ev içi rollerin değişmesi kadın sığınmacılara yeniden şiddet olarak dönebilmektedir (Freedman, 2016). Son olarak varış ülkesinde kadınların hareketliliğinin kısıtlı olması da kadın sığınmacılar bağlamında göze çarpan bir sorundur (Buz, 2006).

Tüm bu nedenlerle, toplumsal cinsiyet perspektifi ile kadın sığınmacıların iltica nedenlerini ve hukukun bu nedenlere tepkilerini, ayrıca kadın sığınmacıların mülteci tanımı içindeki yerini ve en nihayetinde kadın sığınmacıların yararlanacağı koruma statüsünü tespit etmek önemlidir. Çalışma, bu nedenle kadın sığınmacıları konu edinmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, aslında toplumsal cinsiyet perspektifi, yalnızca kadın ile erkek arasındaki hiyerarşiler, tahakküm biçimleri ve roller ile ilgilenmez, bunun yanında cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık bağlamında LGBTİ bireyleri de konu edinir. Üstelik LGBTİ bireylerin göç süreci ve mülteci hukuku bağlamındaki karşılıkları da oldukça problemli ve karmaşıktır. Gerçekten de, LGBTİ bireyler, baskın/hegemonik erkeklik yahut kadınlık rollerine sahip olmamaları nedeniyle açıkça şiddet görürler. Hatta pek çok ülkede, eşcinsellere karşı işlenen suçlar hükümetçe de hoş görülür (Freedman, 2015). Ayrıca LGBTİ bireylerin mülteci hukuku alanında görünür olması da Yogyakarta İlkeleri⁷² bağlamında olmuş, 2008 yılında BMMYK, “*Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dair Mültecilik Talebine İlişkin Kılavuz Notu*”nu yayımlamıştır. Ayrıca kimi ülkeler, LGBTİ bireylerin sığınma taleplerini “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” bağlamında değerlendirmeye başlamıştır (Freedman,

⁷² Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğine İlişkin Uluslararası İnsan Hakları Yasalarının Uygulanmasına Dair Yogyakarta İlkeleri, 2006-2007 yılları arasında uzmanlarca hazırlanmış ve Endonezya’nın Yogyakarta kentindeki seminerde kabul edilmiştir. Toplam 29 ilke vardır ve ilkeler, insan hakları belgelerindeki hakları içerir. Sığınma hakkı da bu ilkelerden biridir (O’Flaherty ve Fisher, 2008).

2015). Yine de LGBTİ bireylerin sığınma süreci ve statü talepleri bağlamında yaşadığı ayrımcılık başlı başına ayrı ve derin bir inceleme konusu oluşturduğundan, çalışmanın konusu toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılar ile sınırlanmıştır.

7.2. Toplumsal Cinsiyetin Kadın Sığınmacılar Üzerindeki Etkileri

Toplumsal cinsiyet normları ve gelenekselleşmiş cinsiyet rolleri, kadınlar üzerindeki etkilerini mülteci hukuku bağlamında da gösterir. Yani, sığınmacı kadınların içinde bulundukları durum, toplumsal cinsiyet tartışmalarından bağımsız düşünülemez. Gerçekten de, toplumsal cinsiyet, sığınmacı kadınların hukuki durumunu, karşılaştıkları muameleyi, onların sığınma süreçlerini ve temsillerini etkilemiştir.

Her şeyden önce, kadınların sığınma kararı vermesi toplumsal cinsiyetten bağımsız değildir (Buz, 2006). Kadınların ülkeleri içinde sahip oldukları gelenekselleşmiş cinsiyet rolleri, onların hareket özgürlüğünü kısıtlayabilir yahut yanlarında bir erkek olmadan seyahat etmelerine engel oluşturabilir (Freedman, 2015). Örneğin; Suudi Arabistan menşeli bir kadın sığınmacı; kadınların tek başlarına bir şey yapamayacak şekilde yetiştirildiklerini, bu şekilde yetiştirilmemiş olsa dahi seyahat etmek için belli izinlere tabi olduğunu ve sığınmanın bir bedeli olduğunu, bu bedeli göze almanın ise zor olduğunu belirtmektedir (Macklin, 1995, s. 220). Buna ek olarak, kadınlar kendi ekonomik özgürlüklerine sahip olmayabilirler. Bu durum sığınma sürecinin yaratacağı giderler ile ilgili sorun yaratır. Kadınlar, bu giderleri karşılayabilmek amacıyla bir başkasına tabi olabilir yahut giderleri karşılamak amacıyla cinsel ilişkiye zorlanabilir (Freedman, 2015; Özgür Baklacioğlu, 2017). Sığınma giderlerinin bir diğer etkisi ise kadınların yasadışı sınırlardan geçmeye mecbur kalması şeklinde ortaya çıkar; zira yasal geçiş yollarını kullanmak daha pahalı olabilir (Bhabha, 2004). Ayrıca, kadınların yalnız başına seyahat etmesi de onları cinsel ve fiziksel şiddete maruz bırakabilir (Buz, 2006). Yani yolculukları bir cinsel veya fiziksel sömürü biçimini alabilir (Fiddian-Qasmiyeh, 2014). Pek çok kadın, bu haklı korku sebebiyle, sığınma arayışı içine girmemektedir (Freedman, 2015). Kadınların sığınma kararını etkileyen bir diğer olgu da, çocukların bakımındır. Çocuk bakımı neredeyse evrensel olarak kadınların görevi olarak görüldüğünden, kadınlar ya çocuklarını yanlarına alarak tehlikeye açık olmalı ya da çocuklarından ayrı kalarak bu yolculuğa çıkmalıdır. Her iki durum da kadınlar için psikolojik açıdan oldukça acı verici olabilir (Freedman, 2015). Ayrıca çocuklar iltica sürecinde ebeveynlerinden ayrı düşerek istismara açık hale gelebilir (Özgür Baklacioğlu,

2017). Özetle; kadınların sığınma fikrine sahip olması ve yolculuğa başlaması menşee ülkelerdeki toplumsal cinsiyet normlarından bağımsız değildir.

Mülteci kampları da cinsiyetlendirilmiş alanlardır (Hyndman, 1998). Bu durum, kadın sığınmacıların kamplarda yaşadıklarının da toplumsal cinsiyetten doğrudan etkilendiği anlamına gelir. Gerçekten de kadınlar kamplarda hem maddi yetersizlikle ilgili sorunlardan hem de toplumsal cinsiyete dayalı politik ve iktidar yapılarından kaynaklanan sorunlardan etkilenebilir (Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015). Kampın mekânsal organizasyonu, kadınların güvenli olmayan alanlarda yaşaması anlamına gelebilir (Hyndman, 2000'den aktaran Freedman, 2015, s. 36). Örneğin; yeme içme işine bağlı bir iş olarak görülen odun toplama, mülteci kamplarında genellikle kadınların görevidir. Bunun için kampın dışına çıkan kadınların cinsel saldırılara uğradığı bilinmektedir (Edwards, 2010; Freedman, 2015). Ayrıca, beslenme için temel maddeleri sağlamak da kadının görevi olarak görülebilir (Freedman, 2015) ve bu da onları cinsel saldırılara açık hale getirebilir. Örneğin; bir kadın mülteci bozulmuş yiyecekler için markete gitmesi gerekenin kadınlar olduğunu; çünkü erkeklerin böyle bir durumda dövüldüğünü ya da öldürüldüğünü, kadınlarınsa “sadece” tecavüze veya tacize uğradığını belirtmiştir (Pittaway, 2010, s. 12). Ayrıca kamplarda, kadınların hayatta kalabilmek için cinsel ilişkiye girmek zorunda kalması da rastlanan bir durumdur. Bir erkek mülteci, bu durumu açıklarken; *“masada var olan bir yemeğin orada olmasının tek yolu, eşime tecavüz edilmesidir”* der (Pittaway, 2010, s. 2). Kamptaki fiziki koşullar da kadınların hareket özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olabilir (Freedman, 2016). Kamptaki hayat gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet rollerini de değiştiren bir özellik taşır. Kimi durumlarda bu değişiklik kadınlar açısından olumlu yönde (Grabska, 2011) olabilir. Ancak genellikle kadınlar, kamp alanlarında daha da sınırlanmakta, mevcut toplumsal cinsiyet rolleri pekişmekte, yahut kadınların sahip olduğu yeni cinsiyet rolleri erkekler tarafından hoş karşılanmamakta ve kadınlar bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Gerçekten de, erkeklerin aile içindeki statü kaybı genellikle kadınlara şiddet olarak geri dönmektedir (Freedman, 2015). BMMYK, kamplara yönelik bir dizi düzenleme yapmıştır. Ancak bu düzenlemeler, örneğin; kadınların kamp hayatına etkin bir şekilde dahil edilmesi, kimi zaman erkeklerin güçlü direnciyle karşılaşmıştır (Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015). Kimi zamansa, BMMYK dönüştürücü önlemler alamamış ve geleneksel rolleri başka açılardan pekiştiren ve organizasyonel açıdan sorunlar yaratan önlemlerle problemlerin önüne geçmeye çalışmıştır (Edwards,

2010; Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015). Tüm bunlar, kadınların kampları terk etmesine ya da kampların dışında ucuz ve kaçak çalışmasına neden olabilir; ancak bu durum da kadınları illegal göçmenler haline getirdiği için, benzer tehlikeleri bünyesinde barındırır (Özgür Baklacioğlu, 2017). Ancak BMMYK'nin AGDM projesi ile kampların organizasyonu ve kadın sığınmacılar bağlamında daha kapsayıcı ve dönüştürücü politikalar izlemeye başladığını söylemek mümkündür (Fiddian-Qasmiyeh, 2014).

Kadın sığınmacıların temsili de toplumsal cinsiyet ile doğrudan ilişkilidir. Kadın sığınmacılar genellikle, “savunmasız mağdurlar”, “çaresiz kurbanlar” olarak resmedilir ve zayıf, bağımlı, kırılgan gruplar olarak değerlendirilir (Edwards, 2010; Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015). Bu durum kadınları depolitize ederek bir tür güçsüzlük söylemi yaratır (Freedman, 2015) ve kadın sığınmacıların “*sessizleşmesine yol açar* (Sigona, 2014, s. 370).” Ayrıca kadınlar bu söylemler nedeniyle, kampların özel bölmelerine yerleştirilir ve bu da onların hareket özgürlüğünü kısıtlar (Freedman, 2015). Bunun yanında sığınmacı kadınları “öteki” haline getirerek var olan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını derinleştirir ve ırk, milliyet vb. gibi başka katmanlara da yayılmasına neden olur (Freedman, 2010). Ayrıca kadın sığınmacılar, genellikle anne olarak resmedilir (Edwards, 2010; Freedman, 2015). Bu durum onların bakım verici ve koruyucu toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmekle kalmaz (Peuchguirbal, 2004; Freedman, 2010), aynı zamanda sığınma süreci içindeki bireysel mücadelelerinin ve varlıklarının görünmemesine neden olur (Freedman, 2015). Gerçekten de kadın mültecilerin sayısı belirlenirken, çok uzun bir zaman boyunca “kadınlar ve çocuklar”ın toplam mültecilerin %80’ini oluşturduğu belirtilmiştir⁷³. Cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistiklerin bulunmaması kadın sığınmacılar gerçekliğinin tam olarak ortaya konulmasına engeldir (Peuchguirbal, 2004). Oysa cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistikler hazırlamak çok da zor değildir. Freedman (2015) bu konuda bir isteksizlik olduğunu ve aslında “kadınlar ve çocuklar” temsiline, kadın sorunlarına dikkat çekmek için kullanıldığını; fakat kadın ve çocukların tek kategoride birleştirilmesinin kadınları daha da görünmez kılarak erkekler ile aralarında bulunan istatistiksel farklılıkların gizlenmesine yol açtığını belirtir ve bu temsilin insani yardım eylemlerinde sık kullanıldığını vurgular (Freedman, 2015, s. 22). Edwards (2010) ise, bu söylemin 2002’ye kadar sürdürüldüğünü ve bunun kadınların

⁷³ Örneğin; Odman (1996) ve Oosterveld (1996), kadın ve çocukların mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin %80’ini oluşturduğunu belirtir. Günümüzde, kadın mültecilerin, toplam mültecilere oranının %50 olduğu belirtilmektedir (Edwards, 2010).

kırılgan ve korunmaya muhtaç olarak görüldükleri politikaların bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini belirtir (Edwards, 2010, s. 32). Buna ek olarak, BMMYK'nin "Risk Altındaki Kadınlar" programı⁷⁴ da, erkeklerin korunması altında olmayan kadınları zayıf ve savunmasız göstererek mevcut geleneksel rolleri pekiştirmekle eleştirilir (Edwards, 2010; Freedman, 2011). Yine de BMMYK'nin AGDM yaklaşımıyla, kadın sığınmacıların temsiline ilişkin sorunların önüne geçilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür (Edwards, 2010).

Kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadığı bir diğer sorun da toplumsal cinsiyete dayalı şiddettir. Pek çok kadının iltica nedeni toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle yakından bağlantılıdır. Ancak; 1951 Cenevre Sözleşmesi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti zulüm sebeplerinden saymaz. Bu durum, pek çok kadın sığınmacının mülteci statüsü tanınmasına dair talebinin reddine neden olur (Freedman, 2015). 1951 Cenevre Sözleşmesi, yapısı itibarıyla androsentrik ve heteronormatiftir. Tarihsel anlamda mülteci tanımı da erkek deneyimlerinden yola çıkılarak düzenlenmiştir (Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015). Bu durum, kadınların zulüm deneyimlerinin tanım dışı kalmasına neden olmuştur. Böylelikle, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ve dahası *"kadınlara yönelik ihlal ve zulümler genellikle mülteci statüsü vermenin nedenleri olarak geçerli kabul edilenlerin kapsamı dışında bırakılmaktadır (Freedman, 2015, s. 72-73)."* Ayrıca, düzenlemenin bu hali, kadınlara yönelik kimi ihlallerin ev içi alana dair, dolayısıyla özel olduğu yanılgısına düşmeye uygundur. Yani, sığınmacı kadınların uğradığı kimi toplumsal cinsiyete dayalı zulümler, aslında gerçek anlamda zulüm olarak kabul edilebilecekse de, özel alana dair olduğu varsayılabilir ve bu durum mülteci statüsünün tanınmamasına neden olabilir. Söz konusu zulüm tecavüz olduğunda, eylem şehvetle ilintili olarak görülüp ardında yatan toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik ve politik kimi ilişkiler görünmez kılınabilir (Freedman, 2015). Ayrıca kadınların uğradıkları zulmü, özellikle erkek görevlilere açıklamakta zorlandıkları ya da görevlilerce doğru şekilde anlaşılamadıkları da bilinen bir gerçektir (Rousseau vd., 2002; Freedman, 2010; Özgür Baklacioğlu, 2017). Sığınmacı kadınların mülteci statüsüne ilişkin talepleri bu nedenle yahut uğradıkları zulmü tıbbi olarak ispatlamaya yanaşmadıkları için

⁷⁴ Program, 1988 yılında tanıtılmıştır ve programın amacı mülteci kamplarındaki yoğun taciz, fiziksel veya cinsel şiddet riski taşıyan kadınları tespit ederek dosyalarının ve yeniden yerleştirilmelerinin hızlı takibidir. Ancak bu kadınların nasıl tespit edileceği belirsizdir. Tespite yarar kriterlerin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet önyargılarıyla şekillendiği yönünde eleştiriler mevcuttur (Freedman, 2011).

reddedilebilmektedir (Freedman, 2015). Bu manada kadınların güvenilir bulunmaması ile Binder ve Tošić'in ortaya koyduğu “*mülteci statüsü alabilmek için hikaye uydurdukları varsayımı (2005, s. 616)*” da elbette toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik ilişkiler ile önyargılardan bağımsız değildir.

7.3. Kadın Sığınmacıların İltica Nedenleri

UNDP'nin 1994 yılında yayımladığı İnsani Gelişme Raporu'nda insani güvenliği “*korkudan ve ihtiyaçtan azade olmak*” olarak tanımlar ve yedi kategoride ölçümlenebileceğini belirtir. Bu kategoriler; “*siyasi güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği, gıda güvenliği, sağlık güvenliği ve kişisel güvenlik* olarak sıralanır (United Nations Development Programme [UNDP], 1994).” Sjöberg (2014, s. 183-184) bu güvenlik kriterlerini aşağıdaki gibi özetler:

“Siyasi güvenlik, halkına tehdit oluşturmeyen istikrarlı bir yönetimin mevcudiyetidir. Toplumsal güvenlik, herhangi bir toplumun kültürel ve dini gelenekleri, sosyal toplantılarını yaşama ve koruma imkanıdır. Ekonomik güvenlik, kişinin kendisini ve ailesini geçindirecek kaynaklara erişimidir. Çevre güvenliğinin iki boyutu vardır: yerel ve küresel. Yerel çevre güvenliği, sağlık hususundaki çevresel tehditlerin olmamasıdır, bunun gerekleri arasında işleyen bir kanalizasyon sistemi, temiz su ve temiz yaşam koşulları vardır. Küresel çevre güvenliği, küresel yönetim ve küresel hava modellerinin istikrarıdır. Gıda güvenliği, (genellikle günlük 1500 ve 2000 kalori arasında kabul edilen) gerekli beslenme düzeyine erişimdir. Sağlık güvenliği, sağlıklı olmayı, yeterli önleyici sağlık hizmetine erişime sahip olmayı ve hastalandığında kişinin yeterli tedaviye erişime sahip olmasını kapsar. Son olarak, kişisel güvenlik aile içi şiddet, toplumsal gerginlik veya savaş ve çatışmada sivillerin hedef alınması gibi kişinin bedenine yönelik şiddetin uyandırdığı korkunun yaşanmamasıdır.”

İnsani güvenlik teorisyenliği, bu güvenlik kriterlerinin birinin eksikliği halinde insanların güvende olmadığını savunur. Ayrıca insanların güvende olma ihtiyacı ve hakkından söz ederler (Sjöberg, 2014, s. 184). Bu bağlamda, insanların bu kriterlerin herhangi birindeki eksiklik nedeniyle göç edebileceğini söylemek mümkündür. Ancak zorunlu göç kapsamında kadın sığınmacıların iltica nedenleri genellikle siyasi güvenlik ve kişisel güvenlik ile ilintilidir. Özetle; kadınların iltica sebeplerinin başında şiddet gelir. Bu nedenle şiddeti ve özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti açıklamak, çalışmanın konusu bakımından faydalı olacaktır.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, günümüzde kadının insan hakları bağlamında merkezi konumda (Merry, 2009) ve hala gelişmekte olan önemli bir kavramdır (Veur vd., 2007). Çok uzun bir zaman boyunca bu terim yerine kadına yönelik şiddet terimi kullanılmış ve kadınların şiddetin mağduru olduğu vurgulanmıştır. Ancak aslında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kapsamı kadına yönelik şiddetten daha geniştir. Zira; toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı sosyal beklentiler ile toplumsal konumlarla ve sosyal olarak kabul edilen bir cinsiyet rolüne uymama ile ilgili olarak ortaya çıkan tüm şiddet biçimlerini kapsar (Veur vd., 2007, s. 43). Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, *“erkek ile kadın arasında veya kadınlar arasında ya da erkekler arasında toplumsal cinsiyet iktidarıyla ilgili haksızlıklara yol açan, fiziksel veya psikolojik gelişme üzerinde olumsuz etki yaratan zarar verici davranıştır (Uygur ve Çağlar, 2013, s. 120).”* Yani toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin mağdurları çoğunlukla kadın olmakla birlikte, erkekler de bu şiddetin mağduru olabilmektedir (Merry, 2009).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, tarafların toplumsal cinsiyet kimliğine bağlı olarak ortaya çıkar. Yani burada şiddet, kişinin toplumsal cinsiyeti üzerinden yorumlanır. Burada şiddeti anlamak için, toplumsal ilişkilere bakmak gerekir. Bu ilişkiler, şiddeti açıklamak ve haklı çıkarmak için kullanılır. Ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet pek çok koşuldan beslenir. Bunlara örnek olarak; ırkçılık ve eşitsizlik, fetih, işgal, sömürgecilik savaşı ve sivil çatışma, ekonomik aksaklıklar ve yoksulluk verilebilir (Merry, 2009). Ayrıca toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, iki kişi arasındaki özel meseleleri ilgilendiren bir durum olmayıp toplumdaki cinsiyetçi güç ilişkileri sebebiyle meydana gelen; kadınların içinde bulunduğu daha büyük yapılar ile ideolojilerin bir parçası, siyasi, ekonomik ve sosyal gücün eşit olmayan paylarıdır (Freedman, 2015).

Şiddet belirli sosyal düzenlemeler içinde ortaya çıkan bir olgu (Merry, 2009); *“duygusal, sosyal veya ekonomik güç, zorlama veya baskı ve ayrıca fiziksel zarar içerebilecek bir kontrol ve baskı aracıdır (Veur vd., 2007, s. 45).”* Şiddet sınıflandırması genel olarak beş tür üzerinden yapılmaktadır. Bunlar; fiziksel, sözlü, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddettir. Ancak şiddet yalnızca bu şekillerde açığa çıkmayıp daha farklı biçimlerde de belirgin olabilir⁷⁵. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik ve kültürel formlarda ortaya çıkabilir (Veur vd., 2007).

⁷⁵ Gerçekten de şiddet; siber şiddet veya dijital şiddet, flört şiddeti, ısrarlı takip gibi farklı biçimlerde de ortaya çıkabilir (Berber, 2016).

Fiziksel şiddet; ağrı ve/veya fiziksel yaralanma ile sonuçlanan veya sonuçlanan, özel ya da kamusal alanda ortaya çıkabilecek bir eylemdir. Toplumsal cinsiyete dayalı fiziksel şiddet; sosyal güç farklılıklarından beslenir ve sıklıkla talep edilen bir şeyin yaptırılmasına yönelik olarak ortaya çıkar (Veur vd., 2007). Bu şiddet tipinde fiziksel güç kullanımı söz konusudur ve eylemler çok çeşitli olabilir. Fiziksel şiddet hırpalamadan ölüme kadar pek çok sonuç doğurabilen ve çok sık rastlanan bir şiddet biçimidir (Polat, 2016).

Sözlü şiddet; kelimeler ve seslerle incitmeyi hedefleyen bir şiddet türüdür (Veur vd., 2007). *“Söz ve hareketlerin düzenli bir şekilde korkutma, sindirme, cezalandırma ve cezalandırma aracı olarak kullanılmasıdır (Polat, 2016, s. 31).”* Bilinçli olarak acı verici, küçük düşürücü ve tehdit edici bir eylemdir. Dini, dili, cinsel yönelimi, kültürü, geçmişi ve gelenekleri konu edinebilir. Özel ya da kamusal alanda ortaya çıkabilecek bu şiddet türü de pek çok farklı şekilde ortaya çıkabilir. Kadınlara yönelik sözlü şiddet, toplumsal cinsiyet rolleri ile önyargılarına dayalı olarak ortaya çıkar (Veur vd., 2007).

Bütün şiddet türlerinin psikolojik bir yanı vardır. Ancak psikolojik şiddet doğrudan diğer şiddet kategorileri içine yerleştirilemeyen ve salt psikolojik bir yön taşıyan şiddet türüdür (Veur vd., 2007). Temelinde kişiye verilen psikolojik hasar yer alır (Polat, 2016). Diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet türlerinde olduğu gibi, bu şiddet türü de özel yahut kamusal alanda ortaya çıkabilir. İzolasyon, gruptan dışlanma, tecrit etme, bilgi saklama, reddetme, yıldırma bu türün bir örneği olarak sayılabilir (Veur vd., 2007; Polat, 2016). Toplumsal cinsiyet ile ilintili olan psikolojik şiddete kadının ev dışına çıkarılmaması yahut toplumda yok sayılması örnek verilebilir.

Cinsel şiddet asıl olarak failin ya da mağdurun cinselliği ile ilgili olmayıp zarar vermenin başka bir yoludur (Veur vd., 2007). *“Cinsel şiddet, zorlayıcı ve yıkıcı cinsel davranışlar yoluyla işlenen, bir şiddet suçudur. Saldırganın amacı sadece mağdurun cinselliğinden yararlanmak değil mağduru kontrol etmek, utandırmak, zorlamak, zarar vermek ve boyun eğdirmektir (Polat, 2016, s. 26).”* Cinsel şiddet bakımından vurgulanması gereken en önemli nokta, bu şiddet türünün toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri ile yakından bağlantılı oluşudur. Özellikle bir savaş ve işkence silahı olarak ortaya çıkan tecavüz, bu şiddetin kamusal alandaki görünümüne bir örnektir (Veur vd., 2007).

Ekonomik şiddet, bireyin ekonomik özgürlüğünün elinden alınmasıdır. “*Ekonomik kaynakların ve paranın birey üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak düzenli bir şekilde kullanılmasıdır (Polat, 2016, s. 33).*” Bu şiddet türü de hem özel hem de kamusal alanda ortaya çıkabilir. Toplumsal cinsiyete dayalı ekonomik şiddete örnek olarak; bireyin çalışmasına izin vermemek, kazancını ortadan kaldırmak, LGBTİ bireyleri işe almamak verilebilir (Veur vd., 2007).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir diğer türü de kültürel şiddettir. “*Kültürel şiddet, kadınların kültürel anlamdaki geleneksel normlarla ikincilleştirilmeleriyle ortaya çıkar (Uygur ve Çağlar, 2013, s. 123).*” Zararlı kabul edilen geleneksel uygulamalar, kültürel şiddet bağlamında değerlendirilir.

Özetle; kadınların fiziksel, cinsel ve kültürel biçimlerde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz bırakılmaları ya da buna ilişkin bir korku nedeniyle ülkelerini terk ettikleri söylenebilir. Aşağıda, kadınların ülkelerini terk etmelerine yol açtığı bilinen şiddet biçimleri toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsamında, mülteci statüsü tanınmasına ilişkin kimi davalara değinilerek incelenecektir.

7.3.1. Kadın sünneti (female genital mutilation)

Kadın sünneti ya da kadın cinsel organının kesilmesi; zararlı geleneksel uygulamalardan biri olarak kabul edilir ve kadın sığınmacıların iltica nedenlerinden biridir (Freedman, 2015). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), uygulamanın dört farklı biçimini belirlemiştir. Buna göre kadın sünneti; kadın iç ve dış cinsel organlarının kısmen veya tamamen kesilmesini ya da kadın cinsel organına yönelik her türlü yaralama ve zararlı tüm prosedürleri ifade eder. Uygulama, genellikle 0-15 yaş aralığındaki kız çocuklarına yapılır. DSÖ, dünya genelinde 100-140 milyon kız çocuğunun kadın sünnetine maruz bırakıldığını belirtir. Afrika’da kadın sünnetine maruz kalma riski taşıyan kız çocuğu sayısı, yılda 3 milyondur (World Health Organization [WHO], 2008). Bununla birlikte, uygulama çağdaş göçle birlikte Afrika dışında da görülmektedir (Merry, 2009).

Kadın sünneti, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır ve toplumun kadınlar üzerindeki kontrolünü yansıtır (WHO, 2008). Uygulama ile asıl hedeflenen kadınların cinsel özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Böylelikle hem ataerkil düzen hem ailenin haysiyeti hem de kız çocuklarının namusu koruma altına alınmış olur. Ayrıca, yerli erkekler uygulamanın kadınları koruduğunu belirtir. Onlara göre uygulama;

kadınları fiziksel saldırıdan hem de sosyal kınamadan korur (Hayes, 1975). Bunun bir korumacı cinsiyetçilik örneği olduğu açıktır.

Uygulamanın kökeni bilinmemekle birlikte, ilk örneklerinin MÖ 5. yüzyıla kadar gittiği tahmin edilmektedir. Bu dönemlerde Mısır, Rusya ve Arabistan'da yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, Viktoryen Dönemi İngilteresi'nde uygulama, psikolojik hastalıkların tedavisi veya mastürbasyonun önlenmesi amacı ile yapılmıştır. 1930'lu yıllarda Avrupa ve ABD'de de kimi hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır (Avşar, Kanuncu ve Keskin, 2008). Bununla birlikte, aslında kadın sünnetinin bilinen tıbbi bir yararı yoktur ve hatta zararı vardır (WHO, 2008). Zira;

“Sünnetin yapıldığı ülkelerin yarısında yaklaşık olarak 5 yaşından önce, “daya” olarak isimlendirilen kadınlar tarafından ve genellikle de genital bölge uyuşturulmadan; bıçak, tıraş bıçağı, keskin cam parçaları, keskin teneke kenarı gibi steril olmayan aletler kullanılarak yapılmaktadır. Yaranın tutturulmasında akasya ağacı dikenleri, kemik çiviler, iğne, hayvan kıllarından elde edilen ya da deri iplikler kullanılmakta, daha sonra kız çocuğu ayağa kaldırılarak bacakları dizden kalçaya kadar bitişik olarak sıkıca sarılıp sünnetlinin birkaç hafta hareket etmeden yatması, idrarını ve dışkısını yattığı yerde yapması sağlanmaktadır. Sünnet sırasında daya dışında, kız çocuğunun etrafında toplanan kadınlardan bazıları kız çocuğunun kollarını, bacaklarını sıkıca tutar, bazıları kıpırdamaması için omuzlarından bastırır. Dilini yutmasını veya ısırmasını engellemek için kızın ağızına bir bez veya sopa yerleştirilir (Soyer, 2014, s. 407).”

Bunun yanında uygulama fiziksel ve psikolojik pek çok komplikasyona neden olur. Fiziksel komplikasyonlar erken veya uzun dönemde görülebilir. Avşar, Kavuncu ve Keskin (2008, s. 323); erken dönemde görülen fiziksel komplikasyonları; şiddetli ağrı, şiddetli kanama, septik şok, bulaşıcı hastalık özellikle de AIDS riski ve ölüm olarak sıralar. Uzun dönemde görülen komplikasyonlar ise; ağrı, enfeksiyon, üriner ve menstruel problemler, bulaşıcı hastalık riski, kısırlık, doğum ve yenidoğan komplikasyonları ile kötü psikolojik sonuçlardır (Avşar, Kanuncu ve Keskin, 2008, s. 324).

Uygulamanın kökenleri İslam dinine bağlansa da doğrudan İslam ile bir bağlantısı yoktur (Freedman, 2015) ve aslında diğer dinlere mensup topluluklarda da görülür (WHO, 2008). Aslında her üç semavi dinde de bu yönde bir düzenleme bulunmamaktadır (Soyer, 2014). Ancak kadın sünneti dini liderler tarafından da desteklenmekte ve toplumda sosyal faydaları dezavantajlarından fazla olarak görülmektedir. Zira; kız çocuklarının evlenebilmesi ve “düzgün biçimde yetiştirilebilmesi” için uygulama gerekli

görülmektedir. Ayrıca, kız çocuklarının kendisi de akran baskısı ve toplumsal normlar nedeniyle uygulamadan geçmek isteyebilir. Uygulamaya tabi olmak toplumda kabul edilmenin bir koşuludur. Pek çok yerde, sünnet olan kızlara hediyeler verilmektedir. Ayrıca, erkekler de uygulama yapılan kadınlarla evlenmek istemektedir (WHO, 2008). Bu ve bunun gibi sebepler; uluslararası ve yerel alanda verilen mücadeleye rağmen, uygulamanın neden hala devam ettiğini açıklar. Uygulamanın devam etmesinin bir diğer nedeni de, bu konudaki müdahalenin yerel uygulamalara yapılmış sömürgeci muamele olarak algılanmasıdır. Tüm bunlar, uygulamanın yakın zamanda terk edilmeyeceğini de belirtir (Freedman, 2015).

“Kadın sünnetinin uygulandığı ülkelerde hukuk genelde gelenekleri gözetir ve sünnete karşı olan kadınlara sünnet yaptırmama olanağı sunmaz, kadın sünnetinden kaynaklanan ölümlerle ilgili de yargı süreçleri işletilmez (Özgür Baklacioğlu, 2017, s. 97).” Ayrıca, ülkeler yasal olarak uygulamaya karşı çıksa da uygulama gizli biçimde yapılmaya devam edilir (WHO, 2008). Apaçık şekilde insan hakları ihlali (WHO, 2008) teşkil eden uygulamanın devamı; kadın sünneti olmak istemeyen kız çocukları ile onların uygulamaya maruz kalmasını engellemek isteyen ailelerin iltica etmesine neden olur (Freedman, 2015). Sağlıklı bir yargı sürecinin işlememesi ülkeyi terk etmenin son çare olarak öne çıkmasına neden olur (Özgür Baklacioğlu, 2017, s. 97). Buna rağmen; kadın sünnetine karşı çıkan Batılı ülkelerde dahi bu sebeple mülteci statüsü elde etmek zordur (Merry, 2009). Gerçekten de kadın sünneti günümüzde birçok Batı ülkesinde mülteci statüsü sağlama gerekçesi olarak kabul edilse de, *“bu koruma hala güvenilir değildir ve kadın sünnetinden kaçan kadınlara, iltica verilmesi için genellikle emsal teşkil etmemiştir (Freedman, 2015, s. 53).”*

Konu ile ilgili olarak pek çok iltica başvurusu bulunmaktadır. Ancak bunların tamamının kabul edildiği söylenemez. Bununla birlikte, İngiliz Lordlar Kamarası tarafından verilen *“Fornah”*⁷⁶ kararı, oldukça önemli bir örnek teşkil eder. Bu kararda, 28 yaşındaki Sierra Leon vatandaşı Zainab Esther Fornah ülkesine geri dönmesi halinde kadın sünnetine tabi tutulacağını iddia etmiş ve başvurusu, Lordlar Kamarasınca oy birliği ile kabul edilmiştir. Kararda, siyasi otoritelerin bu uygulamanın reddi yönünde herhangi bir girişimi olmadığı, kız çocukları ve kadınların rızaları olmaksızın bu uygulamaya tabi

⁷⁶ Secretary of State for the Home Department (Respondent) v. K (FC) (Appellant); Fornah (FC) (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent), [2006] UKHL 46, United Kingdom: House of Lords (Judicial Committee), 18 Ekim 2006

tutulduğu ve bunun kadınların toplumsal cinsiyetlerine dayalı bir zulüm olduğu; bu halde fiil doğrudan devletten kaynaklanmasa dahi, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirememesi nedeniyle iltica başvurusunun kabulü gerektiği belirtilmiştir. Başkaca mahkemelerin bu yönde kararları olmakla birlikte, Merry (2009, s. 138); 23 yaşındaki Aminata'nın kadın sünnetine maruz kalmak istemediğini belirtmesi sonucunda aile üyelerinin yoğun şiddetiyle karşı karşıya kaldığını, bunun üzerine arkadaşının yardımlarıyla Fransa'ya sığınma başvurusu yaptığını ve başvurusunun ilk derece mahkemesi tarafından reddedildiğini ve Aminata'nın temyiz sürecinde olduğunu aktarır.

Özetle, bir insan hakkı ihlali olan kadın sünneti kadın sığınmacıların iltica nedenleri arasında önemli bir yer tutar. Konu ile ilgili önemli kararların varlığına rağmen, bu zulüm nedeniyle mülteci statüsünün tanınmasına ilişkin problemler henüz aşılamamış ve konu ile ilgili emsal teşkil eden bir karar oluşmamıştır.

7.3.2. Kadının doğurganlığına yönelik politikalar

Üreme sağlığı; 1994 yılında Kahire'de düzenlenen BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nın tavsiye kararlarında *“üreme sistemi ve işlevleri ve süreçleriyle ilgili tüm konularda tamamen fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali”* olarak tanımlanmıştır. Bu kavram; *“sadece üreme sisteminin işlemesi ile ilgili hastalık ve sakatlıklara sahip olmamayı değil, tatmin edici ve güvenli bir cinsel hayata sahip olmanın yanında, dilenilen zamanda ve sıklıkta üremeye ilişkin özgürlüğü ve yeteneği de içerir (Doğan, 2016, s. 80).”* Üreme hakkı ise, kişinin evlenme, çocuk sahibi olma, eğer çocuk sahibi olacaksa, kimden ve nasıl olacağına, sayısına ve sıklığına karar verme, aile planlaması ve sağlıklı cinsel ilişki hakkında bilgi edinme, bu konu ile görüşlerini herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın ifade etme ve gösteri yürüyüşleri düzenleme haklarının tamamıdır (Doğan, 2016, s. 85).

Ancak; üreme sağlığını ve üremeye dair hakları düzenleyen nüfus politikaları genellikle kadınların deneyim ve ihtiyaçlarını düzenleme dışı bırakan ataerkil bir yapı sergilemektedir (Abrams, 1996). Bu nedenle, *“kadınların üreme haklarına yönelik mücadeleleri feminist hareketin başlangıcından bu yana mücadelenin merkezinde yer almıştır (Yuval-Davis, 2010, s. 54).”* Kadınlar; bugün dahi milletlerin kültürel, sembolik ve biyolojik yeniden üretiminden sorumlu olarak görülmektedir (Yuval-Davis, 2010). Kadınlara devlet eliyle yüklenen bu misyon, nüfus politikaları aracılığıyla kadın bedeni ve doğurganlığı üzerinde kurulan bir baskıyı beraberinde getirir (Abrams, 1996; Doğan,

2016). Böylelikle kadınların üreme hakları üzerinde sahip oldukları “kendi kaderini tayin hakkı” ellerinden alınarak devlet politikası ile düzenlenebilir hale getirilir. Bu politikalar; kadınların üreme hakları üzerindeki kontrollerini ellerinden alan doğrudan ya da dolaylı düzenlemelerdir. Ayrıca kadınların daha çok çocuk sahibi olmasını sağlamaya yönelik politikalar söz konusu olabileceği gibi, zorla kısırlaştırma ve zorla kürtajı da içerebilir (Abrams, 1996).

Bahsi geçen politikalardan özellikle zorla kısırlaştırma ve zorla kürtaj çok açık biçimde insan hakları ihlali niteliği taşır (Abrams, 1999). Zorla kısırlaştırma engelli bireyler, AIDS hastaları ile etnik ve ırksal azınlığa yahut düşük ekonomik gelir sınıfa mensup bireylere yönelik olabilir. Bu uygulama ile bireylerin sağlık hakkı, bilgi edinme hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele görmeme hakkı, ayrımcılık yasağı ve eşitlik hakkı ihlal edilir (Patel, 2017). Zorla kısırlaştırma ise özellikle Çin’de uygulanan bir devlet politikasıdır. Çin hükümeti, “tek çocuk politikası”nı uygulamakta ve yaklaşık 100 milyon çiftin ikinci çocuğa sahip olmasını engellemektedir. İkinci çocuğa sahip olmak çok kısıtlı şartlar altında mümkündür ve bu şartları sağlamayan çiftler için insan hakkı ihlali niteliğinde ciddi yaptırımlar söz konusudur. Bu yaptırımlara örnek olarak; zorla kürtaj, ileri hamileliklerde bebeğin beynine formaldehit enjekte edilmesi, ilk doğumdan sonra zorla kısırlaştırma operasyonları, yaşanan evin tahribi verilebilir (Adell, 1996). Ayrıca çiftin sağlık, eğitim ve barınma yardımlarından yararlanmaları da engellenebilir (Abrams, 1996).

Özellikle Çin’de yaşanan zorla kürtaj, pek çok iltica başvurusunun sebebinin oluşturmıştır. Hem zorla kısırlaştırma hem de zorla kürtaj, 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında siyasi nedenlerle zulüm niteliği taşır (Adell, 1996; Abrams, 1999). Buna rağmen, bu nedene bağlı olarak mülteci statüsü tanınması, ülkeden ülkeye değişiklik gösterir (Doğan, 2016). Örneğin Hollanda, üçüncü çocuğuna hamileyken sağlık memurları tarafından zorla hastaneye götürülerek zorla kürtaja ve kısırlaştırmaya tabi tutulan bir Çinli kadının başvurusunun siyasi neden olmadığı yönünde bir karar vermiştir (Freedman, 2015). Avusturalya Yüksek Mahkemesi de “*A v MIEA*”⁷⁷ kararında Çin’deki tek çocuk politikasına uymadıklarını ve eğer Çin’e geri gönderilirlerse kısırlaştırılacaklarını belirten bir çifte mülteci statüsü tanımamış ve gerekçe olarak bu

⁷⁷ A and Another v Minister for Immigration and Ethnic Affairs and Another, [1997], Australia: High Court, 24 Şubat 1997

uygulamanın genel bir uygulama olduğunu, özellikle bu çifte uygulanmadığını, riskin kabulü ile birlikte durumu siyasi sebep saymamış ve çiftin bir toplumsal grup oluşturmadığını belirtmiştir. Buna karşılık, “*S.J.L. -v- Refugee Appeals Tribunal & ors*”⁷⁸ kararında İrlanda Yüksek Mahkemesi ikinci çocuğunu doğurduktan sonra hastaneye götürülerek yumurtalıkları alınan ve böylelikle zorla kısırlaştırmaya tabi tutulan kadın sığınmacı ve ailesine mülteci statüsü tanınmasını onaylamıştır. Yine, Kanada Federal Temyiz Mahkemesi, ilk çocuğunun ardından gizlice yeniden doğum yapan ve bunun haricinde beş kez kürtaja maruz bırakılan, eğer ülkesine geri gönderilirse zorla kısırlaştırılacağını iddia eden kadın sığınmacının yaptığı başvuruyu kabul etmiştir⁷⁹ (Doğan, 2016).

Kimi ülkeler “iktidar olarak halk” söylemi ile, milli topluluğun çıkarları doğrultusunda nüfusun çoğaltılmasını hedefleyerek kadınları çocuk doğurmak zorunda bırakabilir (Yuval-Davis, 2010, s. 66). Kadınları hamile kalmaya zorlamak da doğurganlığın kontrolünü teşkil eder (Coyle vd., 2015). Bu durum, kadınları güvenli olmayan kürtaja itebilir ve bu da ölümlerine neden olabilir. Örneğin; Çavuşesku döneminde Romanya’da izlenen “zorla annelik” politikası neticesinde 10000’den fazla kadın, güvenli olmayan, yasadışı kürtajlar sonucunda hayatını kaybetmiştir (Abrams, 1999). Ayrıca etnik çatışma ve savaş halinde, kadınlar kitlesel tecavüz sonucu, belirli bir amaç için de zorla hamile bırakılabilir (Freedman, 2015)⁸⁰. Bu halde de iltica, kadınlar için tek çare haline gelebilir.

7.3.3. Zulüm teşkil eden ayrımcı yasalar

Kadınlar, ülkelerindeki zulüm teşkil eden ayrımcı yasa ve uygulamalar nedeniyle de iltica edebilir. Hukuk normlarında eşitlik; şekli ve maddi olmak üzere iki boyutta ortaya çıkar. Şekli eşitlik, aynı şekilde haklara sahip olma anlamını taşırken; maddi eşitlik sonuçlar bakımından da bu eşitliğin sağlanması anlamına gelir (Uygur, 2011). Bu anlamda hem şekli hem de maddi eşitliğe aykırı normların kadınlar yönünden ayrımcılık meydana getirir. Bu yasalar doğrudan ya da dolaylı biçimde düzenlenmiş olabilir.

⁷⁸ S.J.L. -v- Refugee Appeals Tribunal & ors, [2014] IEHC 608, Ireland: High Court, 10 Aralık 2014

⁷⁹ Cheung v. Canada (Minister of Employment and Immigration), [1993] 2 F.C. 314, Canada: Federal Court of Appeal, 1 Nisan 1993

⁸⁰ Savaş ve çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet, 7.3.5. numaralı başlıkta ayrıca ele alınacaktır, bkz: s. 109 vd.

Ayrıca, yasalar kadına yönelik şiddet fiilleri yasaklamış olsa dahi, bu yasaların uygulamaya geçirilmemesi yahut toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların gerçekleştirilememesi nedeniyle kadınlar ayrımcılığa uğrayabilir (Okereke, 2006). Bunun yanında özellikle aile içi şiddet gibi meselelerde, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi de, iltica nedeni oluşturabilir (Bacon ve Booth, 2000).

Ayrımcı yasalar birkaç farklı şekilde ortaya çıkabilir. Örneğin İran’da; kadınlara yönelik kırbaçlama cezaları bulunur. Buna göre; yasalar ile kendilerine getirilen kıyafet yükümlülüğüne aykırı davranan kadınlar, 75 kırbaç ile cezalandırılır (Freedman, 2015). Pakistan’da, Zina Yönetmeliği, Kıyas uygulamaları, Hudud Yasaları ve kırbaçlama cezaları kadınlar aleyhine düzenlemeler arasında sayılabilir. Şadat Kanunları’na göre; tecavüz ve diğer zarar durumlarında kadınların delil verme yetkisi bulunmamaktadır (Bhattacharya, 2014). Ayrıca, Zina Yönetmeliği ile Hudud Yasaları, dört erkek müslümanın tanıklığı olmadığı hallerde kadının hapsini öngörmekte (Bhattacharya, 2014; Freedman, 2015) ve bu düzenlemeler nedeniyle kadınların güvenliği ihlal edilmektedir. Afrika ülkelerinde kadına yönelik ayrımcılık farklı yasalar ve konular bağlamında ortaya çıkabilir. Kongo’da zina, kadınlar için suç niteliği taşıırken, erkekler için suç değildir. Nijerya’da ceza kanunu, aile içi şiddete belli ölçüde izin verir. Pek çok Afrika ülkesinde boşanma hakkı da yalnızca erkeğe tanınır. Çoğu medeni kanun, evin reisinin erkek olduğunu belirtir ve kadınların pek çok hakkı erkeğin iznine tabidir (Okereke, 2006). Yine Nijerya’da kabul edilen şeriat yasaları da, Pakistan’dakine benzer hak ihlalleri doğurmaktadır (Freedman, 2015). Bunun gibi doğrudan ayrımcı düzenlemeler, kadınların iltica etmesi için bir neden oluşturabilir.

Ayrımcı şeriat yasalarının mülteci statüsü bağlamında değerlendirilmesine dair pek çok karar bulunmaktadır. Bunlardan birinde İranlı kadın sığınmacı, ailesi ile birlikte Avustralya’ya gider ve daha sonra kocası İran’a döner. Koca İran’a döndükten sonra bir daha eşiyle görüşmez ve ona para yollamaz. Bu esnada kadın sığınmacı, bir başka İranlı erkek ile tanışır ve arada sırada kiliseye gitmeye başlar. Kocası yaptıkları telefon konuşmalarından birinde, kadının zina yaptığını ve din değiştirdiğini bildiğini; ayrıca elinde görüşmelere dair fotoğraflar olduğunu belirtir ve kadın sığınmacıyı çocukları elinden almakla tehdit eder. İran’daki şeriat yasaları erkeğe bu hakkı vermektedir. Bunun yanında, zinanın cezası taşlanarak öldürülmek iken, din değiştirmenin cezası idamdır ve kocanın elindeki fotoğraflar bu şekilde yorumlanabilir. Kadın sığınmacı, kocasının

elindeki bu fotoğraflar ve tehditleri nedeniyle ülkesine geri döndüğü takdirde ülkesindeki yasalar gereği öldürüleceğini belirtir. Kadın sığınmacının mülteci statüsü edinmeye dair yaptığı başvuru, Avustralya Mülteci İnceleme Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir⁸¹.

7.3.4. Namus cinayetleri ve aile içi şiddet

Ev içi şiddet, kadınların iltica nedenini oluşturabilir. Ancak ev içi şiddet yalnızca kocanın kadına uyguladığı şiddet olarak değil; erken ve zorla evlendirme, kadın sünneti, namus cinayetleri, kız bebeklerin anne karnında seçilerek düşürülmesi, dul kadınların yakılması, Çin’de yapılan ayak bağlamaları gibi şiddet içeren kültürel uygulamaları kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır (Merry, 2009, s. 126-127). Bu şiddet biçimlerinden özellikle namus cinayetleri, kadın sığınmacılar bağlamında incelenmesi gereken bir konudur.

Namus cinayetleri; aile, onur ve utanç kavramlarına dayanan bir toplumsal cinsiyet şiddetidir. (Merry, 2009, s. 130). Bir kadının, ailesi tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan aile içi şiddet biçimidir (Meetoo ve Mirza, 2007, s. 187). Bu cinayetler, yaygın eril düzenin kadınlar ve kız çocukları üzerindeki tahakkümünü koruması ve sürdürmesinin bir yoludur (Pervizat, 2006, s. 237). Yani, namus cinayetleri kadın ve erkek arasındaki bir ilişkiden ziyade, toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin ve ataerkinin bir görünümü olarak ortaya çıkar. Namus cinayetleri herhangi bir dini gruba yahut bir kültüre veya topluluğa indirgenemez (Meetoo ve Mirza, 2007). Bununla birlikte genellikle İslam’la ilişkili olarak anılmaktadır. Oysa bu uygulama İslam’da desteklenmez ve namus cinayetleri genellikle Müslüman ülkelerde daha yaygın şekilde görülse de (Merry, 2009), kadınların benzer sebeplerle öldürülmesi neredeyse evrensel bir nitelik taşır (Meetoo ve Mirza, 2007). Bu manada Batı’da görülen ihtiras cinayetleri de, namus cinayetleri gibi kadın üzerindeki tahakkümün bir yansımasıdır (Pervizat, 2006).

Namus cinayetlerinde kadınlar evlilik dışı cinsel ilişkide bulundukları yahut bu yönde bir şüphe olduğu için genellikle⁸² babaları veya erkek kardeşleri tarafından öldürülürler. Yani bu cinayetler, kadının cinselliğini düzenlemenin bir yoludur (Merry, 2009). Bu cinayetlerde *“kadın, başta kocası olmak üzere baba, oğul ve erkek kardeşin namusunu, adını ve onurunu korumak zorunda olan, onlara ait bir nesne konumundadır*

⁸¹ RRT Case No. 071911606, [2008] RRTA 56, Australia: Refugee Review Tribunal, 10 Mart 2008

⁸² Eylem anne, amca, kuzen, kardeş, koca gibi diğer aile üyeleri tarafından da gerçekleştirilebilir (Meetoo ve Mirza, 2007, s. 187).

(Bilgili ve Vural, 2011, s. 66).” Bununla birlikte, namus cinayetleri yalnızca zina durumunda ortaya çıkmaz (Pervizat, 2006). Ayrıca, derhal ölümün olmadığı durumlarda, kadınların sürekli bir ölüm tehdidi ile yaşaması da mümkündür (Merry, 2009).

Özetle namus cinayetleri, hem doğu hem de batı ülkelerinde toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan bir aile içi şiddet biçimidir ve özellikle devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği ya da bu tür cinayetlerin yasalarda hafifletici sebep olarak görüldüğü ülkelerde kadın sığınmacıların iltica nedenlerinden birini oluşturur. Örneğin; İranlı sığınmacı bir kadın; küçüklüklüğünden itibaren aşırı dindar bir ailede büyümüş, bu nedenle yaşatlarına kıyasla daha muhafazakar şekilde giyinmek zorunda bırakılmış, gitmek istediği okula gönderilmemiş ve kuzeniyle evlenmesi için baskıya maruz bırakılmıştır. Daha sonra, şimdiki eşiyle tanışmış ve onunla evlenmek istediğini belirtmiş, ailesi şimdiki eşini öldürmekle tehdit etmiştir. Gizlice evlenmelerinin ardından, kadın amcasının şiddetine ve tehditlerine maruz kalmış, bunun üzerine aile İran’dan ayrılmıştır. Daha sonra, sığınmacı kadının Yeni Zelanda’da bir plajda çektiği bikipli/mayolu fotoğrafları gören aile, kadının ailenin onurunu yerle bir ettiğini ve yasalara karşı geldiğini belirtmiş; kadını tehdit etmiştir. Çekirdek ailesinin ölümüyle ülkesine dönmesi halinde korumadan yoksun kalacağını ve öldürüleceğini belirten kadının mülteci statüsüne dair yaptığı başvuru Yeni Zelanda Mülteci Statücü Temyiz İdaresi tarafından kabul edilmiş ve kendisine statü tanınmıştır⁸³.

Bir başka kararda⁸⁴ Türkiyeli bir kadın sığınmacı; eşinden uzun süredir fiziksel ve cinsel şiddet gördüğünü, uğradığı fiziksel şiddet nedeniyle işitme kaybına maruz kaldığını, kocasının cinsel baskılarına karşı koyduğu takdirde kocası tarafından yerde yatmaya zorlandığını ve kocasının ailesinin bu şiddete tanık olmasına rağmen, hiçbir şey yapmadığını, ailesinin geleneksel bir aile olduğunu ve her ne olursa olsun evli kalmasını beklediğini, boşanması ve ailesinin yanına dönmesi halinde ailenin onurunu zedelediği gerekçesi ile öldürüleceğini belirtmiş ve mülteci statüsü talebinde bulunmuştur. Avustralya Mülteci İnceleme Mahkemesi, Türkiye’deki koşulları da göz önünde tutarak yaptığı inceleme sonucunda kadın sığınmacıya mülteci statüsü tanınmasına karar vermiştir.

⁸³ Refugee Appeal Nos. 76238 & 76239, Nos. 76238 & 76239, New Zealand: Refugee Status Appeals Authority, 20 Nisan 2010

⁸⁴ RRT Case No. 0908130, [2009] RRTA 1133, Australia: Refugee Review Tribunal, 23 Aralık 2009

Ev içi şiddetin yaygın bir diğer örneği, koca ya da diğer erkek akrabaların kadın eşe uyguladığı aile içi şiddettir. Aile içi şiddet oldukça yaygın olmasına rağmen, genellikle belgelenmesi oldukça güçtür. Üstelik normalleştirilerek kadın ile erkeğin arasındaki ilişkiden kaynaklanan, bireysel bir durummuş gibi gösterilir. Bu normalleştirme, aile içi şiddetin kadın ve erkek arasındaki eşitsiz sosyal ilişkilerin bir tezahürü olarak ortaya çıktığı gerçeğini gizler (Freedman, 2015).

Aile içi şiddet, genellikle kişisel ve ailevi meseleler olarak görülür. Liberal haklar söyleminde, ev kamusal olmayan alan olarak görülür ve böylelikle aile içi şiddet, kamusal alana değil özel alana ait bir mesele olarak kavramlaştırılır (Freedman, 2015). Ayrıca, kadına yönelik şiddetin failinin devlet değil kişi olduğu, bu nedenle ev içi şiddete ilişkin konuların uluslararası politikaların düzenleme alanı içine girmeyeceği düşünülür (Bacon ve Booth, 2000). Bu durum, kadın sığınmacıların genel olarak ev içi şiddet, özel olarak aile içi şiddet nedeniyle ortaya çıkan taleplerinin de göz ardı edilmesine neden olmuştur. Örneğin; Guetamalalı Rodi Alvarado, 16 yaşından iltica edene kadar şiddet gördüğü eşini defalarca yetkili makamlara şikayet etmiş ve bir netice alamamıştır. Bununla birlikte sığınma ülkesi olan ABD, uygulanan şiddetin tiksindirici olduğunu ve polislerin koruma görevlerini yerine getirmediğini kabul etmekle beraber, Alvarado'nun eşinin şiddet eylemlerinin özel ve bağımsız olduğunu belirterek, Alvarado'nun sığınma başvurusunu reddetmiştir (Heyman, 2005). Oysa, ev içi şiddet türlerinin tamamında devletin koruma yükümlülüğü bulunur ve şiddet, devlet bu yükümlülüğünü yerine getirmediği ya da getiremediği için süreklilik arz eder. Şiddetli dayak, gaz sobası cinayetleri, asitle yakma, kırbaçlama gibi tüm bu şiddet eylemleri ciddi insan hakkı ihlali oluşturur (Bacon ve Booth, 2000).

Aile içi şiddetten kaynaklanan statü başvurularında, devletin koruma yükümlülüğü olduğunun ve şiddetin ev içi alana hapsedilemeyeceğinin altını çizmek önemlidir. Buna örnek olarak 1997 tarihli “*Ex parte Shah*” kararı⁸⁵ verilebilir. Pakistanlı iki kadın; kocalarının zina iftiralarına ve yoğun şiddetine maruz kaldıkları için İngiltere’ye sığınmış, İngiltere Temyiz Mahkemesi, eşlerinin şiddeti kişisel olmakla birlikte, devlet koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği için, kadınların bir toplumsal grup oluşturduğunu ve haklı bir zulüm korkusu duyduklarını tespit ederek mülteci statüsü

⁸⁵ R v. Immigration Appeal Tribunal, Ex parte Shah, United Kingdom: Court of Appeal (England and Wales), 23 Temmuz 1997

taleplerini kabul etmiştir. Ancak Mahkeme bu kararı oybirliği ile vermemiş, hakimlerden biri kadın sığınmacıların uğradığı zararın yalnızca eşlerinin şiddetinden kaynaklandığını ve bu halin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nce korunmadığını belirtmiştir.

Ex parte Shah davasında çoğunluk kararı özel-kamusal ayrımının kaldırılması yönünde önemli bir adımdır (Bacon ve Booth, 2000). Bununla birlikte bu görüş tüm mahkemelerce benimsenmiş bir görüş olmayıp başka davalarda şiddet kişisel bir mesele olarak görülmüştür. Örneğin; “*Minister for Immigration and Multicultural Affairs v Ndege*⁸⁶” davasında; Tanzanyalı kadın sığınmacı, evliliği boyunca eşinden ağır biçimde şiddet gördüğünü, hatta bu şiddet sonucunda parmağının kırıldığını, kocasından boşandığı takdirde kocasının onu öldüreceğini söylediğini, kendisini bir mülk olarak gördüğünü, bunun yanında eski üst düzey bürokrat olan kocasının rüşvet vererek polise ve yargıya rüşvet verebileceğini, ki zaten Tanzania’da kadının çeyiz parası ödendiği için erkeğin malı olarak görüldüğünü ve ev içi şiddetin normal karşılandığını, kocasının ülkeye dönmesi halinde kendisini öldüreceğini belirtmiştir. Yerel mahkeme, başvurusunun bir toplumsal gruba mensup olduğunu kabul etse de, Federal Mahkeme bu kararı bozmuş ve kadın sığınmacının karşı karşıya kaldığı şiddetin özel/kişisel bir nitelik taşıdığını, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nce korunmadığını belirtmiştir.

Özetle; aile içi şiddet, özellikle devlet yetkilileri tarafından hoş görüldüğü yahut engellenmediği durumlarda kadınlar için bir iltica sebebi iken, geleneksel kamu/özel ayrımı nedeniyle kadın sığınmacılara mülteci statüsü her zaman tanınmayabilir ve bu durum kadın sığınmacıların mevcut durumunu daha da güçleştirebilir.

7.3.5. Savaş ve silahlı çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet

Savaş ve silahlı çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet, kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı şiddet nedeniyle iltica sebeplerinden biridir. Bu hallerde cinsel şiddet; cinsel saldırı, sistematik kitle tecavüzleri, toplu tecavüzler, cinsel kötüye kullanma, zorla dölleme, zorla fuhuş, zorla kürtaj, zorla cinsel kölelik, zorla hamilelik ve kamusal alanda zorla çıplak bırakma şeklinde ortaya çıkabilir (Cavanaugh, 2002, s. 285; Manjoo ve McRaith, 2011). Savaş ve silahlı çatışmalarda cinsel şiddet, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili olarak ortaya çıkan bir tahakküm biçimidir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007). Tarihsel süreçte, bireysel bir eylem olarak kabul edilen cinsel

⁸⁶ Minister for Immigration & Multicultural Affairs v. Ndege , [1999] FCA 783, Australia: Federal Court, 11 Haziran 1999

şiddet, günümüzde savaş ve çatışma halinde bir silah/taktik olarak kabul edilir (Manjoo ve McRaith, 2011; Stark ve Wessells, 2012). Gerçekten de, çatışma halinde cinsel şiddet ve özellikle tecavüz; bir etnik temizlik aracı olarak⁸⁷, bir işkence biçimi olarak, bir grubun kendi etnik kökenini koruma ve çoğaltma aracı olarak, bir düşman grubunu korkutmak, sindirmek veya küçük düşürmek için yahut bir sivil grubun alandan temizlenmesi gibi askeri hedefler doğrultusunda kullanılabilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007; Stark ve Wessells, 2012; Freedman, 2015). Ayrıca birtakım kültürel inançlar nedeniyle, örneğin; bir bakireye tecavüzün yenilmezlik ve sihirli güçler sağlayacağı inancıyla da cinsel şiddet uygulanabilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007, s. 15).

Savaş ve silahlı çatışma halinde cinsel şiddetin ortaya çıkma alanları çeşitlidir; evlerde, alanlarda, gözaltı yerlerinde, askeri alanlarda ve mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler için yapılan kamplarda yaşanabilir. Bu hallerde uygulanan cinsel şiddetin failleri resmi silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri, paramiliter gruplar, devlet dışı silahlı gruplar, insani yardım ve barışı koruma personeli ile siviller olabilir. Genellikle erkekler tarafından kadın ve kız çocuklarına yönelse de, yetişkin erkek ve erkek çocukları da savaş ve çatışma halindeki cinsel şiddetin hedefi olabilir. Buna ek olarak savaş ve silahlı çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet, çatışma sırasında ortaya çıkabileceği gibi, sonrasında da devam edebilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007).

Savaş ve silahlı çatışma halinde cinsel şiddetin en yaygın biçimi tecavüzdür. Tecavüz savaş esnasında yaşanan şiddetin bir yan ürünü olmaktan ziyade (Freedman, 2015); ideolojik, stratejik ve politik bir silah olarak (Stark ve Wessells, 2012), çeşitli amaçlar doğrultusunda (Akgül, 2011) ve farklı şekillerde uygulanır. Enloe (2006, s. 201), tecavüzün çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkabileceğini ve kadınların erkek askerler tarafından tecavüze uğramalarının çeşitli şekillerde olabileceğini belirtir. Buna göre tecavüz şekilleri kabaca aşağıdaki gibidir:

“Bir erkek askerin ‘yabancı’ olarak gördüğü kadına tecavüzü; askeri hapishanelerde tutulan kadınlara, gardiyan olarak görev yapan askerlerin tecavüzleri; sorgu yargıcı olarak görev yapan askerin, kadın kurbanı bilgi vermeye zorlamak için uyguladığı tecavüzler; bir grup işgalci askerin farklı etnik gruptan ya da ırktan olan kadınları, yaşadıkları bölgeden kaçmaya zorlamak üzere yaptıkları tecavüzler; esir kadınlara bir cemaat ya da ulusun askerleri tarafından, esas olarak karşı grubun erkeklerini küçük

⁸⁷Özellikle Ruanda ve Bosna’da yaşanan kitlesel ve sistematik tecavüzler, etnik grubun ortadan kaldırılmasına yönelik olup esasında bu eylem soykırım niteliği taşımaktadır (Cavanaugh, 2002).

düşürmek amacıyla yapılan tecavüzler; bir etnik grup, ırk ya da milliyetten olan erkekler tarafından, 'düşman' grubun erkeklerine, onları tecavüz yoluyla 'birer kadına' indirgeyerek kendilerini küçük düşürülmüş hissetmeleri için yapılan tecavüzler; erkek subayların çatışmanın ardından adamlarına moral yükseltme ödülleri verme sisteminin bir parçası olarak, erkeklerin kadınlara tecavüzü; savaş sırasında mülteci kamplarına sığınmış kadınlara, yine oraya sığınmış erkeklerin veya o kamptaki kadınları korumakla görevli erkeklerin uyguladıkları tecavüz; fuhuş organize eden erkeklerin, kadınlara, daha sonra asker müşteriler için düzenlenmiş genelevlerde verecekleri hizmete 'hazırlamak' için uyguladıkları tecavüz; savaş sırasında kadınlara aynı etnik ya da ulusal gruptan olan sivil erkeklerin, militarize ortamın beslediği ve meşru kıldığı kadın düşmanlığının dışavurumu olarak uyguladıkları tecavüzler (Enloe, 2006, s. 202-204)..."

Savaş ve silahlı çatışma sırasında uygulanan cinsel şiddet, kısa ve uzun vadeli pek çok sonuç doğurur. Doğrudan yaralama içeren cinsel şiddet ve özellikle tecavüz; kronik ağrı, enfeksiyon ve kısırlığa neden olabilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007). İşkence amacı taşıyan tecavüzler; organ yırtılmalarına sebep olabileceği gibi, kadınların bedenlerine zarar verebilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007). Bu zararlar ısırık, diş izleri, göğüslerin veya başka uzuvların kesilmesi (Cavanaugh, 2002; Bastick, Grimm ve Kunz, 2007), ölümcül kemik kırıkları (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007) ve cinsel organın çeşitli cisimlerle yaralanması (Cockburn, 2009) gibi değişik biçimlerde uygulanabilir. Ayrıca savaş ve silahlı çatışma halinde uygulanan cinsel şiddet, psikolojik hasarlara ve kimi sosyo-kültürel sorunlara da yol açar. Bunlara örnek olarak; depresyon, intihar düşüncesi, sosyal damgalanma, aile veya toplum tarafından reddedilme, toplumdan dışlanma ve evlenememe, eğitim ve istihdama kabul edilmeme, daha fazla şiddet riski ve hatta namus cinayeti ile öldürülme verilebilir (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007; Stark ve Wessells, 2012; Freedman, 2015).

Savaş ve silahlı çatışma durumunda uygulanan cinsel şiddet, insan haklarının ağır ihlali niteliği taşır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve buna dayalı güç ilişkilerinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan cinsel şiddet sonucunda, pek çok kadın iltica etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, çatışma halindeki cinsel şiddet her zaman haklı bir zulüm sebebi olarak görülmemiş; özellikle tecavüzün bireysel bir cinsel eylem ya da çatışma sırasındaki şiddetin normal bir uzantısı olarak görüldüğü hallerde, kadınların mülteci statüsüne dair talepleri reddedilmiştir (Freedman, 2015). Örneğin; Almanya'da etnik çatışmalardan kaçan kadınların başvuruları, savaş zamanındaki tecavüzün kadınlar için yaygın bir kader olduğu ve zulüm teşkil etmediği gerekçesiyle reddedilmiştir (Ankenbrand, 2002, s. 48-

49). Bu durum tecavüzü normalleştirmekte ve kadın deneyimlerini görmezden gelmektedir.

III. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ

Uluslararası koruma statüsüne dair uluslararası anlaşmaların dili cinsiyet bakımından nötrdür. Dolayısıyla sözleşmelerin ve ardından ulusal yasaların birlikte oluşturduğu koruma sistemi, cinsiyetten bağımsız olarak herkese koruma sunar (Freedman, 2015). Bununla birlikte, sözleşmenin ve yasal sistemlerin bu dili aslında kadın sığınmacıların maruz kaldığı zulüm biçimlerini görmezden gelir. Bunun yanında, nötr bir dile sahip olsa da aslında başlangıçta eril bir nitelik taşıyan mülteci hukuku bugün dahi kimi durumlarda kadınları koruma sisteminin dışında bırakır (Freedman, 2010). Bu da, kadın sığınmacıların erkek sığınmacılara kıyasla mülteci statüsünü daha zor elde etmesine (Kim, 1993) ve kimi zaman da statü taleplerinin reddedilmesine neden olur.

Bu bölümde öncelikle, mülteci hukukunun temeli sayılan 1951 Sözleşmesi ve bu sözleşme doğrultusunda kadın sığınmacılara sağlanacak uluslararası koruma statüsü toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılacak, ardından benzer bir analiz YUKK özelinde tekrarlanarak Türkiye'ye sığınan kadınların elde edebileceği uluslararası koruma statüsünün tespiti yapılacaktır.

8. 1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ

8.1. Sözleşmenin Eril Niteliğinin Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statüye Etkisi

1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci hukukunun en temel belgelerinden biri, adeta altın standardıdır (Freedman, 2015). Daha önce de belirtildiği üzere bu belge uyarınca mülteci statüsü;

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa”

tanınır. Yani Sözleşme, mülteci statüsünün tanınması hususunda cinsiyet ayrımı yapmayan nötr bir dile sahiptir (Freedman, 2015). Bununla birlikte Sözleşme'nin bu nötr düzenlemesi yine de eril bir bakış açısını yansıttığından (Edwards, 2010); kadın sığınmacıların mülteci statüsü elde etmesi erkeklere kıyasla daha zordur (Kim, 1993). Bu

zorluğun altında birden fazla sebep yatar. Bunlar; Sözleşme'nin ortaya çıktığı tarihsel koşullar, kadınların maruz kaldığı zulüm biçimlerinin kamusal/özel alan ikiliği nedeniyle Sözleşme kapsamının dışında bırakılması, toplumsal cinsiyetin beş zulüm sebebi arasında yer almaması ve kadınların iltica sebeplerini özellikle erkek mülakat sorumlularına doğru şekilde aktaramaması olarak sıralanabilir.

Her şeyden önce; kanun yapıcılığı kamusal alana has bir işlem olup geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında erkek işi olarak görülmüştür. Bunun bir yansıması, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ortaya çıkaran BM'nin o zamanki yapısında da görülür. Sözleşmenin yapıldığı zaman diliminde, BM'nin o günkü yapısı ağırlıklı olarak erkeklerden oluşuyor (Schenk, 1994) ve Sözleşme genel olarak erkek deneyimleri doğrultusunda geliyordu (Kim, 1993). Gerçekten de insan hakları mağdurunun klasik imajı, dini veya siyasi inançları ya da ırkı ya da milliyeti için işkence gören bir muhalif erkek olarak çiziliyordu (Thiele, 2000; Bosi, 2003). 1951 Cenevre Sözleşmesi de, aslında mülteci olarak bu kişiyi koruyordu. Bu durum, Sözleşme hazırlanırken erkeklere dair endişelerin ön planda tutulmasına ve dolaylı olarak erkek egemenliğinin mülteci hukuku bağlamında sürdürülmesine neden olmuştur (Schenk, 1994).

Gerçekten de 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ortaya çıkaran koşullar incelendiğinde, Sözleşme'nin ardında yatan temel kaygının İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş Dönemi doğrultusunda şekillendiği görülür (Connors, 1997; Freedman, 2015). Sözleşme, mülteci statüsünün tanınması bağlamında; statü talep eden kimse ile menşei ülke arasındaki uyumsuzluğa ve medeni-siyasal hakların ihlaline odaklanır. Bu durum, bireysel alanda kalan ihlallerin Sözleşme dışında değerlendirilmesine neden olur (Connors, 1997). Yani Sözleşme tarafından algılanan mülteci, siyasi görüş ve eylemciliği nedeniyle totaliter bir rejime zulmedilen bir birey olarak kurgulanmış ve uluslararası çatışmalardan veya iç savaşılarından kaçan çok sayıda yerinden edilmiş insanın durumu değerlendirilmemiştir (Freedman, 2015). Ayrıca Sözleşme'nin bireysel alanda kalan ihlalleri de kapsam dışında bırakması, kadın sığınmacıların uğradığı hak ihlallerinin koruma alanı dışında yer almasına neden olmuştur.

Sözleşme'de zulüm nedenleri; *“ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünce”* olarak sıralanır. Cinsiyet yahut toplumsal cinsiyet bu zulüm nedenleri arasında yer almaz. Bu haliyle Sözleşme, yalnızca cinsiyetten

kaynaklanan zulüm biçimlerini de kapsam dışı bırakır (Connors, 1997). Aslında, Sözleşme hazırlanırken Yugoslavya delegesi cinsiyetin bir zulüm nedeni sayılması önerisinde bulunmuştur. Bununla birlikte öneri hızlıca reddedilmiş ve hatta BM Mülteciler Yüksek Komiseri Van Heuven Goedhart, cinsiyete dair bir zulmün meydana geleceğinden şüphe ettiğini belirtmiştir (Spijkerboer, 2000, s.1’den aktaran; Freedman, 2015, s.72). Yüksek Komiser’in bu görüşü aslında dönemin kadın haklarına bakışını yansıtmakta ve Sözleşme’nin hazırlandığı zaman diliminin bir tezahürü olmaktadır. Ayrıca Yüksek Komiser’in bu yorumu, Sözleşme’nin yorumlanması esnasında da benimsenmiş ve böylelikle sözleşme eril bir nitelik kazanmıştır (Freedman, 2015). Buna ek olarak Sözleşme’de yer alan tanımda; cinsiyet yahut toplumsal cinsiyetin zulüm nedeni olarak sayılmaması, toplumsal cinsiyet duyarsızlığının yansıması olarak okunabilir (A. Binder, 2001).

Mülteci statüsünün tanınması bağlamında ortaya çıkan kriterler de genellikle erkek işi olarak görülen kamusal alan faaliyetlerine dair kriterlerdir. Yani Sözleşme hazırlandığı dönem itibarıyla mevcut ve bugün hala devam eden kamusal/özel alan ikiliğini sürdürür (Freedman, 2015). Örneğin; Sözleşme’nin dar yorumunda siyasi faaliyet partilere üye olmayı, politik görüşü açıklamayı veya gösterilere katılmayı içerebilir (A. Binder, 2001). Bununla birlikte; kadınların siyasi faaliyetleri, bu geleneksel dar tanımın dışında kalacak türde faaliyetleri içerebilir. Kadınlar *“insanları gizleme, mesaj gönderme ya da yiyecek ya da tıbbi bakım sağlama gibi destekleyici rollere dahil olmak üzere politik faaliyetlere daha dolaylı olarak katılabilirler* (Freedman, 2015, s. 81).” Oysa Sözleşme, kadınları kamusal alandan dışlayarak bu alanda görünür olmayan faaliyetlerini görmezden gelir. Bu bağlamda Sözleşme’nin getirmiş olduğu eril tanım ile onun bu erillik üzerine inşa edilen yorumları kadın sığınmacıların statü elde etmesine engel olur (Freedman, 2015). Ayrıca geleneksel kamu/özel ayrımı ikiliğinde kadınlar ev içi alana hapsedilir ve onların ev içinde maruz kaldığı şiddet biçimleri de Sözleşme’nin kapsamı dışında kalır (Bacon ve Booth, 2000). Bu durum, pek çok kadının yaşadığı zulmün Sözleşme kapsamında korunmayacağı anlamını taşır ve apaçık insan hakları ihlali anlamına gelir (Kim, 1993).

Sözleşme’nin eril niteliği, statü mülakatlarını yapan görevlilerin erkek olduğu durumlarda bir kez daha ortaya çıkar. Zira hem Sözleşme metninin dar yorumlanması hem de kadın sığınmacıların yaşadıkları zulmü erkek mülakat görevlilerine doğru şekilde

aktaramaması, kadın sığınmacıların statü almasını zorlaştırır. Kadın sığınmacıların geldikleri ülkede maruz kaldıkları zulmü özellikle erkek mülakat görevlilerine anlatması kadınlar açısından zor olabilir. Menşe ülkelerindeki toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak; özellikle ev içi cinsel şiddet ve tecavüz sonucunda kadınlar kendilerini kültürel olarak damgalanmış, başarısız kimseler olarak görebilirler (Kelly, 1993; Schenk, 1994). Bunun yanında yine menşe ülkede güvenlik görevlileriyle yaşadıkları problemler de kadınların yaşadıkları zulmü bir erkek görevliye anlatmasını güçleştirebilir (Schenk, 1994). Bu nedenle bir kadın sığınmacı, tecavüz veya cinsel şiddete dair yaşadıklarını, özellikle erkek mülakat görevlisi önünde defalarca reddedebilir (Kim, 1993). Ayrıca kimi ülkelerde, partner ya da eşlerin mülteci statüsü için girdikleri mülakata birlikte alınması, kadın sığınmacıların maruz kaldıkları zulmü eşlerinin yanında anlatmak istememesine de neden olabilir (Freedman, 2015). Tüm bu nedenlerle, kadın sığınmacıların mülakat süreçlerine yönelik düzenlemeler de kadın sığınmacıların alacağı statüyü etkiler (Bosi, 2003). Bu durumun farkında olan BMMYK, AGDM politikası kapsamında kadın personel istihdamının yaygınlaştırılmasını ve böylelikle kadın sığınmacıların kendilerini doğru şekilde aktarabilmesini hedefler (Freedman, 2010).

8.2. Toplumsal Cinsiyetin Zulüm Nedeni Olarak Sayılmasına Yönelik Tartışmalar

1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında zulüm nedenleri arasında biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin sayılmaması, yalnızca cinsiyetten kaynaklanan sığınma hallerinde kadınların statü elde edememesine neden olmuştur (Connors, 1997). Sözleşme’de yer alan zulüm nedenleri, toplumsal cinsiyete dair zulüm nedenlerini içerecek şekilde geniş yahut dışarıda bırakacak şekilde dar yorumlanmaya müsaittir. Yorumlamadaki bu tutarsızlık, toplumsal cinsiyete dair zulüm örneklerinin olduğu davalarda ağır sonuçlar doğurmuştur (A. Binder, 2001). Ayrıca toplumsal cinsiyetin zulüm nedenleri arasında yer almaması, toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerinin önemsizleştirildiği ve ırk, din veya siyasi görüş temelli diğer zulüm türlerine göre daha az ciddiye alındığı şeklinde okunabilir (Freedman, 2015). Hem yorumlamaya ilişkin tutarsızlıklar hem de Sözleşme’nin mevcut hali ile kadınları dışarıda bıraktığına dair fikirler, toplumsal cinsiyetin altıncı bir zulüm nedeni olarak Sözleşme’ye eklenmesi fikrini doğurmuştur (Freedman, 2015).

Gerçekten de kadınların yaşadığı pek çok zulüm, mahkemelerce mülteci statüsünün tanınması için yeterli görülmemiş ya da farklı mahkemelerce verilen kararlar tutarsız bir içtihat meydana getirmiştir. Örneğin; “Yadegar-Sargis”⁸⁸ davasında İran vatandaşı olan 70 yaşındaki Ermeni Hristiyan bir kadın, İran’da iktidarın değişmesi ile ayrımcı yasaların uygulanması ve hükümetçe dayatılan İslami kıyafeti giymemesi nedeniyle polislerin kendisini uyarması sonucunda güvenliğinden endişe etmiş, ülkesine geri döndüğü takdirde zulme maruz kalacağı gerekçesiyle İslami kıyafete aykırı giyinen Hristiyan kadınlar grubuna üyeliği sebebi ile mülteci statüsü talep etmiştir. Bununla birlikte başvurusu, aslında kıyafetleri giydiği ve hiçbir zaman hapse atılmadığı gerekçesiyle reddedilmiş ve bu ret kararı bir üst mahkemece onaylanmıştır. Yadegar-Sargis’in geçmişte maruz kaldığı eylemler de elim bir durum olarak nitelendirilebilirse de zulüm olarak değerlendirilmemiş ve taciz seviyesinde kaldığı belirtilmiştir. Mahkeme, Yadegar-Sargis ve İran’daki diğer kadınların İran hükümetince uygulanan ayrımcı yasalar nedeniyle zulüm görmediğine ve bahsi geçen kıyafet kurallarının davacının temel inançlarına aykırı olmadığına karar vermiştir (Bosi, 2003). Oysa 1987 yılında Zekiye İnciryan davasında Kanada Göç Kurulu, davacıya statü tanımıştır. Davacı Ermeni ve Hristiyan azınlığa mensup bir kadındır. Düzenli olarak Müslüman erkeklerin tacizine maruz kalmış, defalarca cinsel saldırıya uğramış ve kaçırılmaktan son anda kurtulmuştur. Kızı da cinsel tacize maruz kalmıştır ve her ikisi de polislerden koruma talep ettiği halde bu talebi reddedilmiştir. Her ne kadar İnciryan statü talebini din ve tabiiyet üzerine kurmuş olsa da, Kanada Göç Kurulu; Türkiye’de etkili bir korumanının olmaması nedeniyle, İnciryan’ın “*Erkek bir yakının koruması olmadan, Müslüman bir ülkede yalnız yaşayan kadınlar*” toplumsal grubuna mensubiyeti nedeniyle kabul etmiştir (Kelly, 1993; Aydın, 2018). Örnek davaların ilkinde; ABD zulüm kriterini ayrımcı yasaları göz önünde tutarak geniş yorumlamamış ve davacının “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” üzerinden yapmış olduğu başvuruyu din yahut tabiiyet bakımından değerlendirmemiştir. İkincisinde ise Kanada, din ve tabiiyet üzerinden yapılmış bir başvuruyu daha geniş yorumlayarak “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” bağlamında değerlendirmiş ve devletin etkili bir koruma sağlamaması nedeniyle İnciryan ve kızının statü talebinin kabulüne karar vermiştir. Böylelikle her iki ülke de o zaman için

⁸⁸ Nazani Yadegar-Sargis v. Immigration and Naturalization Service, 01-3693, United States Court of Appeals for the Seventh Circuit, 22 Temmuz 2002

1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımı kullanmasına rağmen kararlar arasında bir tutarsızlık oluşmuştur.

“*Fisher*” davasında⁸⁹, davacı İranlı bir kadın olup İran'da uygulanan ayrımcı yasalar ve kıyafet zorunluluğu nedeniyle siyasi olarak zulme uğradığını belirtmiştir. Gerçekten de, davacı erkeklerin mayoyla katıldığı bir partide olduğu için dört saat boyunca sorgulanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştır. Bir başka zaman, birkaç tel saç “yanlışıyla” örtüsünden dışarı çıktığı için yolda hükümet yetkililerince durdurulmuş ve silah zoruyla arabaya binmeye zorlanarak sorgulanmış ve gözaltında tutulmuştur. Bir akrabasının siyasi görüşleri nedeniyle tutuklanmasının ardından, uğrayacağı zulümden kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınan kadın sığınmacının mülteci statüsüne ilişkin talebi reddedilmiştir. Gerekçe olarak, her ne kadar İran'da uygulanan kıyafet yükümlülüklerinin Batı ülkelerince sert olarak değerlendirilebilecekse de zulüm niteliği taşımadığı ve Fisher'ın katıldığı mayo partisi ile örtüsünden saçlarının görünmesi sebebiyle sorgulanmasının siyasi düşünceleriyle bir bağı olmadığı belirtilmiştir (Kennady, 1998; Thiele, 2000). İranlı bir kadın sığınmacının statü talebini ele alan “*Safaie*” davası⁹⁰ da benzer şekilde reddedilmiştir. Hükümet karşıtı pek çok gösteriye katılan ve dayatılan kıyafet yükümlülüklerine aykırı davranan Azar Safaie, bu nedenle gözaltına alınmış, sorgulanmış ve üniversiteden kovulmuştur. Başvurusunu cinsiyetleri nedeniyle kendilerine ayrımcı kıyafet yasalarının dayatıldığı İranlı kadınlar şeklinde belirlenebilecek toplumsal gruba mensubiyeti üzerine kuran davacının başvurusu, söz konusu zulmün baskıcı bir yönetimin genel niteliği olduğu ve ona özel olmadığı ayrıca bu şekilde belirlenecek toplumsal grubun aşırı geniş olması nedeniyle reddedilmiştir (Kennady, 1998; Thiele, 2000).

Bir başka davada⁹¹ ise; bir asker tarafından defalarca tecavüze uğrayan, işkence ve tehdide maruz bırakılan Olimpia Lazo-Majano'nun mülteci statüsüne dair talebi bu eylemlerin kişisel sayılması nedeniyle reddedilmiştir.

⁸⁹ Saideh Fisher, aka Saideh Hassib-Tehrani, Kian Hosseini Lavasani v. Immigration and Naturalization Service, 91-70676, United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, 2 Nisan 1996

⁹⁰ Azar Safaie v. Immigration and Naturalization Service, 25 F.3d 636, United States Court of Appeals for the Eighth Circuit, 25 May 1994

⁹¹ Olimpia Lazo-Majano v. Immigration and Naturalization Service, A 24 345 083, United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, 9 Haziran 1987

Tüm bu davalar, Sözleşme'nin getirdiği tanımda toplumsal cinsiyetin altıncı bir zulüm nedeni olarak Sözleşme'ye eklenmesi fikrini destekleyecek örnekler olarak sunulmuştur. Bununla birlikte doktrindeki bir diğer görüş (Kelly, 1993; Connors, 1997; Oxford, 2005); hali hazırda Sözleşme'nin getirdiği tanımın geniş yorumlanması halinde toplumsal cinsiyete dair talepleri de kapsayacağı yönündedir.

Bu görüşü savunan yazarlar, cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması ilkesinin uluslararası hukukta iyi tanımlanmış bir hak olduğuna atıf yaparlar (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007). Buna göre, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde toplumsal cinsiyet bir zulüm nedeni olarak geçmese dahi; toplumsal cinsiyete dair zulüm, evrensel insan hakları öğretisi ve uluslararası insan hakları belgeleri neticesinde zaten zulüm olarak değerlendirilecektir (Haines, 2003). Gerçekten de Sözleşme;

“Yüksek İmzacı Taraflar,

Birleşmiş Milletler Antlaşması ve 10 Aralık 1948'de Genel Kurul'ca kabul olunan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, insanların ana hürriyetlerden ve insan haklarından, fark gözetmeksizin faydalanmaları ilkesini teyit ettiğini dikkate alarak...”

cümleleriyle başlamaktadır. Buna göre ayrımcılık yapmama ilkesi Sözleşme'ye içkindir (Haines, 2003).

Daha önce de belirtildiği gibi⁹², “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”; bağlayıcı nitelikte olmamasına rağmen, insan haklarının tanımına dair uluslararası fikir birliği sağlamış bir metindir. Bu metnin 3. ve 5. maddeleri; bedensel bütünlüğü ve güvenliği temel insan hakları olarak tanımlar. Ayrıca; Beyanname'nin 14. maddesi iltica hakkını düzenler. Bu bağlamda “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, toplumsal cinsiyete dayalı zulüm hallerinde önemli bir analiz aracıdır (Schenk, 1994).

Buna ek olarak, “Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu (DEDAW)” tüm BM Üye Ülkelerini kadına karşı ayrımcı olan mevcut yasaları, adetleri, düzenlemeleri ve uygulamaları kaldırmaya ve erkeklerin ve kadınların eşit haklarına eşit haklar için yeterli yasal koruma sağlamaya çağırılmaktadır. CEDAW, DEDAW'ın tavsiyelerini yürürlüğe koymak ve imzacı ülkeler üzerine yasal olarak bağlayıcı

⁹² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin uluslararası hukuktaki niteliği için bkz: s. 16-17.

yükümlülükler oluşturmak üzere yürürlüğe girmiştir (Schenk, 1994). Her iki uluslararası belge, toplumsal cinsiyete dayalı zulmü yorumlarken kullanılabilir ve kadın sığınmacıların statü talepleri bu belgeler ışığında incelenebilir.

Üstelik; İcra Komitesi, 1985 tarihli 39 sayılı kararında:

“Devletler, yaşadıkları toplumun sosyal değerlerine karşı çıktığı ve uymadığı için sert ve gayri insani muamele ile karşı karşıya kalan sığınmacı kadınların durumunu egemenlik hakları uygulamaları dahilinde yorumlama konusunda serbest olup bu kişiler 1951 Tarihli Birleşmiş Milletler Mülteci Sözleşmesinin 1A(2) maddesinde yer alan özel bir sosyal grup içinde değerlendirilebilirler (İcra Komitesi 1985 tarihli, 39 sayılı karar).”

ifadelerine yer vermiş ve toplumsal cinsiyete dayalı zulümlerin Sözleşme’nin zulüm nedenleri arasında sayılan *“belirli bir toplumsal gruba mensubiyet”* bağlamında değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Daha sonra; 1993 yılında 73 sayılı karar olan *“Mültecinin Korunması ve Cinsel Şiddet”* başlıklı İcra Komitesi kararı açıklanmıştır. Odman (1996, s. 105-106); ülkelerin alması gereken tedbirleri ve çeşitli tavsiyeleri içeren bu kararın ana başlıklarını aşağıdaki gibi özetler:

“- Mülteci kadınların korunması için bir yönerge yayımlanması,

- Mülteci statüsünün belirlenmesinde ve kişisel belgelerin verilmesinde kadınlar ile erkekler arasında ayrımcılık yapılmaması,

- Irk, din, milliyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasal düşünce nedeniyle haklı bir nedene dayalı baskı-zulüm ve cinsel şiddet ile karşı karşıya kalanların mülteci olarak kabul edilmesi,

- Kadınların başlarından geçen olayların, erkeklerden farklı olacağı, bu nedenle kadın sığınmacıları içeren bir yönerge hazırlanması,

- Cinsel şiddet ile karşı karşıya kalmış olan sığınmacılara mülteci statüsünün belirlenmesinde özel ihtimam gösterilmesi,

- Mülteci kadınların korunmasına dair yönergede belirtilen gelişme raporlarına cinsel şiddetin de dahil edilmesi.”

1996 yılında 79 sayılı kararında İcra Komitesi, devletlerden özellikle kadınlara yönelik zulme tepkiler konusunda kriterlerin ve kılavuzların geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik çabalarını desteklemesi yönündeki isteğini hatırlatır (Thiele, 2000).

1984'te Avrupa Parlamentosu, Devletler'den, zulüm gören kadınları belirli bir sosyal grup oluşturduğunu düşünmeye çağıran bir kararı kabul etmiştir (Kelley, 2001).

1991 yılında BMMYK “*Kadın Mültecilerin Korunmasına Dair Kılavuz İlkeler*⁹³”i yayımlar. Kılavuz da; mülteci kadınları korumak için yalnızca 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nün yeterli olmadığını, korumanın ancak diğer insan hakları belgelerine de bağlı kalınarak sağlanabileceğini belirtir (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 1991). Ayrıca kılavuz, İcra Komitesi kararında altı çizilen kimi konuları da kapsar. Kılavuzun 2008'de yenilenen hali, toplumsal cinsiyet eşitliğine özel önem verir ve AGDM politikası doğrultusunda alınması gereken önlemleri belirler (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2008).

2002 yılında BMMYK, Sözleşme'de yer alan mülteci tanımının, eğer “doğru şekilde yorumlanırsa”, toplumsal cinsiyetle ilgili zulümle ilgili iddiaları kapsadığı ve dolayısıyla daha fazla zulüm temeli eklemek için Sözleşme'yi değiştirmeye gerek olmadığı sonucuna varmış (Fiddian-Qasmiyeh, 2014; Freedman, 2015) ve toplumsal cinsiyete dayalı zulmün nasıl yorumlanacağına dair bir kılavuz ilke yayımlamıştır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK], 2002). Bu bağlamda, sözleşmenin zulüm nedenlerinin yeniden tartışmaya açılmayacağı söylenebilir.

Her ne kadar BMMYK Sözleşme'nin doğru yorumlandığı takdirde toplumsal cinsiyete dayalı zulmü de kapsadığını ve Sözleşme'yi değiştirmeye gerek olmadığını belirtmiş olsa da, fiili uygulamada bu sonuca henüz ulaşılmadığını belirtmek yerinde olur (Freedman, 2015). Yani, sözleşmeye altıncı bir kategori olarak toplumsal cinsiyetin eklenmesini savunan yazarların endişelerinin henüz giderilmediği söylenebilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin bir kategori olarak eklenmesi devletleri bağlayıcı bir nitelik taşıyacak ve kadın sığınmacıların yaşadığı pek çok sorunun önüne geçebilecektiye de, konunun tartışmaya kapalı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı statü taleplerinin; Sözleşme'nin mevcut

⁹³ Çalışmanın devamında Kılavuz veya Kılavuz İlkeler olarak anılacaktır.

hali göz önünde tutulduğunda, özellikle “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” kriterinin geniş yorumu içinde değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür (Kelly, 1993).

Yine de, devletlerin kendi iltica kanunlarını toplumsal cinsiyete duyarlı olarak düzenlemesinin ve hatta toplumsal cinsiyetin bir zulüm nedeni olarak eklenmesinin önünde bir engel yoktur. Ki Sözleşme’ye taraf olan Avustralya, Kanada, Hollanda, Norveç, Güney Afrika, İngiltere, ABD⁹⁴ gibi ülkeler toplumsal cinsiyete duyarlı özel düzenlemeleri iç hukukunda kabul etmiştir. Ayrıca İrlanda, Panama, Güney Afrika ve Venezuela cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve/veya cinsel yönelimi doğrudan mülteci statüsü talep etme nedeni olarak düzenlemiştir. Ayrıca İsviçre gibi bazı ülkeler de, toplumsal cinsiyeti bir zulüm nedeni olarak eklememiş; ancak toplumsal cinsiyetle ilgili zulüm biçimlerine referansta bulunan kimi değişiklikler yapmıştır (Edwards, 2003, s. 55-56).

8.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi Uyarınca Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statünün Tespiti

Toplumsal cinsiyete dayalı statü başvuruları genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bazı durumlarda, başvuruçunun cinsiyeti, statü kazanmaya yönelik iddialarını önemli şekilde etkileyebilir. Bazı durumlarda ise kadının cinsiyetinin, statü kazanmaya yönelik iddiaları ile ilgisi bulunmayabilir (BMMYK, 2002). Sığınmacı kadınların kazanacağı statü belirlenirken, iddialarına yönelik olarak toplumsal cinsiyet analizi yapılması ve zulmün nedenleri ile gerekçelerinin toplumsal cinsiyet ile doğru şekilde bağlantılandırılması, kadınların hak kaybına uğramaması açısından önem taşır.

Bununla birlikte, Sözleşme’nin toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde yorumlanması ve iddiaların toplumsal cinsiyet analizi ile karara bağlanması, “*otomatik olarak her başvuran kadına mülteci statüsü tanınacağı anlamına gelmemektedir (BMMYK, 2002, s. 2).*” Toplumsal cinsiyet, Sözleşme’de bir zulüm nedeni olarak kabul görmediğinden,

⁹⁴ ABD’nin toplumsal cinsiyete dayalı zulüm ile ilgili olarak verdiği kararları tarihsel açıdan değerlendirmek gerekir. Zira özellikle 90’lı yıllarda, ABD’nin 2. ve 3. bölümde de anılan kimi davalarda vermiş olduğu kararlar, doktrinde ABD İltica Kanunu’ndaki mülteci tanımına toplumsal cinsiyetin eklenmesi yönünde yoğun bir baskı oluşturmuştur. Bununla birlikte, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımını ve zulüm nedenlerini koruyan ABD, toplumsal cinsiyeti altıncı bir zulüm nedeni eklemese de, bu nedenlerin toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde yorumlanacağını, örneğin kadınların doğurganlığına yönelik politikalara dayalı sığınma taleplerinin siyasi düşünceye dahil edilebileceğini kayıt altına almıştır. ABD İltica Kanunu’ndaki mülteci tanımı için bkz: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid%3AUSC-prelim-title8-section1101&num=0&edition=prelim>

statü talebinde bulunan kadının “ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi görüş nedeniyle haklı zulüm korkusu taşıdığını göstermesi gerekmektedir (BMMYK, 2002, s. 2).”

Mülteci statüsünün tespiti için değerlendirmeye bütünsel bir bakış açısı ile yaklaşılmalı, ayrıca kadın ve erkeklere yönelik birtakım genellemelerden kaçınılmalıdır. Zira; genellemelerin özellikle toplumsal cinsiyet rollerine dayandığı varsayılırsa, bu genellemeler kadınlara statü tanınmasının önünde engel oluşturacak ve olaya özgü kimi özelliklerin gözden kaçırılmasına neden olabilecektir. Bahsi geçen bütünsel bakış açısı; sığınmacının kişilik özellikleri, geçmişi ve kişisel tecrübelerinin yanında, menşe ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel anlamda özel şartlara dair bilgi ve analizleri de kapsar (BMMYK, 2002).

Sözleşmenin barındırdığı kimi unsurlar, toplumsal cinsiyet analizi ile değerlendirme yapılarak yorumlanmalıdır. Bunun dışında, örneğin ülke dışında bulunma unsuru gibi kimi unsurlar; toplumsal cinsiyet analizinden bağımsız olarak kadın ve erkek tüm sığınmacılar bakımından aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

8.3.1. Haklı zulüm korkusu

Kadın ve erkek sığınmacılar aynı türden bir zulme maruz kalabilecekleri gibi, kendi cinsiyetlerine özgü zulüm durumlarıyla da karşılaşabilirler (BMMYK, 2002). Gerçekten de, bir kadın, toplumsal cinsiyete dayalı olarak zulüm görebileceği gibi; toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak da zulüm görebilir. Üstelik toplumsal cinsiyete dayalı iddialarda; kimi durumlarda kadın yalnızca kadın olduğu için yani toplumsal cinsiyeti nedeniyle zulüm görürken, bazı durumlarda zulüm nedeni toplumsal cinsiyetle ilişkilidir, yani kadın yalnızca kadın olduğu için değil, bir kadın olarak toplumsal cinsiyeti ile bağlantılı zulüm biçimine maruz bırakılır (Macklin, 1995). Freedman (2015) toplumsal cinsiyet nedeniyle zulüm ile toplumsal cinsiyet ile bağlantılı zulmün farkını üç ayrı senaryo ile açıklar:

İlk senaryoda; bir kadın muhalefet siyasi hareketindeki faaliyetleri, protesto toplantılarına katılmak, konuşmalar yapmak ve görevdeki hükümetin eylemlerini kınayan makaleler yazmak gibi faaliyetleri nedeniyle tutuklanır. Tutuklanmasının ardından hükümeti destekleyen askeri güçler tarafından hapse atılır ve kadına tecavüz edilir. Freedman (2015), bu senaryoda, kadına tecavüz edilmesi, onun kadın olduğu için maruz kaldığı, yani toplumsal cinsiyeti ile ilgili bir zulümdür. Zira tecavüz, kadını aşagılama ve

acı verme aracı olarak kullanılır. Ayrıca, silahlı çatışma ve savaş zamanındaki tecavüz de milliyetçi amaçlar güdülen bir zulüm biçimi olarak ortaya çıkabilir⁹⁵. Her iki örnekte de tecavüz, cinsiyetler arasındaki güç ilişkileri ve hiyerarşik yapılarla bağlantılı olduğu için kadının toplumsal cinsiyet nedeniyle maruz kaldığı bir zulümdür.

İkinci senaryoda, yasal olarak ayrımcı kıyafet normlarına maruz bırakılan bir kadın örnek verilir (Freedman, 2015). Burada, kadın yalnızca kadın olması nedeniyle zulme uğramamakta, zulüm nedeni toplumsal cinsiyet ile ilintili olduğu için zulme uğramaktadır. Yani burada zulmün gerekçesi toplumsal cinsiyetle ilintilidir. Bu örnekte kadının zulüm görmesinin nedeni toplumda ve ulusal mevzuatta geçerli olan kadınsı davranış ve kıyafet kurallarının sosyal normlarına ve tanımlarına uygun olarak “uygun” bir kadın gibi davranmaması, yani toplumsal cinsiyet normlarına karşı gelmesidir. Bu halde, kadına zulüm olarak verilen ceza cinsiyetlendirilmemiş olabilir. Yani kadın, hapse atılabilir, okuldan uzaklaştırılabilir, sokakta taciz edilebilir. Tüm bu cezalar doğrudan cinsiyetlendirilmiş cezalar değildir. Namus cinayetleri örneği de bu senaryo dahilinde düşünülebilir. Zira; namus cinayetlerinde de kadın sosyal normlara uymadığı için saldırıya uğramaktadır. Yine bu örnekte de saldırının biçimi özel olarak cinsiyetlendirilmemiş olabilir.

Üçüncü senaryoda, her iki durum da birleşmiş olabilir. Yani bir kadının uğradığı zulüm toplumsal cinsiyeti nedeniyle gerçekleşirken, bunun gerekçesi de toplumsal cinsiyetiyle ilintili olabilir. Örneğin, kadın sünnetine maruz kalan bir kadına, kadın olduğu ya da toplumunda yaygın olan kadınlık normları nedeniyle, “uygun” kadın olarak kabul edilebilmesi için bu uygulamadan geçmesi gerektiği düşünüldüğünden zulmedilmektedir. Zulüm biçimi, aynı zamanda, cinselliğini kontrol altına almak amacıyla bir kadının cinsel organlarını kesmeyi de içerdiğinden oldukça cinsiyetlendirilmiştir. Zulüm kadınlara yöneliktir, çünkü onlar kadındır ve bu zulüm yalnızca fiziksel olarak kadınlara uygulanabilecek bir zulümdür (Freedman, 2015).

⁹⁵Özellikle tecavüzün etnik temizlik aracı olarak kullanıldığı durumlarda, tecavüzün ardında milliyetçi amaçlar bulunduğu söylenebilir (Freedman, 2015). Zira; kadınların doğurganlığı kendi milletlerinin kültürel, sembolik ve biyolojik açıdan ilişkilendirildiğinden (Yuval-Davis, 2010), çatışma zamanındaki tecavüzün ardında yatan saik millete zarar verme olarak ortaya çıkabilir. Kadınların doğurganlığına yönelik politikalar ile milliyetçilik arasındaki bağlantılar için bkz: s. 102 vd., savaş ve çatışma halinde ortaya çıkan cinsel şiddet için bkz: s. 109 vd.

Elbette bu örnekleri çeşitlendirmek mümkündür. Burada önemli olan toplumsal cinsiyete dayalı zulmün her zaman toplum içindeki hiyerarşik güç ilişkileriyle ilgili olarak ve bireysel bir şiddetten ziyade daha büyük bir toplumsal yapının yansıması olarak meydana geldiğini görebilmektir (Freedman, 2015). Özetle; zulüm ister doğrudan toplumsal cinsiyetle bağlantılı olsun, ister zulüm biçiminin gerekçesi toplumsal cinsiyetle ilintilendirilsin, ister biçim olarak cinsiyetlendirilsin yahut cinsiyetlendirilmesin; toplumsal cinsiyete dayalı zulüm, toplumdaki asimetrik bir güç yapısının tezahürüdür.

Haklı zulüm korkusunun değerlendirilmesi yapılırken; kadın sünneti, tecavüz, ayrımcı yasalar, kadınların doğurganlığını hedef alan uygulamalar, ev içi şiddet gibi pek çok şiddet türünün de toplumsal cinsiyet bağlamında zulüm olduğu unutulmamalıdır (Freedman, 2015). Zulme ilişkin tespitler insan hakları hukuku ve uluslararası hukuk kaynaklarından yararlanılarak yapılmalıdır (Kelley, 2001; BMMYK, 2002). Bu noktada tüm insan haklarının evrensel ve birbirine bağlı olduğu unutulmamalı (Haines, 2003), kadının insan haklarına aykırı zulüm biçimleri de haklı zulüm korkusu altında değerlendirilmelidir.

BMMYK; kimi kanunların zulüm niteliği taşıyabileceğini kabul etmekte ve inceleme yapılırken bu kanunların zulüm teşkil etmesi ve yürürlükte olması halinde zulüm olarak değerlendirilebileceğini desteklemektedir. Ayrıca, kimi geleneksel uygulamalar devlet tarafından yasaklanmış olsa dahi, yani bu konuda bir kanun veya hüküm bulunsa dahi, diğer koşulların da varlığı halinde kadın sığınmacıya statü tanınabilecek; yani uygulamanın yasaklanması yönündeki kanun, statü talebinin reddi anlamında değerlendirilemeyecektir. Ceza kanunlarında, ceza miktarının niteliği bakımından özellikle toplumsal cinsiyetle ilişkili bir orantısızlık varsa, bu da haklı zulüm korkusu olarak değerlendirilmelidir. Yani bir normun yaptırımını kadınlar için daha ağır ve ciddi sonuçlar öngörüyorsa, burada da kadınların haklı zulüm korkusu olduğu kabul edilmelidir. Ayrıca hükümet politikaları ve kanunların kadınların bedenlerine ve doğurganlığına yönelik düzenlemeleri de haklı zulüm korkusu bağlamında değerlendirilmelidir (BMMYK, 2002).

Devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmeyerek ayrımcılık yasağını ihlal ettiği ve kadınlara yönelik düzenlemelerin sonuç olarak ayrımcılık niteliği taşıdığı kimi durumlar da haklı zulüm korkusunun varlığı yönünde yorumlanabilir. Özellikle aile içi

şiddet durumları ve kadınların sosyal haklarının kısıtlandığı durumlarda, haklı zulüm korkusunun var olduğu kabul edilmelidir (BMMYK, 2002).

Tüm bunlara ek olarak; BMMYK, zulmün devlet yetkilileri yahut münferit şahıslar tarafından uygulanabileceğinin altını çizerek özellikle devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği hallerde, münferit şahıslar tarafından uygulanan şiddetin de haklı zulüm korkusu bağlamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bu durumda özellikle ev içi şiddet halleri ile tecavüz, zulüm olarak kabul edilmeli ve kadın sığınmacıların statü talebi buna göre değerlendirilmelidir (Freedman, 2015).

Mülteci statüsünün tanınabilmesi için, haklı zulüm korkusu ile zulmün sebepleri arasında bir bağlantı bulunmalıdır. Yani sığınmacı; ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi görüş “nedeniyle” haklı zulüm korkusuna sahip olmalıdır. Bu bağlantının varlığı elbette kadın sığınmacılar bakımından da aranır. *“Sözleşmedeki gerekçelerin başvuru sahibine Devlet veya Devlet dışındaki zulüm uygulayıcıları tarafından atfedilmesi, gerekli nedensel bağlantının kurulmasına yeterlidir (BMMYK, 2002, s. 6).”* Ayrıca, haklı zulüm korkusu münferit şahısların Sözleşme’deki gerekçelere yönelik eylemlerinden kaynaklandığında, *“Devlet koruması bulunmamasının Sözleşme ile ilgili olup olmadığına bakılmaksızın nedensel bağlantı kurulur (BMMYK, 2002, s. 6).”* Buna ek olarak *“Sözleşmedeki gerekçelerden herhangi birisi ile ilgili olmayan bir sebepten dolayı, Devlet dışından gelen bir zulüm ile karşılaşma tehlikesi söz konusu olduğunda (BMMYK, 2002, s. 6)”* da Devlet’in Sözleşme’deki nedenler bağlamında koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi veya yerine getirmek istemediği durumlarda da nedensel bağlantının varlığından söz edilebilecektir. Yani toplumsal cinsiyet bağlamında, haklı zulüm korkusunun varlığı ile zulüm sebepleri arasındaki bağlantı kurulurken Devlet’in koruma yükümlülüğü kapsamında bir değerlendirme yapılacaktır ve söz konusu yükümlülük yerine getirilmiyorsa, zulmün münferit bir şahıs tarafından gerçekleştirilmiş olması, statü talebinin reddine neden olmayacaktır.

Zulmün devlet yetkilileri tarafından işlendiği ya da tolere edildiği hallerde, zulme Devlet tarafından göz yumulduğu hallerde ve zulmün Devlet tarafından hoş karşılanmamakla birlikte yeterince engellenmediği yahut koruma sağlanmadığı durumlarda devletin koruma yükümlülüğünün yerine getirilmediğinden söz edilebilir (Haines, 2003).

Özetle; toplumsal cinsiyete dayalı statü talepleri değerlendirilirken zulmün kadın ve erkekler için toplumsal cinsiyetlerine dayalı olarak farklı şekillerde meydana geldiği unutulmamalı, zulüm kadınların maruz kaldığı zulüm biçimlerini de kapsayacak şekilde yorumlanmalı, ciddi zararın kanun yoluyla, devlet yetkilileri ya da münferit şahıslar eliyle meydana gelebileceğinin farkında olunmalı ve mutlaka Devlet'in koruma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği incelenmeli ve buna göre karar verilmelidir.

8.3.2. Zulmün sebepleri

Kadın sığınmacıların statü talepleri değerlendirilirken, Sözleşme'deki zulüm sebepleri de toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde yorumlanmalıdır. Geleneksel iş bölümü ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle, toplumsal cinsiyete duyarlı yorumların yapılmadığı/yapılamadığı hallerde kadın sığınmacılar statü elde edememekte ve bu da ciddi hak kayıplarına neden olmaktadır. Örneğin; bir davada erkek eş silah zoruyla sandalyeye bağlanmış ve askerlerin eşine tecavüz edilmesini izlemeye zorlanmıştır. Mülteci statüsüne ilişkin değerlendirme yapılırken bu erkeğin işkence gördüğü kabul edilirken, kadın eşe yönelik olarak böyle bir sonuca varılmamıştır (Pittaway ve Bartolomei, 1991, s. 26'dan aktaran; Fiddian-Qasmiyeh, 2014, s. 395). Bu nedenle, Sözleşme'deki zulüm sebeplerinin her birinin toplumsal cinsiyet analizine tabi tutularak kadın sığınmacıların statü taleplerinin bu analiz ile birlikte değerlendirilmesi oldukça önemlidir (BMMYK, 2002).

İrk ve tabiiyet genellikle kadın ve erkekler bakımından benzer zulümlere neden olur (Kelley, 2001). Bununla birlikte bir kadın dahil olduğu etnik grup nedeniyle ciddi zarara uğruyorsa, burada ırk nedeniyle haklı zulüm korkusu duyulduğunun kabulü gerekir. Örneğin Yugoslavya'da ve Ruanda'da etnik temizlik aracı olarak kullanılan tecavüz gibi hallerde, kadınların ırk ve tabiiyetleri nedeniyle haklı zulüm korkusu duyduklarının kabulü gerekir (Kennady, 1998). Aynı zamanda bir azınlık gruba dahil kadınların doğurganlığına yönelik politikalar da bu kapsamda değerlendirilebilir (BMMYK, 2002).

Bazı devletlerde dini azınlık grupların ibadet ve inanç özgürlüğüne yönelik ayrımcı politikalar söz konusu olabileceği gibi, dinler de kadın ve erkeklere kimi davranış biçimleri ve roller yüklemiş olabilir. Bu halde, söz konusu rollere uyulmaması kadın ve erkekler için zulüm teşkil edebilir (BMMYK, 2002). Kadınlara dayatılan dini kıyafet kuralları veya diğer dini kurallar da bu kapsamda incelenebilir (Kelley, 2001). “*Bu tür*

kurallara uymadaki başarısızlığı, kadının gerçekte neye inandığına bakılmaksızın kabul edilemez dini fikirlere sahip olduğunun ispatı olarak algılanabilir (BMMYK, 2002, s. 7).” Dolayısıyla bir kadın; bir dini kuralı yahut ibadeti reddetmekle haklı zulüm korkusuna sahip olabilir. Kimi zaman, kadınların dini kurallara yönelik tutumları, siyasi düşünce temelinde zulüm olarak da değerlendirilebilir. Özellikle devletin bir resmi dinin gereklerini kabul ettiği hallerde, bu dini kurallara aykırı olduğu düşünülen davranışlar siyasi yapıyı yıkmaya yönelik davranışlar olarak da değerlendirilebilir (BMMYK, 2002). Üstelik bir kadın, bir dini kurala gerçekten siyasi düşüncesine uymadığı için de aykırı davranıyor olabilir. Dolayısıyla özellikle kadınların dayatılan kıyafet kurallarına karşı sergiledikleri tutumlar, davranın özelliğine göre hem din hem de siyasi düşünce nedeniyle zulmün varlığı olarak da değerlendirilebilir (Kelley, 2001).

Siyasi düşünce bağlamında yaşanan en büyük sorun, bu alanın kamusal faaliyetlerle özdeşleşmesi ve kadınların siyasi kimi faaliyetlerinin kapsam dışı bırakılmasıdır (Freedman, 2015). Daha önce de belirtildiği üzere kadınlar *“insanları gizleme, mesaj gönderme ya da yiyecek ya da tıbbi bakım sağlama gibi ‘destekleyici’rollere dahil olmak üzere politik faaliyetlere daha dolaylı olarak katılabilirler (Freedman, 2015, s. 81).”* BMMYK destekleyici faaliyetleri; yaralı asilerin iyileştirilmesi için hemşirelik yapmak, sempatizanların toplanması ya da kitapların hazırlanıp çoğaltılması konusunda çalışmak gibi örneklerle açıklar (BMMYK, 2002, s. 8). Ayrıca kadınların, siyasi düşüncelerine yönelik zulümleri erkeklere kıyasla daha ciddi zararlar doğurabilir ve ciddi ayrımcılıklar yaratabilir (Kelley, 2001). Örneğin; Çin’deki tek çocuk politikasına karşı çıkarak daha fazla çocuk sahibi olmak isteyen yahut olan bir kadının tutumu da pekala siyasi bir tavır olarak kabul edilebilir. Tüm bunlara ek olarak kadınlar erkek akrabalarının siyasi bağları nedeniyle de zulme uğrayabilir. Bu durumda kadınlar siyasi düşünce zemininde haklı korku duyduklarını ileri sürebilecekleri gibi taleplerini belirli bir toplumsal gruba mensubiyet ile de ilintilendirebilirler (BMMYK, 2002). Dolayısıyla, kadınların statü taleplerine yönelik değerlendirme yapılırken, siyasi düşünce dar kapsamlı yorumlanmamalı ve kadınların maruz bırakıldıkları zulüm biçimlerinin sonuçları itibarıyla ağırlığı da göz ardı edilmemelidir. Buna ek olarak, siyasi düşünce zemininde zulmün zannedilen düşünceye sahip olunmasa dahi, yani bahsi geçen siyasi düşünce bir atıftan ibaret olsa dahi gerçekleşebileceği unutulmamalıdır. BMMYK bir kadının devletin askerlerine yemek hizmeti sunmayı reddetmesi ve bunun kadının zıt

siyasi görüşlere sahip olması şeklinde yorumlanması gibi bir örnekle toplumsal cinsiyete duyarlı bir yorum ile bu halin de haklı zulüm korkusu içinde değerlendirilebileceğini belirtir (BMMYK, 2002).

Kadın sığınmacıların statü talepleri, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sözleşmede yer alan diğer zulüm sebepleri kapsamında da yorumlanabileceği halde, genellikle kadın sığınmacıların statü talepleri “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” ile bağlantılandırılarak değerlendirilir (Fiddian-Qasmiyeh, 2014). Oysa BMMYK, bu gerekçenin, diğer dört gerekçeyi gereksiz kılmadığını belirtir (BMMYK, 2002). Belirli bir toplumsal grup, “*zulme maruz kalma riski altında olmak dışında belli ortak özellikleri olan veya toplum tarafından bir grup olarak algılanan kişilerden oluşan bir gruptur* (BMMYK, 2002, s. 7).” Burada önemli olan toplumsal grubun ayırıcı özelliğinin zulüm tehlikesi olmamasıdır. Yani toplumsal grup o zulüm tehdidinden dolayı oluşmamalı, belirli bir toplumsal grup teşkil etmeleri nedeniyle zulüm tehdidine maruz kalmalıdır (Aydınlı, 2018). Örneğin kadınlar; belirli bir toplum içinde bir grup olarak seçilip yalnızca toplumsal cinsiyetleri nedeniyle zulme maruz kalıyor veya devletin koruma yükümlülüğünden mahrum bırakılıyorsa kadınlar, belirli bir toplumsal grup oluşturur (Kelly, 1993). Gerçekten de kadınlar; hem “değişmez” özellikleri paylaştığı hem de erkeklerden farklı şekilde muamele gördükleri için bir sosyal grup oluşturur (Kelly, 1993). Burada yalnızca kadın olmak toplumsal gruba mensubiyet için yeterli sayılabileceği gibi, kimi alt özellikler de eklenebilir (Aydınlı, 2018). Buna göre “*Afganistan’daki kadınlar*⁹⁶” yalnızca kadın olmanın yeterli sayıldığı bir toplumsal gruba örnekken; “*Tchamba-Kunsutu’nun sünnet olmayan genç kadınları*⁹⁷” alt özellikler ile belirlenmiş toplumsal gruba örnektir. Bunun yanında BMMYK, kadınların oluşturduğu toplumsal grubun büyüklüğünün, statü talebinin reddi için kullanılamayacağını ve toplumsal bir grubun mensuplarının kaynaşması ya da kendi istekleriyle bir araya gelmeleri veya grubun her bir üyesinin zulüm tehlikesi altında olması gibi bir gerekliliğin olmadığını belirtir. Üstelik, BMMYK’ya göre ayrımcılık ve zulüm de belli bir ölçüde grubun görünürlüğün tespiti ile ilintili bir unsur olarak kabul edilebilir (BMMYK, 2002).

⁹⁶ NS (Social Group - Women - Forced Marriage) Afghanistan v. Secretary of State for the Home Department, CG [2004] UKIAT 00328, United Kingdom: Asylum and Immigration Tribunal / Immigration Appellate Authority, 30 Aralık 2004

⁹⁷ In re Fauziya Kasinga, 3278, United States Board of Immigration Appeals, 13 Haziran 1996

Tüm bu yorumlar ışığında; 1951 Cenevre Sözleşmesi toplumsal cinsiyeti zulüm nedenleri arasında saymamış ve bir zulüm nedeni olarak Sözleşme'ye eklenmesi de uygun görülmemiş olmakla birlikte, BMMYK'nın sözleşmenin unsurlarına ilişkin olarak yaptığı yorumlar ve çeşitli ülke mahkemelerinin de içtihatları doğrultusunda; kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyet bağlamında mülteci statüsü alabileceklerini söylemek mümkündür. Üstelik BMMYK, henüz toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamalar geliştirmemiş olan devletleri de bu yönde teşvik etmekte, dolayısıyla kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı zulüm taleplerinin Sözleşme'nin kapsamı içinde kaldığının devletler tarafından da kabul edilmesini dilemektedir. Dolayısıyla, kadın sünneti, aile içi şiddet, tecavüz, zorla kısırlaştırma ve bunun gibi toplumsal cinsiyete dayalı diğer zulüm hallerinde; mülteci tanımına ilişkin unsurlar geniş şekilde yorumlanarak Sözleşme'nin eril niteliği kırılmalı ve kadının insan hakları bağlamında, kadın sığınmacılara sahip oldukları hak tanınmalıdır.

9. YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU KAPSAMINDA KADIN SIĞINMACILARIN KAZANACAĞI ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ

YUKK, Türkiye'nin AB'ye uyum süreci içerisinde Ulusal Eylem Planı'nın bir parçası olarak düzenlenmiştir (Öztürk, 2015, s. 378). Kaldı ki bu husus; kanunun gerekçesinde de yer almış, Türkiye'nin uluslararası koruma sisteminin ve uygulamalarının AB müktesebatı ile paralellik sağlamasının bir gereklilik olduğu belirtilmiştir (Kıvılcım, 2016). Buna ek olarak, *“uluslararası insan hakları normları ve ayrıca 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne de Kanun'un gerekçesinde referans verilmiştir (Kıvılcım, 2016, s. 921).”* Türkiye'nin göç politikası bağlamında önemli değişikliklere neden olan AİHM kararlarına ise gerekçede yer verilmemiştir. Bununla birlikte, AİHM kararları AB müktesebatının doğal bir parçasıdır (Tokuzlu, 2016). Üstelik AİHM kararları ile şekillenen 1994 Yönetmeliği'nin de kimi hükümleri YUKK kapsamında korunmuştur. Buna ek olarak idari gözetime ilişkin süre ve itiraz makamları⁹⁸ ile geri gönderme⁹⁹ ve ikincil korumaya ilişkin düzenlemeler AİHM'in 3. ve 5. madde özelinde

⁹⁸ Bu hususa etki eden AİHM kararları; 22 Eylül 2009 tarihli Abdoukhani ve Karimnia v. Türkiye (30471/08), 19 Ocak 2010 tarihli Z.N.S. v. Türkiye (21896/08), 13 Nisan 2010 tarihli Keshmiri v. Türkiye (36370/08) olarak örneklendirilebilir (Ekşi, 2014).

⁹⁹ Bu hususa etki eden AİHM kararları; 13 Nisan 2010 tarihli Tehrani ve Diğerleri v. Türkiye (32940/08, 41626/08, 43616/08) ve 22 Eylül 2009 tarihli Abdoukhani ve Karimnia v. Türkiye (30471/08) olarak örneklendirilebilir (Ekşi, 2014).

verdiği kararlar doğrultusunda gelişmiştir (Güner, 2016, s. 216). Böylelikle AİHM kararlarının YUKK bağlamında oldukça önem arz ettiği açıktır (Ekşi, 2014). Ayrıca, her ne kadar Kanun'un gerekçesinde yer almamakla birlikte, BMMYK Kılavuz İlkeleri de mülteci hukuku bağlamında önemli düzenlemelerdir (Kıvılcım, 2016). Dolayısıyla Kanun; AB Vasıf Yönergesi, AİHM kararları, uluslararası insan hakları normları ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile paralel hükümlere sahiptir ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanması bakımından yol gösteren Kılavuz İlkeler de Kanun'un yorumlanması bakımından önem taşır.

Bununla birlikte, Kanun bahsi geçen belgelerden birtakım farklı düzenlemelere sahiptir (Öztürk, 2015). Bunların en önemlisi coğrafi kısıtlamadır. Gerçekten de, Türkiye mülteci statüsünün kime verileceğini tespit ederken; Avrupa'dan gelen ve Avrupa dışından gelen şeklinde ikili bir ayrım izler. Ancak AB Vasıf Yönergesi'nde düzenlenmiş olan ikincil koruma, YUKK içinde aynen korunmuştur (Öztürk, 2015). Dolayısıyla; YUKK üç farklı uluslararası koruma statüsü tanıır. Bunlar, daha önce de belirtildiği üzere; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil korumadır.

Kadın sığınmacıların hangi statüye sahip olacakları değerlendirilirken, öncelikle Kanun'un toplumsal cinsiyet analizinin yapılması gerekir. Bu noktada hem toplumsal cinsiyete dair yükümlülükler hem de kadınların iltica talepleri bağlamında kimi düzenlemeler içeren, üstelik bağlayıcı olan İstanbul Sözleşmesi önemli bir araçtır (Kıvılcım, 2016). Dolayısıyla bu başlıkta; öncelikle YUKK'un toplumsal cinsiyet analizi yapılacak; ardından Türkiye'nin Sözleşme ve 1967 Protokolü'ne koymuş olduğu coğrafi kısıtlamanın etkileri bağlamında ikili iltica sistemi ve statülerin hak ve yükümlülükler bakımından farkları açıklanacak, son olarak kadın sığınmacıların YUKK kapsamında sahip olacakları uluslararası koruma statüsü hak ve yükümlülükler de göz önünde bulundurularak tespit edilmeye çalışılacaktır.

9.1. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Toplumsal Cinsiyet Analizi

Mülteci hukukunda yerleşmiş olan kadın temsili; genellikle kırılgan, bakıma muhtaç, mağdur, korunması gereken bir kişi şeklindedir. YUKK'da yer alan kadın temsili de bundan pek farklı değildir. Gerçekten de, tanımların yer aldığı 3. maddede; kadınlar genel olarak aile bireylerine bağımlı, anne ya da eş, hamile veya “işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış özel ihtiyaç sahibi

kadın” yani yine mağdur biçiminde resmedilmiştir (Özgür Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015). Bununla birlikte kanun metninin dili genel olarak nötrdür. Ayrıca; içerdiği kimi hükümler Türkiye’nin göç politikası bağlamında toplumsal cinsiyete duyarlı birtakım yenilikler şeklinde okunabilir. Bununla birlikte, kanun metninin geleneksel yorumla eril biçimde okunabilecek hükümleri de bulunur.

YUKK’un toplumsal cinsiyet analizi yapılırken İstanbul Sözleşmesi önemli bir araçtır. Anayasa’nın madde 90/5 uyarınca kanun hükmünde (Bakırcı, 2015, s. 136) ve bağlayıcı olan bu Sözleşme toplumsal cinsiyete dayalı iltica nedenleri ile ilgili olarak özel hüküm içermektedir. Bu özelliği nedeniyle, *“İstanbul Sözleşmesi ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, İstanbul Sözleşmesi hükümleri esas alınır (Bakırcı, 2015, s. 136).”* Sözleşme’nin 60. maddesi¹⁰⁰ uyarınca, devletler cinsiyete duyarlı sığınma usulleri oluşturmak için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alma, ayrıca toplumsal cinsiyete dayalı zulmü mülteci veya ikincil koruma statüsü gerektiren ciddi hasar olarak kabul edecek yasal tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır (Bakırcı, 2015). Dolayısıyla; İstanbul Sözleşmesi taraflara uluslararası koruma mekanizmasına dair mevzuatlarını toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirme bakımından bir yükümlülük yükler (Özgür Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015). Buna rağmen; YUKK’un uluslararası koruma statüsüne dair hükümlerinde toplumsal cinsiyete dair bir düzenleme bulunmamaktadır (Kıvılcım, 2016; Tokuzlu, 2016). Bu durum, YUKK’un 1. maddesinde düzenlenen Kanunun uygulanmasında uyulacak temel ilkeler ve esas alınacak düzenlemelere de aykırılık teşkil eder (Kıvılcım, 2016).

Gerçekten de; YUKK’un 61. maddesinde düzenlenen mülteci tanımı, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile hemen hemen aynıdır. Aradaki tek fark; Türkiye’nin Sözleşme’ye koymuş olduğu coğrafi kısıtlamadan kaynaklanır. Söz konusu coğrafi kısıt nedeniyle; 62. maddede şartlı mülteci statüsü tanımlanır. Mülteci ve şartlı mülteci statüsünün haricinde YUKK, 63. madde ise AB Vasıf Yönergesi’nden iktibas edilen ve tamamlayıcı korumanın bir örneği olan (Çiçekli, 2016) ikincil korumayı düzenler. İkincil koruma statüsü AB Vasıf Yönergesi’nden alınmıştır. Buna rağmen bu tanımların hiçbirinde, toplumsal cinsiyet bir zulüm nedeni olarak yer almaz. Oysa Kıvılcım’ın da belirttiği üzere;

¹⁰⁰ Madde metni için bkz: s.70-71.

“2011/95/EU sayılı Yönerge 9 (2) (f) maddesinde toplumsal cinsiyet temelli fiillerin “zulüm” olarak kabul edilebileceğini öngörmekte, ayrıca bireysel uluslararası koruma başvurularının değerlendirmesi ve başvurusunun “zulüm” veya “ciddi zarar” olarak nitelenebilecek bir muameleye maruz kalıp kalmadığının belirlenmesi sırasında, yaş ve toplumsal cinsiyet dahil başvurusunun kişisel durumunun ve konumunun dikkate alınmasını zorunlu tutmaktadır (Kıvılcım, 2016, s. 925).”

Buna ek olarak *“Yönerge’ye göre, gelineen ülkenin özel durumuna bağlı olarak “belirli bir toplumsal grup” ifadesi cinsel yönelim temelinde oluşmuş bir grubu kapsayabilir (Kıvılcım, 2016, s. 925).”* Bu manada uluslararası koruma statülerine ilişkin olarak zulüm nedenleri arasında toplumsal cinsiyetin yer almaması, hem AB müktesebatına hem de İstanbul Sözleşmesi’ne ters düşer (Kıvılcım, 2016; Tokuzlu, 2016). Üstelik YUKK’un bu hükümleri toplumsal cinsiyete dayalı başvurular bakımından öngörülebilirlik sorunu arz eder (Tokuzlu, 2016).

İstanbul Sözleşmesi’ndeki açık hüküm, Vasıf Yönergesi’ndeki düzenlemeler ve BMMYK’nin kılavuz ilkelerindeki tavsiyelere rağmen; toplumsal cinsiyetin Kanun’da bir zulüm nedeni olarak kabul edilmemesi “taşkın argümanı” ile açıklanabilir. Taşkın argümanı, toplumsal cinsiyete dayalı zulmün zulüm sebepleri arasında sayılması halinde ülkenin yoğun bir mülteci akınına maruz kalacağına yönelik korkudur (A. Binder, 2001). Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle, taşkın argümanı makulmuş gibi görünse de aslında bu argüman insan hakları ilkeleri ve mülteci hukuku ile bağdaşmaz (Bosi, 2003). Öncelikle, Türkiye’nin toplumsal cinsiyeti bir zulüm nedeni olarak kabul ettiği halde kadın sığınmacılar bir önceki bölümde açıklanan sığınma sürecine dair zorlukları yaşamaya devam edecektir. Ayrıca, kadın sığınmacılar toplumsal cinsiyete dayalı zulüm nedeniyle mülteci statüsü talep ederken, bu zulüm nedeniyle ciddi bir zarara uğradıklarını ya da uğrama tehlikesi ile karşı karşıya olduklarını ispatlamak durumundadır (Schenk, 1994). Üstelik, Kanada toplumsal cinsiyete duyarlı iltica politikaları uygulayan bir ülke olmasına rağmen, kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı zulüm nedeniyle yaptığı statü başvuruları bakımından sayısal anlamda ciddi bir değişiklik de gözlenmemiştir (Kennady, 1998). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete dayalı zulmün düzenlenmemiş olması taşkın argümanı ile açıklanamaz.

Uluslararası koruma statülerinin haricinde; toplumsal cinsiyet analizi YUKK’un diğer maddeleri bakımından da yapılabilir. Buna göre; YUKK’taki aile tanımının

çekirdek aileden oluşması, geniş aile ile yaşayan veya sığınma ülkesine geniş aile ile birlikte gelen kadınları zor durumda bırakır (Kıvılcım, 2016). Ayrıca; aile ikamet iznine dair maddede; resmi nikahlı olsa dahi birden fazla eşin bulunduğu durumda yalnızca tek eşe aile ikamet izni verilmesi¹⁰¹, üstelik bu seçimin nasıl yapılacağına dair bir hüküm bulunmaması ve muhtemelen seçimin bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebildiği polijini evliliklerde kocanın tekelinde olan bir durum haline gelmesi de kadın sığınmacılar açısından sorun teşkil edecektir. Bu durum, bir kadının birden fazla erkekle evlenebildiği poliandri evlilikler açısından da problem oluşturacaktır. Zira; böyle bir evlilikte, kadın kocalarından birini seçmek zorunda kalacak ve sonuç olarak yine ailesi parçalanacaktır. Aile ikamet izni verilirken, diğer eşlerin çocuklarına ikamet izni verilmesi, her ne kadar çocuklar ve baba açısından olumlu bir düzenleme ise de; çok eşli evlilikteki ikamet izni alamayan diğer eşler için çocuklarından ayrılma sonucu doğuran olumsuz bir düzenlemedir. Buna ek olarak aile birleşimi bağlamında yalnızca resmi nikahın kabul edilmesi ve uzun süreli birlikteliklerde bu ikamet iznine başvurulamaması, özellikle LGBTİ bireyler bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilir (Kıvılcım, 2016).

YUKK'ta düzenlenen “özel ihtiyaç sahibi” kategorisi altında kadınlar “mağdur” olmaları halinde bazı önceliklerden ve haklardan yararlanabilir. Kanunun tanımlara yer verdiği 3. maddesinde özel ihtiyaç sahibi; “*özürlü, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne*” veya “*işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişiler*” olarak tanımlanır. Kıvılcım’a göre:

“Kadınların ‘mağdur’ konumları ya da ‘yalnız anne’ veya ‘hamile’ olarak ‘kırılğan’ durumları dikkate alınarak öngörülen, haklara erişimdeki bu öncelikler önemli ancak yetersizdir. Kanun ve yönetmelikte kadın öncelikle ‘mağdur’ olarak tahayyül edilirken diğer yandan bu mağduriyet durumunun gerektirdiği, uluslararası hukuk düzenlemelerine uygun bir hukuki koruma da tam olarak sağlanmamaktadır (Kıvılcım, 2016, s. 930).”

YUKK’a yönelik toplumsal cinsiyet analizi, başvuru ve değerlendirme usulleri bakımından da yapılabilir. Buna göre kanunun 75. maddesinde düzenlenen bireysel mülakat usulü kadın sığınmacılar ve LGBTİ bireyler açısından olumlu bir düzenlemedir. Bununla birlikte, maddenin devamında başvuru sahibine yüklenen “uluslararası koruma

¹⁰¹ Bu düzenleme, kanun koyucunun çok eşli evliliklere bakışını yansıtır (Elçin, 2017, s. 168).

başvurusunu destekleyecek tüm bilgi ve belgeleri sunma” yükümlülüğü, özellikle sığınmanın ev içi şiddet olduğu durumlarda kadın sığınmacılar bakımından ispata yönelik bir sorun arz eder (Kıvılcım, 2016). Aynı maddenin 3. fıkrası “özel ihtiyaç sahipleriyle yapılacak mülakatlarda, bu kişilerin özel durumları göz önünde bulundurulur” şeklindedir. Kıvılcım’a göre; “bu hüküm, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim temelli zulüm mağdurlarıyla mülakatların onların durumları dikkate alınarak yürütülmesi açısından olumlu, ancak muğlaklığı nedeniyle eksik ve sorunlu bir düzenlemedir (Kıvılcım, 2016, s. 934).” Buna ek olarak kadın sığınmacılar bağlamında, “özel ihtiyaç sahiplerinin hangi aşamada ve kim tarafından hangi usulle belirleneceğine ilişkin kanunda veya yönetmelikte bir düzenleme yoktur (Kıvılcım, 2016, s. 934).”

Kadın sığınmacılar açısından bir diğer problemlili düzenleme, hızlandırılmış değerlendirme usulüne ilişkindir. YUKK’un 79. maddesi aşağıdaki gibidir:

“ Madde 79 - (1) Başvuru sahibinin;

a) Başvuru sırasında gerekçelerini sunarken, uluslararası korumayı gerektirecek konulara hiç değinmemiş olması,

b) Sahte belge ya da yanıltıcı bilgi ve belge kullanarak veya kararı olumsuz etkileyebilecek bilgi ve belgeleri sunmayarak yetkilileri yanlış yönlendirmesi,

c) Kimliğinin ya da uyruğunun tespit edilmesini güçleştirmek amacıyla kimlik ya da seyahat belgelerini kötü niyetle imha etmesi veya elden çıkarması,

ç) Sınır dışı edilmek üzere idari gözetim altında olması,

d) Sadece, Türkiye’den gönderilmesine yol açacak bir kararın uygulanmasını erteletmek ya da engellemek amacıyla başvuruda bulunması,

e) Kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehlike oluşturması ya da bu nedenlerle Türkiye’den daha önce sınır dışı edilmiş olması,

f) Başvurusunun geri çekilmiş sayılmasından sonra yeniden başvuruda bulunması, hâllerinde, başvurusu hızlandırılmış olarak değerlendirilir.

(2) Başvurusu hızlandırılmış olarak değerlendirilen başvuru sahibiyle, başvuru tarihinden itibaren en geç üç gün içinde mülakat yapılır. Başvuru, mülakattan sonra en geç beş gün içinde sonuçlandırılır.

(3) Bu maddeye göre değerlendirilen başvurulardan, incelenmesinin uzun süreceği anlaşılanlar, hızlandırılmış değerlendirilmeden çıkarılabilir.

(4) Refakatsiz çocukların başvuruları hızlandırılmış olarak değerlendirilemez (YUKK, md. 79).”

Hızlandırılmış değerlendirme usulü, başvuru yapacak sığınmacıların “*başta hukuki desteğe erişim ve itiraz usulleri olmak üzere gerekli tüm usul güvencelerine haiz adil bir statü belirleme usulüne erişimini uygulamada engellediği için eleştirilmektedir* (Kıvılcım, 2016, s. 936).” Buna ek olarak, refakatsiz çocuklar hızlandırılmış değerlendirme usulünün dışında bırakılırken, özel ihtiyaç sahibi başvuru sahiplerinin bu usulün dışında bırakılmaması büyük bir eksikliktir (Kıvılcım, 2016).

Ayrıca ülkeye giriş şekline bağlı olarak değişen hak ve yükümlülükler ile statü kazanımındaki farklılıklar da kadın sığınmacılar açısından problem yaratabilir (Kıvılcım, 2016).

9.2. Coğrafi Kısıtlamanın Uluslararası Statü Farklılıkları ve İltica Prosedürüne Etkileri

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni kabul ederken, mülteci tanımına yönelik olarak coğrafi ve zaman kısıtlaması getirmiş ve böylece 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle iltica talebinde bulunan kişilere mülteci statüsü tanımayacağını belirtmiştir (Odman, 1995; Öztürk, 2015). Daha önce de belirtildiği üzere; Türkiye’nin bu kısıtlamaları koymasının ardında yatan sebebin coğrafi konumu itibarıyla, komşu ülkelerde yaşanabilecek siyasi istikrarsızlık ve karışıklıklardan etkilenmek istememesi olduğu düşünülmektedir (Odman, 1995). 1967 Protokolü’ne hemen ertesi yıl taraf olan Türkiye, mülteci tanımındaki zaman kısıtlamasını kaldırmış; ancak Protokolün korumaya olanak sağladığı coğrafi kısıtlamayı sürdürmeye devam etmiştir (Odman, 1995; Öztürk, 2015). YUKK’un bu kısıtlamayı koruması, başta uluslararası koruma statüleri bakımından ikili bir ayrıma neden olmakta¹⁰² ve statülerin sahip olduğu hak ve yükümlülükleri farklılaştırmaktadır (Öztürk, 2015). Ayrıca bu statü farkı nedeniyle, BMMYK Türkiye’deki iltica prosedürüne güvenli üçüncü ülkeye

¹⁰² Coğrafi kısıtlamaya bağlı olarak statünün mülteci ve şartlı mülteci olarak ikiye ayrılması ayrımcılık teşkil etmez. Bu durum, AİHM’in AG ve Diğerleri v Türkiye kararında da vurgulanmıştır (Ekşi, 2016).

yerleştirme bağlamında dahil olmaktadır. Üstelik iltica prosedürü de bu ayırım nedeniyle ikili bir yapı göstermektedir (Biner, 2016).

9.2.1. Uluslararası koruma statüleri ile hak ve yükümlülükler bakımından söz konusu olan farklılıklar

Türkiye, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne getirdiği ve YUKK ile de koruduğu coğrafi kısıtlama nedeniyle, mülteci statüsünü yalnızca Avrupa'dan¹⁰³ gelen sığınmacılara tanımaktadır (YUKK, md.61)¹⁰⁴.

Bununla birlikte, kanunun 62. maddesi şartlı mülteci statüsünü düzenler ve bu statü Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacılara tanınır¹⁰⁵.

Bu maddede yer alan coğrafi kısıtlama nedeniyle, YUKK'un sunduğu mülteci statüsünün kapsamı 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne kıyasla daha dardır (N. B. Çelik, 2015). Üstelik, BMMYK'nin 2011 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'deki Avrupalı mülteci statüsü yalnızca 44'tür (Nizam, 2017). Buna karşın; *“Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olduğu 1961 yılından beri ülkedeki sığınmacıların büyük çoğunluğunu Avrupa dışından gelen İranlılar, Iraklılar ve Afganlar oluşturmuştur (Soykan, 2015).”* Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2018 verilerine göre; uluslararası koruma başvurusu yapan kişiler uyruklarına göre sayısal bakımdan büyükten küçüğe şu şekilde sıralanır: Irak, Afganistan, İran, Somali Pakistan, Türkmenistan, Yemen ve Özbekistan¹⁰⁶. Bu veriler ışığında, Türkiye'de uluslararası koruma başvuru yapan kişilerin ağırlıklı olarak Avrupa dışından gelen kimseler olduğunu söylemek mümkündür.

Bu iki statünün verilemeyeceği kişilere ise YUKK, md. 63¹⁰⁷ uyarınca ikincil koruma statüsü tanınır.

Üç statü arasındaki en belirgin fark, şartlı mülteci statüsü sahiplerinin ülke içinde geçici bir süre¹⁰⁸ ile kalacak olmasıdır (Öztürk, 2015; Menekşe, 2018). Gerçekten de

¹⁰³ YUKK, md. 3 uyarınca *“Avrupa ülkeleri, Avrupa Konseyi ülkeleri ile Cumhurbaşkanınca belirlenecek olan diğer ülkelerdir”*.

¹⁰⁴ YUKK md. 61 için bkz: s. 54.

¹⁰⁵ YUKK md. 62 için bkz: s. 55.

¹⁰⁶ İstatistik https://www.goc.gov.tr/icerik6/uluslararasi-koruma_363_378_4712_icerik adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 19.06.2019

¹⁰⁷ YUKK md. 63 için bkz: s. 56-57.

¹⁰⁸ Her ne kadar kanun, bu statüye sahip kimselerin ülkede geçici bir süre ile kalacağını belirtse de, ülkede kalma süresi oldukça uzun ve belirsizdir. Kimi örneklerde ülkede kalış süresinin 7-10 yılı bulduğu gözlenmektedir (Biner, 2016; Nizam, 2017).

Kanun metninden de anlaşıldığı üzere; şartlı mülteciler ancak üçüncü ülkeye yerleştirilene dek Türkiye’de kalabilecekken, mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri bakımından böyle bir süre ve üçüncü ülkeye yerleştirme söz konusu değildir (Menekşe, 2018). Buna ek olarak; statüler arasında başkaca farklılıklar da bulunmaktadır. Hak ve yükümlülüklerin detaylı olarak incelenmesi, kadın sığınmacılara YUKK bağlamında tanınacak mülteci statüsü bakımından önem taşır. Bu nedenle, aşağıda statüler arası farklılıklar detaylı olarak incelenecektir.

9.2.1.1. Uluslararası statü sahiplerinin hakları ve farklılıklar

9.2.1.1.1. İkamet ve barınma hakkı

YUKK uyarınca uluslararası koruma statüsü sahipleri ikamet izni almaktan muaf tutulmuştur ve bu kişilere verilen “uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgesi” ikamet izni yerine geçer. Kanun’un 83. maddesi uyarınca;

“Madde 83 - (1) Mülteci statüsü verilenlere yabancı kimlik numarasını içeren üçer yıl süreli kimlik belgesi düzenlenir.

(2) Şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü verilenlere, yabancı kimlik numarasını içeren birer yıl süreli kimlik belgesi düzenlenir.

(3) Birinci ve ikinci fıkralardaki kimlik belgeleri hiçbir harca tabi olmayıp ikamet izni yerine geçer. Kimlik belgelerinin şekil ve içeriği Genel Müdürlükçe belirlenir (YUKK, md. 83)”.

Bu madde uyarınca mültecilere verilen kimlik belgesi 3 yıl geçerliken, ikincil koruma statüsü sahipleri ile şartlı mültecilere verilen kimlik belgesi 1 yıl geçerlidir. Dolayısıyla ikamet izni yerine geçen belgeye ilişkin olarak, statüler arasında zamansal bir farklılık bulunmaktadır.

YUKK md. 95 uyarınca “Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin, barınma ihtiyaçlarını kendisinin karşılaması esastır”. Ayrıca “kural olarak uluslararası koruma statüsü sahibi olan yabancılara, genel olarak yabancılar bakımından kabul edilen sınırlar çerçevesinde, istedikleri yerde ikamet etme hakkı tanınmıştır (N. B. Çelik, 2015, s. 97).” Bununla birlikte bu ikamet hakkı, YUKK md. 82 uyarınca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilere kamu düzeni veya kamu güvenliği nedeniyle belirli bir ilde ikamet etme yükümlülüğü getirilmesi ile sınırlandırılabilir. Görüldüğü üzere; mülteci statüsü sahibi kimse bakımından herhangi bir ilde ikamet etme yükümlülüğü bulunmamaktadır.

9.2.1.1.2. Seyahat hakkı

Uluslararası koruma statüsü sahiplerinin seyahat hakkı onlara verilen seyahat belgesi ile sağlanır. Seyahat belgesine ilişkin düzenleme YUKK'un 84. maddesinde yer alır:

“Madde 84 - (1) Mültecilere, valiliklerce Sözleşmede belirtilen seyahat belgesi düzenlenir.

(2) Şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin seyahat belgesi talepleri 5682 sayılı Kanunun 18 inci maddesi çerçevesinde değerlendirilir (YUKK, md. 84).”

Buna göre; statüler arasında seyahat belgesine ilişkin prosedür bakımından da fark vardır. Zira; mültecilerin seyahat belgesi valiliklerce düzenlenirken; şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin seyahat belgesine ilişkin talepleri Pasaport Kanunu'nun 18. maddesine tabidir. Bu çerçevede; şartlı mültecilere ve ikincil koruma statüsü sahiplerine *“İçişleri Bakanlığı ve yabancı memleketlerde ise İçişleri Bakanlığının talebi veya tasvibi üzerine Dışişleri Bakanlığınca verilecek talimata istinaden, Türkiye Cumhuriyeti konsolosluk makamları tarafından ‘yabancılara mahsus damgalı pasaport’ verilebilecektir (N. B. Çelik, 2015, s. 103).”*

9.2.1.1.3. Aile ikamet izninden doğan haklar

Aile birleşimi kavramı, *“aile üyelerinin, başka bir ülkede hukuka uygun şekilde yaşayan ya da çalışmakta olan diğer aile üyelerine, sosyal ve hukuki olarak katıldığı durum”* olarak tanımlanabilir (Elçin, 2017, s. 117). Aile hayatı hakkı ise pek çok uluslararası belgede düzenlenmiş olan bir insan hakkıdır. *“Türkiye’ye yönelik göç hareketleri, aile birleşimi nedeniyle ikamet izni taleplerinin artmasına neden olmuştur (Elçin, 2017, s. 119).”* Bu durum taleplerin YUKK nezdinde bir düzenleme ile ele alınmasını sağlamıştır.

“Yabancılara aile bireylerinin varlığına bağlı olarak ikamet izni verilmesi, aile göçü aile birleşimi ya da aile oluşumu olarak adlandırılır (Çiçekli, 2016; Elçin, 2017).” Bununla birlikte, evrensel bir aile tanımı bulunmamakta; ancak pek çok uluslararası düzenlemede aile üyeleri sayılarak ailenin kapsamı belirlenmektedir. Aile ikamet izni, Türk iltica mevzuatında ilk defa YUKK aracılığıyla düzenlenmekle birlikte, YUKK aile ikamet izninin ne olduğuna dair bir tanım yapmamış, bunun yerine “aile üyeleri” tanımı yapmıştır (Elçin, 2017, s. 123). YUKK md. 3/1-a uyarınca *“aile üyeleri; Başvuru*

sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin eşini, ergin olmayan çocuğu ile bağımlı ergin çocuğunu” ifade eder¹⁰⁹. Oysa, YUKK md. 34’te kimlerin aile ikamet izni alacağı daha geniş bir düzenleme ile ele alınır (Elçin, 2017). Aile İkamet İzni başlıklı YUKK’un 34. maddesinin 1. Fıkrası’na göre;

“Madde 34 - Türk vatandaşlarının, 5901 sayılı Kanunun 28 inci maddesi kapsamında olanların veya ikamet izinlerinden birine sahip olan yabancılar ile mültecilerin ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin;

a) Yabancı eşine,

b) Kendisinin veya eşinin ergin olmayan yabancı çocuğuna,

c) Kendisinin veya eşinin bağımlı yabancı çocuğuna,

her defasında üç yılı aşmayacak şekilde aile ikamet izni verilebilir. Ancak, aile ikamet izninin süresi hiçbir şekilde destekleyicinin ikamet izni süresini aşamaz (YUKK, md. 34). ”

Her ne kadar, 34. madde daha geniş bir düzenleme içerse de, şartlı mülteciler aile ikamet izni talep edebilecek kişiler arasında sayılmamıştır. Bunun nedeninin bu kişilerin ülkede geçici süre ile kalması olduğu varsayılabilir (N. B. Çelik, 2015). Dolayısıyla, mülteciler ile ikincil koruma sahipleri aile ikamet iznine bağlı olarak aile birleşimi talep edebilecekken; şartlı mülteciler aile ikamet izni talep edemeyecek ve aile birleşiminden faydalanamayacaklardır.

9.2.1.1.4. Eğitim ve öğrenim hakkı

YUKK md. 89’un 1. fıkrası uyarınca “Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi ve aile üyeleri, ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden faydalanır.” Dolayısıyla, eğitim ve öğrenim hakkı bakımından mülteciler, şartlı mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri arasında bir fark bulunmamaktadır.

9.2.1.1.5. Sosyal yardım ve hizmetlere erişim ile sağlık güvencesi hakkı

Sosyal yardım ve hizmetlere erişim ile sağlık güvencesi hakkı YUKK md. 89’un 2 ve 3. fıkralarında düzenlenmektedir:

“Madde 89 - (2) Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden ihtiyaç sahibi olanların, sosyal yardım ve hizmetlere erişimleri sağlanabilir.

¹⁰⁹ Geçici Koruma Yönetmeliği md. 3/1-b’e göre “aile üyeleri; yabancının eşini, ergin olmayan çocuğu ile bağımlı ergin çocuğunu” ifade eder. Yönetmelik, başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi yerine daha geniş kapsamlı bir ifade olan yabancıyı tercih etmiştir.

(3) Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden;

a) Herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanlar, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabidir. Genel sağlık sigortasından faydalananacak kişilerin primlerinin ödenmesi için Genel Müdürlük bütçesine ödenek konulur. Primleri Genel Müdürlük tarafından ödenenlerden ödeme güçlerine göre primin tamamı veya belli bir oranı talep edilir.

b) Sağlık güvencesi veya ödeme gücünün bulunduğu veya başvurunun sadece tıbbi tedavi görmek amacıyla yapıldığı sonradan anlaşılanlar, genel sağlık sigortalılıklarının sona erdirilmesi için en geç on gün içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilir ve yapılan tedavi ve ilaç masrafları ilgililerden geri alınır (YUKK, md. 89).”

Kanun metninde de görüldüğü üzere, sosyal yardım ve hizmetlere erişim ile sağlık güvencesi hakkı bakımından uluslararası koruma statüleri bakımından bir farklılık söz konusu değildir. 5510 sayılı kanunun 60 ve 61. maddesi uyarınca “*hem uluslararası koruma statüsü başvurusunda bulunanlar hem de bu statüyü kazanmış olanlar, 5510 sayılı Kanun kapsamında genel sigortalı sayılanların yararlanabilecekleri sağlık hizmetlerinden yararlanabileceklerdir (N. B. Çelik, 2015, s. 116).*” Bununla birlikte ödeme gücü bulunmayan uluslararası koruma statüsü sahibi, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı’na (SYDV) başvurarak sağlık hizmetlerinin bedelini kendi imkanları ile karşılayamayacağı ve yardıma ihtiyacı olduğunu belirtir. SYDV’nin bu başvuruyu olumsuz sonuçlandırması halinde sığınmacı sağlık hizmetlerinden kendi imkanları oranında yararlanır (2010 Genelgesi, 1262 sayılı Sağlık Destek Yardımları Programı Uygulama Esasları). “*Bu durum da, mültecilerin sağlık giderlerinin karşılanıp karşılanmamasını yaşanan kentin SYDV’nin inisiyatifine bırakılması anlamına gelmekte, süreç içerisinde mültecilerin farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Nizam, 2017, s. 197).*”

9.2.1.1.6. İş piyasasına erişim hakkı

Uluslararası koruma statüsü sahiplerinin iş piyasasına erişim hakkı YUKK md. 89’un 4. fıkrasında düzenlenir:

“**Madde 89 - (4)** İş piyasasına erişimle ilgili olarak;

a) Başvuru sahibi veya şartlı mülteci, uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için başvurabilir.

b) Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi, statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilir. Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin diğer

mevzuatta yer alan hükümler saklıdır. Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiye verilecek kimlik belgesi, çalışma izni yerine de geçer ve bu durum kimlik belgesine yazılır.

c) Mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibinin iş piyasasına erişimi, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ile istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik şartların gerekli kıldığı hâllerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, iş kolu veya mülki ve coğrafi alan itibarıyla sınırlandırılabilir. Ancak, Türkiye’de üç yıl ikamet eden veya Türk vatandaşıyla evli olan ya da Türk vatandaşı çocuğu olan mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için bu sınırlamalar uygulanmaz.

ç) Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin çalışmasına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlığın görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenir (YUKK, md. 89).”

Buna göre; mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibinin uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgesi çalışma izni yerine de geçerken; şartlı mültecilerin başvuru tarihinden altı ay sonra çalışma izni için başvuru yapması gerekir. Dolayısıyla; mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri statü almasından itibaren çalışma hakkına sahipken, şartlı mültecilerin çalışma hakkı statü başvuru tarihlerinden 6 ay sonra başvurularının kabulü halinde söz konusudur ve “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun” ile düzenlenen usullere tabidir.

9.2.1.1.7. Sınır dışı etme işlemine karşı güvenceler

YUKK md. 54 hakkında sınır dışı etme kararı alınacak kişileri düzenler. Bahsi geçen maddenin i fıkrasına göre:

“Madde 54 - i) Uluslararası koruma başvurusu reddedilen, uluslararası korumadan hâriçte tutulan, başvurusu kabul edilemez olarak değerlendirilen, başvurusunu geri çeken, başvurusu geri çekilmiş sayılan, uluslararası koruma statüleri sona eren veya iptal edilenlerden haklarında verilen son karardan sonra bu Kanunun diğer hükümlerine göre Türkiye’de kalma hakkı bulunmayanlar (YUKK, md. 54).”

sınır dışı edilebilir. Buna ek olarak; aynı madde uyarınca, terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olan, kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturan, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilen uluslararası başvuru sahibi ve uluslararası statü sahipleri hakkında uluslararası koruma işlemlerinin her aşamasında sınır dışı etme kararı alınabilir (YUKK md. 54).

55. maddede ise hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacak kişiler düzenlenmiştir. Buna göre, “uluslararası korumadan yararlanan yabancıların da haklarında sınır dışı etme kararı alınmasını gerektiren bir sebep meydana gelse dahi Kanunda sayılan önleyici sebeplere bağlı olarak sınır dışı edilmemeleri mümkündür (N. B. Çelik, 2015, s. 128-129).” Buna ek olarak geri gönderme yasağı da, uluslararası koruma statü sahipleri ve başvuru sahipleri bağlamında sınır dışı edilmelerine karşı bir güvence niteliği taşır (N. B. Çelik., 2015). Böylelikle uluslararası koruma statü sahiplerinin tamamı sınır dışı edilmeye karşı birtakım güvencelere sahiptir.

9.2.1.2. Uluslararası statü sahiplerinin yükümlülükleri ve farklılıklar

YUKK’un uluslararası statü sahiplerine yüklediği yükümlülükler; ikamet, bildirim ve davete uyma yükümlülüğü olarak üç başlık altında incelenebilir (N. B. Çelik, 2015).

YUKK md. 82 uyarınca:

“Madde 82 - (1) Şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişiye, Genel Müdürlükçe, kamu düzeni veya kamu güvenliği nedeniyle belirli bir ilde ikamet etme, belirlenen süre ve usullerle bildirimde bulunma yükümlülüğü getirilebilir.

(2) Bu kişiler, adres kayıt sistemine kayıt yaptırmak ve ikamet adresini valiliğe bildirmekle yükümlüdür (YUKK, md. 82).”

Buna göre; şartlı mülteci ile ikincil koruma statüsü sahibi kişi belirli bir ilde ikamet yükümlülüğüne tabi tutulabilir. Bu durumda, bahsi geçen kişiler adres kayıt sistemine kayıt yaptırmak ve ikamet adresini valiliğe bildirmekle yükümlülüğü altındadır. Bununla birlikte, mülteci statüsündeki kişiler bakımından belirli bir ilde ikamet etme yükümlülüğü söz konusu değildir.

YUKK md. 90 ise, başvuru sahipleri ile statü sahiplerinin yükümlülüklerini düzenler:

“Madde 90 - (1) Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi, bu Kısımda yazılı yükümlülüklerine ek olarak;

a) Çalışma durumuna ait güncel bilgileri otuz gün içinde bildirmekle,

b) Gelirlerini, taşınır ve taşınmazlarını otuz gün içinde bildirmekle,

c) Adres, kimlik ve medeni hâl değişikliklerini yirmi iş günü içinde bildirmekle,

- ç) Kendisine sağlanan hizmet, yardım ve diğer imkânlardan haksız olarak yararlandığının tespit edilmesi hâlinde, bedellerini tamamen veya kısmen geri ödemekle,
- d) Genel Müdürlükçe kendisinden bu Kısım çerçevesinde istenilenleri yerine getirmekle, yükümlüdür (YUKK, md. 90).”

Buna göre; kanun metninden de anlaşılacağı üzere, uluslararası statü sahiplerinin bildirim yükümlülüğü sahip olunan statüye göre değişmemektedir. Ayrıca tüm uluslararası koruma statüsü sahipleri; kendisine sağlanan hizmet, yardım ve diğer imkanlardan haksız olarak yararlandığının tespiti halinde, söz konusu hizmet, yardım ve imkanların bedellerini tamamen ya da kısmen geri ödemekle yükümlüdür.

Davate uyma yükümlülüğü bağlamında da statüler arasında bir fark bulunmamaktadır. Gerçekten de, davate uyma yükümlülüğünü düzenleyen 97. maddeye göre:

“Madde 97 - (1) Yabancılar, başvuru sahipleri ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler;

a) Türkiye’ye girişi veya Türkiye’de kalışı hakkında inceleme ihtiyacının doğması,

b) Hakkında sınır dışı etme kararı alınma ihtimalinin bulunması,

c) Bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili işlemlerin bildirimi, nedenleriyle ilgili valiliğe veya Genel Müdürlüğe davet edilebilirler.

Davate uyulmadığında veya uyulmayacağına ilişkin ciddi şüphe olması durumunda yabancılar davet edilmeksizin kolluk tarafından getirilebilirler. Bu işlem, idari gözetim olarak uygulanamaz ve bilgi alma süresi dört saati geçemez (YUKK, md. 97).”

Özetle; YUKK, uluslararası koruma statüleri bakımından yalnızca ikamete ilişkin yükümlülükler bağlamında mülteci statüsü açısından bir farklılık yaratmış, diğer yükümlülükler bakımından tüm statü sahiplerine eşit sorumluluk yüklemiştir.

9.2.2. Türkiye iltica prosedürünün ikili yapısı

Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye’nin YUKK’ta koruduğu coğrafi kısıtlama, gelen sığınmacıların alacağı statüyü mülteci ve şartlı mülteci olarak ikili bir ayrıma götürmüştür. YUKK, Avrupa dışından gelen sığınmacıların iltica prosedürünün yönetmelikler yerine kapsamlı bir kanun ile düzenlenmesi bakımından oldukça önemlidir.

1994 Yönetmeliği, Avrupa dışından gelen sığınmacıların ne tür bir yasal prosedür takip etmeleri gerektiğini düzenleyen ilk ulusal mevzuattır ve bu nedenle önemli bir

düzenlemedir (Biner, 2016, s. 91). Bu mevzuatta, yasal prosedürlerin hangi aktörler tarafından nasıl uygulanacağı da ilk kez belirtilmiştir. Biner'den aynen aktarıldığı üzere:

“... resmi aktörlerin ulusal mevzuat üzerinden iltica prosedürünün idari kısmını yerine getirmesi öngörülürken, BMMYK gibi devlet dışı bir yapının uluslararası mülteci hukukunda belirtilen ölçütler üzerinden sığınma talebinde bulunan kişi(ler)in taleplerinin haklılığını değerlendirmesi, haklı bulması durumunda üçüncü bir ülkeye yerleştirme işlemlerini yürütmesi, bu yükümlülükler üzerinden resmi iltica prosedürüne dahil olması 1994 Yönetmeliği'yle resmiyet kazandı.

1994 Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesinden önceki dönemde, resmi aktörler ve BMMYK arasında yazılı olmayan anlaşma gereğince BMMYK, Avrupa dışından gelen ve iltica talebinde bulunanların statülerini belirleme ve yerleştirme işlemlerini yürüten, bu sürecin sonunda verilecek kararı belirleyen aktör olarak faaliyet gösteriyordu. 1994 İltica Yönetmeliği sonrası, devlet-dışı bir kurum olarak BMMYK'nin iltica prosedürünü yürütme sorumluluğunda bir değişikliğe gidilmezken, statü belirlemede verdiği kararı devlet otoritelerine danışması gerekliliği getirildi. Bu durumda BMMYK statü belirleme mülakatını kurumsal bir çerçeve içinde yürüten tek merci iken, devlet ise statünün ne olacağını belirleyen tek karar mercii olduğunu net bir şekilde ortaya koydu. Bu durum birbirine paralel ve eş zamanlı ama farklı kurumsallıkta işleyen iki iltica prosedürüne, değerlendirme sonucu aynı başvuru için her zaman aynı olmayan iki kararın ortaya çıkmasına neden oldu (Biner, 2016, s. 91-92).”

Dolayısıyla 1994 Yönetmeliği ile birlikte, Türkiye’de iltica prosedürü iki farklı hukuki zeminde yürütülen bir sürece dönüşmüş, böylelikle “aynı bireye uygulanan iki farklı hukuk sistemi üzerine işleyen, çok parçalı bir yapı” kurumsal hale gelmiştir (Biner, 2016, s. 92).

YUKK’un yürürlüğe girmesi ile birlikte iltica rejimi bağlamında merkezîyetçi bir anlayışın kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir. Buna rağmen, iltica prosedüründeki sistem ikiliğinin neye dönüşeceği hususunda hala bir belirsizlik vardır. Zira; devlet-dışı aktörler YUKK ile birlikte iltica sürecinden bertaraf edilmiş değildir. Yani “yeni yasaya rağmen devlet, iltica sistemini hala çok sayıda devlet ve devlet-dışı aktörün aynı anda farklı derecelerde müdahil olduğu mekanizmalar üzerinden işletmeye devam etmektedir (Biner, 2016, s. 93).”

Türkiye’ye gelen uluslararası koruma ihtiyacı sahibi sığınmacı, Türkiye Devleti’nden uluslararası koruma statüsü talep ederek sığınma sürecini başlatmış olur. Bunun ardından kimlik tespiti ile kayıt ve kontrol işlemleri gerçekleştirilir. YUKK md.

69 uyarınca “Başvuru sahibi kayıt esnasında kimlik bilgilerini doğru olarak bildirmek ve varsa kimliğini ispatlayacak belge ve seyahat dokümanlarını yetkili makamlara teslim etmekle yükümlüdür.” Başvurunun ardından başvuru sahibi ikamet edebileceği uydu illerden birine gönderilir. Mülakat aşamasında gelindiğinde, başvuru sahibine ülkesini neden terk ettiği, niçin uluslararası koruma talep ettiği ve geri dönmesi halinde karşılaşacağı riskler hakkında sorular sorularak uluslararası koruma ihtiyacı içinde olup olmadığı araştırılır. Başvuru sahibinin beyanları ve ileri sürdüğü kanıtlar, menşe ülke bilgisi ile güncel kaynaklardan da teyit edilir. Eğer gerekli görülürse, başvuru sahibi ile ek mülakatlar yapılır. Menşe ülke bilgisi, mülakatlar ve başvurucunun ileri sürdüğü kanıtlar değerlendirilerek başvuru sahibinin uluslararası koruma statüsü değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda; başvuru kabul edilerek geldiği ülkeye göre mülteci veya şartlı mülteci statüsü, eğer ilgili şartlar söz konusu ise ve kişi mülteci ya da şartlı mülteci olarak kabul edilemiyorsa ikincil koruma statüsü tanınır. Başvurunun reddedildiği durumda, başvuru sahibinin itiraz hakkı vardır (Menekşe, 2018, s. 201).

Uluslararası koruma ihtiyacı sahibi eş zamanlı olarak BMMYK başvuru sürecini de başlatabilir. “Buradaki kayıt işlemi BMMYK Türkiye Ofisi’nin uygulama ortağı olan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği tarafından yapılan ön kayıt ile başlar (Biner, 2016, s. 96).” Kayıt esnasında başvuru sahibinin temel kimlik belgeleri alınır ve fotoğraflı bir ön kayıt belgesi düzenlenir. Ayrıca kendisine kayıt görüşmesi için randevu verilir. Belirtilen tarihte başvuru sahibine tıpkı diğer prosedürde olduğu gibi, başvurusuyla ilgili genel sorular sorulur. Kayıt sonrasında başvuru sahibine, üzerinde bireyin başvuru dosya numarasının yazılı olduğu sığınmacı belgesi verilir. Statü belirleme mülakatının tarihi de BMMYK’daki kayıt esnasında belirlenir. Statü belirleme mülakatında sorulan sorular da diğer prosedürde olduğu gibi, başvuru sahibini iltica talebinde bulunmaya yönlendiren sebepler ile terk etme eylemi esnasında yaşadıkları deneyimlere yöneliktir. BMMYK da statüyü belirleme esnasında menşe ülke bilgisinden yararlanır. Burada kullanılan menşe ülke bilgisi oldukça geniş ve birden fazla ölçekli veri tabanlarından elde edilir. Daha sonra BMMYK başvuru sahibinin başvurusunu kabul ederse, başvuru sahibine mülteci statüsü verir (Biner, 2016, s. 96-97). Dolayısıyla Türkiye Devleti’nin tanıdığı uluslararası koruma statüsü birbirinden farklı olabilir. Gerçekten de, Türkiye Devleti Avrupa kökenli olmayan ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci

tanımının gerektirdiği şartları sağlayan başvuru sahibine şartlı mülteci statüsü verirken, BMMYK'nın bu kişiye tanıdığı statü mülteci statüsüdür.

Başvuru sahibine şartlı mülteci statüsü verildiği takdirde, statü sahibinin üçüncü ülkeye yerleştirilme prosedürü başlar. Bu noktada, ülkesine mülteci yerleştirilmesini kabul eden üçüncü ülkenin prosedürleri de devreye girer. Bu kez bahsi geçen ülkeler, söz konusu statü sahibinin *“ülkeye kabul edilebilir mülteci”* olup olmadığını kendi belirledikleri kural ve yasal süreçler üzerinden değerlendirilir. Bu noktada BMMYK, başvuru sahibi ile üçüncü ülke temsilcileri arasında aracılık görevini yürütür. Bununla birlikte, BMMYK tarafından mülteci statüsü verilmesi, statü sahibinin üçüncü ülkeye yerleşme hakkını elde ettiği anlamına gelmez. Üçüncü ülkenin mülteci statüsü sahibini ülkesine kabul etmesi durumunda, statü sahibinin yasal yollarla Türkiye'den çıkabilmesi için çıkış izni alması gerekir. Bu izin verilmediği takdirde, bundan önceki sürecin başarıyla geçirilmiş olması anlamsızlaşır. Zira; Türkiye'de şartlı mülteci statüsüne sahip kimsenin ülkede geçici oluşunu sonlandıracak olan belge budur (Biner, 2016, s. 97-98).

Coğrafi kısıtlamanın neden olduğu bu ikilikte en önemli husus, başvuru sahibinin Türkiye'de şartlı mülteci statüsü sahibi olduğu hallerde, BMMYK tarafından mülteci olarak tanınabileceğidir. Ayrıca, Türkiye'nin Sözleşme'deki zulüm nedenlerini dar kapsamlı yoruma tabi tutarak mülteci statüsü tanımadığı, ancak geri göndermeme ilkesi kapsamında ikincil koruma statüsü tanıdığı başvuru sahiplerine BMMYK, Sözleşme'deki zulüm nedenlerini geniş kapsamlı yoruma tabi tutarak mülteci statüsü tanıyabilecektir. Bununla birlikte hem Türkiye hem de BMMYK, başvuru sahibinin başvurusu hakkında ret kararı verebilir. Yani Türkiye Devleti ve BMMYK'nın kararı örtüşebileceği gibi, isimlendirme ve korumanın kapsamı bakımından farklı da olabilir. Bu durum, Türkiye Devleti'nin tanıyacağı statüyü etkilemez.

9.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Sığınmacıların Kazanacağı Statünün Tespiti

YUKK'taki mülteci tanımı, daha önce de belirtildiği üzere 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanır. Bu noktada kadınların mülteci statüsü elde edip edemeyeceklerine yönelik analiz YUKK bakımından da geçerlidir. Buna ek olarak, YUKK'un korumakta olduğu coğrafi kısıtlama, statünün tespiti yapılırken hak ve yükümlülükler bağlamında bir değerlendirme yapılmasını da gerektirmektedir.

Gerçekten de, 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında, sözleşmenin eril niteliği ve zulüm sebeplerinin değerlendirilmesi bakımından belirtilen görüşler burada da geçerlidir. Bununla birlikte, YUKK bağlamındaki hakim görüş; kadınların belirli bir toplumsal grup teşkil etmemesi nedeniyle, kadınlara mülteci statüsü verilemeyeceği; ancak toplumsal cinsiyete dayalı zulüm çeşitleri, özellikle de kadın sünneti bakımından ikincil koruma statüsü verilebileceği yönündedir (Ekşi, 2016, s. 163).

YUKK'un Türk iltica sistemine getirmiş olduğu bir yenilik olan ikincil koruma, kadınların statüsü bakımından oldukça önemlidir. Düzenlemenin önemi, "*Jabari v. Türkiye*"¹¹⁰ davası üzerinden anlatılabilir. Söz konusu davaya konu olan olayda; İranlı bir kadın sığınmacı olan Jabari, evli bir erkekle ilişkisi olduğu şüphesi nedeniyle İran'da gözaltına alınmıştır. Ailesinin yardımıyla İran'dan kaçan başvuru, Fransa üzerinden Kanada'ya gitmek amacıyla İstanbul'a gelmiş ve buradan Fransa'ya gitmiştir. Bununla birlikte, Fransa'da pasaportunun sahte olduğu anlaşılmış ve Jabari, Türkiye'ye geri gönderilmiştir. Başvuru, sınır dışı edilmesi halinde, İran'da taşlanarak öldürülme riski olduğunu belirterek sığınma¹¹¹ başvurusunda bulunmuştur. Ancak Türkiye, İstanbul veya Paris'teyken bu yönde bir talebinin olmadığı ve Yönetmelik'te belirlenen 5 günlük süreyi kaçırdığı için Jabari'nin başvurusunu reddetmiş ve sınır dışı edilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Jabari, BMMYK'ya başvurarak mülteci statüsünü elde etmiş ve sınır dışı edilme riskine karşı AİHM'e başvuru yaparak tedbir kararı alınmasını talep etmiştir. AİHM, başvuruçunun sınır dışı edilmesinin AİHS madde 3 bağlamında ihlal niteliği taşıdığına karar vermiştir. Bu kararın sonucunda, Yönetmelik'teki hak düşürücü süre 5 günden 10 güne çıkarılmıştır (Güner, 2016, s. 222-223). İşte Türkiye'deki hakim görüş, eğer YUKK yürürlükte olsaydı, Jabari'ye ikincil koruma statüsü tanınmasının mümkün olduğu yönündedir. Zira Jabari, ülkesinde ölüm cezasına mahkum olacak ya da işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza ve muameleye maruz kalacaktır. Buna ek olarak kadın sünneti mağdurlarına da ikincil koruma statüsü tanınabileceği belirtilmektedir (Ekşi, 2016).

¹¹⁰ Jabari v. Turkey, Appl. No. 40035/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 11 Temmuz 2000.

¹¹¹ 1994 Yönetmeliği'nde sığınma kavramının, YUKK'taki şartlı mülteci statüsüne karşılık geldiği unutulmamalıdır.

Gerek 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin bağlayıcı niteliği, gerek Vasıf Yönergesi'nin zulüm düzenlemeleri gerekse BMMYK'nın kılavuz ilkeleri göz önünde tutulduğunda, kadınların belirli bir toplumsal grup teşkil etmediğine dair görüşe katılmak mümkün değildir. Bununla birlikte, kadınların sahip olacağı statü tespitinin hak ve yükümlülükler bakımından yapılması önem taşır.

Kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı zulüm nedeni ile 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak değerlendirilmesi gerektiği daha önce belirtilmişti. YUKK, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci tanımını coğrafi kısıtlama ile birlikte kabul ettiği için 1951 Cenevre Sözleşmesi bakımından geçerli olan dar ve geniş yorumlar burada da geçerli olacaktır. Buna göre; YUKK'taki mülteci tanımı geniş olarak yorumlandığında, Avrupa kökenli kadın sığınmacılara toplumsal cinsiyete dayalı zulüm nedeni ile mülteci statüsü verilebilecektir. Ancak Avrupa kökenli olmayan kadın sığınmacılar bakımından şartlı mülteci statüsü gündeme gelecek ve şartlı mülteci statüsünün hak ve yükümlülükler bağlamında içerdiği farklılıklar da önem kazanacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere, şartlı mülteci statü sahipleri, Türkiye'de geçici bir süre ile kalacaktır. Kaldıkları süre boyunca belirli bir ilde ikamet etme yükümlülüğü altındadırlar. Üstelik işe erişimleri ancak başvurularından 6 ay sonra, yetkili makamların iznine tabi iken, aile birleşimi haklarından Türkiye'de kaldıkları süre boyunca yararlanamayacaklardır. Zaten kendi ülkesinde toplumsal cinsiyete dayalı zulme maruz kaldığı için ayrılan bir kadın sığınmacının gerek aile birleşimi hakkının bulunmaması gerekse de Türkiye'de kalacağı sürenin belirsiz olması, üstelik üçüncü ülkeye yerleştirilmesi hususunda da bir kesinlik bulunmaması nedeniyle daha çok mağdur olacağı açıktır. Bu noktada, YUKK'taki tanımların dar yorumlanarak kadın sığınmacıların, mülteci veya şartlı mülteci statüsü tanınmayacak kişiler olmaları halinde karşı karşıya kalacakları hak ve yükümlülüklerin değerlendirilmesi gerekir.

Tanımların dar yorumlanması halinde, kadın sığınmacılar mülteci veyahut şartlı mülteci olarak kabul edilemeyeceklerdir. Bununla birlikte, Türkiye'deki ikili iltica prosedürü nedeniyle, bu durum BMMYK tarafından mülteci olarak kabul edilmelerine engel değildir. Buna ek olarak, bu halde toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimleri; ikincil koruma kapsamı içinde kalacaktır. Zira; toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerinin kimisi ölüm cezası gerektiren düzenlemelerken, kadın sünneti, zorla

kısırlaştırma ve ev içi şiddet gibi zulüm biçimleri insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ile cezalar kapsamında değerlendirilebilir. Savaş ve silahlı çatışma halinde tecavüz ise, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehdit kapsamında değerlendirilebilir. Üstelik, ikincil koruma statüsünün zulüm nedenlerini ırk, din, tabiiyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünce ile sınırlandırmamış olması nedeniyle dar yorum halinde tanımın kapsamı dışında kalan toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimleri, ikincil koruma statüsü kapsamındaki eylemler olarak kabul edilebilecektir. Ayrıca ikincil koruma statüsü sahibi kişi üçüncü ülkeye yerleştirilmeyecektir. Yani bu statü sahibi kişi, Türkiye’de geçici olarak kalan bir kimse değildir. Buna ek olarak, aile birleşimi talep edebiliyor olması ve kimlik belgesine sahip olduğu andan itibaren çalışma iznine de sahip olması bakımından bu statünün sağladığı koruma, şartlı mülteci statüsünden daha iyi sayılır.

Yukarıda açıklanan nedenlerle, her ne kadar YUKK’taki tanımın tıpkı 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde olduğu gibi geniş yorumlanması halinde kadın sığınmacılara toplumsal cinsiyet bağlamında mülteci ve şartlı mülteci statüsü verilebileceği kabul edilebilirse de; statü sahiplerinin coğrafi kısıtlama nedeniyle sahip oldukları hak ve yükümlülükler bağlamında oluşan farklılıklar ve BMMYK’nin bu kimselere mülteci statüsü tanıyabileceği de düşünüldüğünde; tanımın dar yorumlanarak, toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılara tanınacak uluslararası koruma statüsünün ikincil koruma statüsü olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, coğrafi kısıtlamanın kaldırılması ve Avrupa kökenli olsun yahut olmasın bütün sığınmacılara tek bir statü tanınması halinde, geniş yorum yapılması ve toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılara mülteci statüsü tanınması gerekir.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, sosyal hayata dair pek çok meseleyi aydınlatmış ve hem bireyler hem de kurumlar bağlamında söz konusu olan cinsiyet temelli hiyerarşik bağları ve eşitsiz ilişkileri gözler önüne sermiştir. Üstelik toplumsal cinsiyet analizi ile birlikte, birbirinden farklı birçok alanda bu bağ ve ilişkileri irdelemek mümkün olmuştur.

Bu kapsamda, kadın sığınmacılar ve mülteci hukukunun da toplumsal cinsiyet analizine tabi tutulması önem taşır. Böylelikle hem mülteci hukukunun cinsiyetlendirilmiş yapısı hem de toplumsal cinsiyetin kadın sığınmacılar üzerindeki etkileri görünür kılınabilir. Bu analiz ile, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin nötr diline rağmen eril nitelikler taşıdığı saptanabilir. Söz konusu eril nitelikler tarihsel koşulların yanı sıra, toplumsal cinsiyet ikilikleri ile de bağlantılıdır. Örneğin; Sözleşme'nin toplumsal cinsiyeti zulüm nedenleri arasında saymaması ve toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerinin özel alan kapsamında görülerek müdahale gerektirmeyen bir alana hapsedilecek biçimde yorumlanması, bu ikilikleri yansıtır. Sözleşme'nin eril niteliği nedeniyle kadınlara özgü pek çok durum ve çıkar görmezden gelinir (Freedman, 2010). Bu nedenle toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılara ilişkin bir tartışma, dönüştürücü bir etkiye sahip olabilecektir.

Gerçekten de, göç ve sığınma uzun zamandır bilimsel araştırmanın konusu olsa da; kadın sığınmacılara yönelik çok fazla bilimsel çalışma bulunmaz. Kadınlar genellikle göçmen olarak incelenmiş ve sığınma süreçlerindeki varlıkları ihmal edilmiştir. Oysa bu durum da, Sözleşme'nin eril niteliğini kuvvetlendirir. Zira; mülteciler genellikle genç bir erkek olarak resmedilir (Freedman, 2015). Bu kapsamda sığınmacı kadınlar, heteroseksüel evlilikler içinde, mülteci erkeğin eşi, çocukların annesi olarak temsil edilirler. Elbette bu, gerçeği yansıtan bir imaj değildir. Üstelik kadın sığınmacıların eş veya anne olarak temsili, onların karşılaştığı pek çok sorunun çözümsüz bırakılmasına neden olur.

Toplumsal cinsiyetin kadın sığınmacılar üzerindeki etkileri oldukça fazladır. Bu da, kadınlara özgü pek çok durum ve sorunun doğmasına neden olur. Her şeyden önce kadınların sığınma kararı vermesi, erkeklere kıyasla oldukça zordur. Bunda toplumsal cinsiyete özgü rollerin etkisi yadsınamaz. Zira toplumsal cinsiyet, kadınların yetiştirilme biçimini ve ekonomik özgürlüğünü doğrudan etkiler. Ekonomik güce sahip olmayan bir kadın, ya sığınma sürecinin dışında kalır ya da sömürüye açık hale gelir. Ayrıca, çocuk

bakımı gibi geleneksel rollerin kadınlara yüklenmesi de kadınların sığınmaya ilişkin kararını zorlaştırır. Kadın bu kararı verip bir mülteci kampına ulaşsa dahi, toplumsal cinsiyet rolleri onun yakasına yapışır. Burada kadın geleneksel rolleri yerine getirirken, istismara uğrayabileceği gibi; geleneksel rollerin değişmesi de başlı başına istismar nedeni olabilir. Buna ek olarak, kadınların kurban yahut yardıma muhtaç kimseler olarak temsili de hem mülteci kamplarındaki politikalar hem de ilticaya ilişkin genel politikalar kapsamında kadınları olumsuz olarak etkiler. Son olarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kendisi, kadınlar açısından sığınma zorunluluğu doğurabilecek büyük bir sorundur. Buna rağmen, toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerinin Sözleşme kapsamında yer almaması ve uygulayıcıların toplumsal cinsiyete dayalı önyargıları ile kadın sığınmacıların uluslararası koruma statülerinin kapsamı dışında kalması, toplumsal cinsiyet arasında bir bağlantı kurmanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Kadın sığınmacılar Sözleşme'deki nedenlere dayanarak statü talebinde bulunabilecekleri gibi, taleplerinin nedeni toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de olabilir. Bu hallerde uygulayıcılar, Sözleşme'yi geniş kapsamlı yorumlayarak kadınlara mülteci statüsü tanıyabileceği gibi, dar kapsamlı yorumlayarak kadın sığınmacıların uluslararası koruma mekanizması dışında kalmasına neden olabilir. Dolayısıyla, Devletlerin zulmü nasıl yorumlayacağı önemlidir. Burada kadın sünneti, kadınların doğurganlığına yönelik politikalar, ayrımcı yasalar, namus cinayetleri ve aile içi şiddet ile savaş ve çatışma zamanında uygulanan cinsel şiddet Sözleşme kapsamında haklı korku ve zulüm oluşturup oluşturmadığı önemli bir tartışmayı beraberinde getirir.

Kimi davalarda farklı ülkelerden hakimler savaş ve cinsel çatışma zamanında uygulanan cinsel şiddeti makul saymış, ev içi şiddete ilişkin talepleri şahsi bulmuş, ayrımcı yasaların zulüm oluşturmadığını belirtmiş ve kadınların doğurganlığına yönelik politikaları nüfus hareketleriyle ilintilendirerek olağan olduğuna kanaat getirmiş ve kadın sığınmacıların toplumsal cinsiyete dayalı sığınma taleplerini reddetmiştir. Oysa toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ortaya çıkış biçiminden bağımsız olarak bir zulümdür. Bu gerçeği kabul eden kimi ülkeler de, Sözleşme'de düzenlenmiş olmamasına rağmen, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım yahut mevzuat ile bu talepleri kabul ederek kadın sığınmacıların statü taleplerini olumlu sonuçlandırmıştır. Bu ikiliğe son verilebilmesi için, toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların kazanacakları statünün belirlenmesi gerekir. Bununla birlikte, her ne kadar YUKK'taki mülteci tanımı 1951

Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımın aynısı olsa da; Türkiye'nin Sözleşme'ye koyduğu ve halen koruduğu coğrafi kısıtlama, değerlendirme ve tanınabilecek uluslararası statüler birtakım farklılıklara yol açar. Bu nedenle statü tespitinin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve YUKK açısından ayrı ayrı yapılması yerinde olur.

1951 Cenevre Sözleşmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki koşullara göre şekillenmiş, bu da mülteci tanımının genel olarak medeni-siyasi haklar bağlamında ele alınmasına ve kadınların maruz kalabileceği zulüm biçimlerinin kapsam dışı kalmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, o dönemde cinsiyete dair bir zulüm biçiminin meydana gelebileceği de düşünülmemiştir (Spijkerboer, 2000, s.1'den aktaran; Freedman, 2015, s.72). Böylelikle Sözleşme toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım gösterecek biçimde şekillenmemiş ve zulüm nedenleri de buna göre oluşturulmuştur. Ayrıca Sözleşme'nin uygulayıcılar tarafından dar yorumlanması da bu durumu perçinlemiş ve sonuç olarak kadın sığınmacıların statü talepleri konusunda bir sorun doğmuştur. Bu nedenle, toplumsal cinsiyetin bir zulüm nedeni olarak Sözleşme'ye eklenmesi doktrinde tartışma konusu yapılmıştır.

Doktrindeki bir görüş; kararlar arasındaki tutarsızlıklar ve kadın sığınmacıların uluslararası korumanın kapsamı dışında kalması nedeniyle, toplumsal cinsiyetin altıncı bir zulüm nedeni olarak Sözleşme'ye eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Doktrindeki diğer görüş ise, aslında kadın sığınmacıların maruz kaldığı toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin Sözleşme'nin geniş yorumlanması halinde Sözleşme'nin kapsamında kalabileceğini, diğer beş nedenin buna müsait olduğunu ve başvuruların özellikle “*belirli bir toplumsal gruba mensubiyet*” bağlamında değerlendirilebileceğini, ayrıca insan hakları öğretisinin de bu amaçla kullanılabileceğini; dolayısıyla Sözleşme'nin genişletilmesine gerek olmadığını savunmuştur. BMMYK da doktrindeki ikinci görüşü benimsemiş ve yayımlamış olduğu pek çok Kılavuz İlke ile, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yorumlama yapılabileceğini belirtmiş ve bu yönde destekleyici tavrını ortaya koymuştur. Yani, her ne kadar birinci görüşü savunan yazarların endişeleri BMMYK'nin tutumuna rağmen giderilmemiş olsa da, Sözleşme'nin bu hususta tartışmaya kapalı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, devletlerin kendi mevzuatlarını toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmesi yönünde bir engel bulunmamaktadır.

Bu durumda; mevcut mülteci tanımı üzerinden kadınların kazanacağı uluslararası koruma statüsünün belirlenmesi gerekir. Öncelikle, Sözleşme'nin toplumsal cinsiyete

ilişkin zulüm biçimlerini kapsadığı kabul edilse dahi, bu bütün başvuruların kabul edilebileceği anlamına gelmez (BMMYK, 2002). Bu halde de, başvuruların Sözleşme'deki diğer unsurları sağlaması lazımdır. Bununla birlikte, başvuru değerlendirilirken cinsiyet rollerine ilişkin genelleme ve kalıpyargılardan uzak durulması gerekir. Bu kapsamda, başvuru bütünsel bir bakış açısı ile değerlendirilmeli ve başvuru sahibinin menşe ülkesine ilişkin bilgiler ile kendi anlatımları birlikte yorumlanmalıdır. Ayrıca, zulüm değerlendirmesi yapılırken genel insan hakları öğretisinden yararlanılmalı ve zararlı geleneksel uygulamalar ile kadınlar açısından daha ağır sonuç doğuran yasa ve politikaların zulüm teşkil edebileceği kabul edilmelidir. Bu noktada devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi de önem taşır. Özellikle geleneksel olarak özel alana aitmiş gibi düşünülen ev içi şiddete bağlı başvurular koruma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi kapsamında değerlendirilmelidir. Buna ek olarak, zulmün resmi ya da bireysel otoriteler tarafından uygulanabileceği unutulmamalıdır. Bütün başvurular bakımından, haklı zulüm korkusu ile zulüm nedenleri arasında bağlantı kurulabilmesi gerekmektedir. Kadın sığınmacıların başvuruları değerlendirilirken, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda bu bağlantının var olduğu kabul edilmelidir. Buna ek olarak devlet, zulmü hoşgörüyor veya buna göz yumuyorsa, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği kabul edilmelidir. Sözleşme'deki zulüm nedenleri toplumsal cinsiyete duyarlı olarak yorumlanmalıdır. Tüm bunlar gerçekleştiği takdirde, yani Sözleşme metni geniş ve toplumsal cinsiyete duyarlı olarak yorumlandığında; toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak kabul edilmeleri gerekir.

YUKK açısından yapılacak değerlendirme ise, Kanun'un düzenleniş amacından bağımsız olamaz. Her şeyden önce; YUKK AB müktesabatıyla paralellik sağlanabilmesi için yürürlüğe girmiş, buna ek olarak Kanun gerekçesinde uluslararası insan hakları normlarına ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne atıf yapmıştır (Kıvılcım, 2016). Ayrıca AİHM kararlarının oluşturduğu içtihat da, YUKK bağlamında önem taşır. Buna ek olarak Sözleşme'nin yorumlanmasını kolaylaştıran Kılavuz İlkeler'in Kanun yorumlanırken de kullanılabileceği kabul edilir. İstanbul Sözleşmesi de gerek içerdiği hükümler gerekse öncelikli olarak uygulanması bakımından olsun, Kanun'un yorumlanmasında kullanılabilecek belgelerdendir. Gerçekten de, İstanbul Sözleşmesi; taraf devletlere toplumsal cinsiyete duyarlı yasaların oluşturulması yönünde bir yükümlülük yükler. Buna rağmen, YUKK da toplumsal cinsiyeti zulüm nedenleri arasında saymaz. Ayrıca, AB

Vasıf Yönergesi benimsenerek düzenlenen ikincil koruma statüsü de toplumsal cinsiyeti zulüm olarak tanımlamaz. Oysa AB Vasıf Yönergesi, toplumsal cinsiyet bağlamında önemli kimi düzenlemeler içerir. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyetin zulüm olarak kabul edilmemesi, Kanun'un hem İstanbul Sözleşmesi hem de kendi amacı ile çeliştiği yönünde yorumlanabilir. YUKK'un bu zulüm nedenine yer vermemesi, coğrafi konumuna bağlı olarak taşkın argümanı ile de ilintilendirilemez. Zira, bu argüman hem insan haklarına aykırı hem de gerçek dışı bir argümandır. Bunun haricinde, YUKK'un diğer düzenlemeler bakımından da toplumsal cinsiyete duyarlı olduğu söylenemez.

Buna ek olarak, YUKK'ta korunan coğrafi kısıtlama; mülteci ve şartlı mülteci statüsü olmak üzere iki ayrı statünün doğmasına neden olmuştur. Üstelik, coğrafi kısıtlama nedeniyle mülteci ve şartlı mülteci statüsü ile ikincil koruma statüsünün hak ve yükümlülükleri açısından çeşitli farklılıklar bulunur. Her şeyden önce, şartlı mülteci Türkiye'de üçüncü ülkeye yerleştirilene dek kalacaktır. Bununla birlikte, ikincil koruma statüsü sahipleri ile mülteciler bakımından böyle bir geçicilik durumu söz konusu değildir. Ayrıca şartlı mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri, belirli bir ilde ikamet etme ve oturma izni yerine geçen kimlik belgelerini her yıl yenileme yükümlülüğü altındayken, mülteciler kimlik belgelerini üç yılda bir yeniler ve belirli bir ilde ikamet etme yükümlülükleri bulunmaz. Buna ek olarak, mülteciler ile şartlı mülteciler arasında seyahate ilişkin prosedürler bakımından da kimi farklar vardır. Bir diğer önemli fark ise, aile ikamet izni bağlamında ortaya çıkar. Buna göre; mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri aile ikamet izni talep edebilecek kişiler arasında sayılmışken, şartlı mülteciler bu kişiler arasında sayılmamıştır. Dolayısıyla şartlı mülteciler, aile ikamet izni aracılığı ile aile birleşiminden yararlanamaz. Bir diğer farklılık, iş piyasasına erişim kapsamında ortaya çıkar. İkincil koruma statüsü sahipleri ve mültecilerin kimlik belgeleri aynı zamanda çalışma izni yerine geçerken, şartlı mültecilerin çalışma hakkına ilişkin bir zamansal kısıtlama ve prosedür farklılıkları söz konusudur. Ayrıca coğrafi kısıtlama nedeniyle Türkiye'de iltica yapısı ikili bir görünüm arz eder. Buna göre, statü işlemleri hem Türkiye Cumhuriyeti devleti hem de BMMYK Türkiye Ofisi tarafından yürütülür. Bir kişinin iki yere birden aynı anda başvuruda bulunması mümkündür. Bu başvuruların sonucunda, YUKK'taki coğrafi kısıtlama nedeniyle başvuru sahibi BMMYK'ca mülteci, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nce şartlı mülteci olarak adlandırılabilir. Ayrıca, YUKK'un dar kapsamlı olarak yorumlandığı durumlarda; Devletçe kendisine ikincil koruma statüsü

tanınan biri, BMMYK yetkililerince yapılacak Sözleşme'nin geniş yorumu sonucunda mülteci statüsüne sahip olabilir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın mültecilerin YUKK kapsamında kazanacakları uluslararası koruma statüsü değerlendirilirken tüm bu farklar ve özellikler göz önünde tutulmalıdır. Doktrindeki hakim görüş; özellikle kadın sünneti gibi toplumsal cinsiyete dayalı zulüm hallerinde, kadınların belirli bir toplumsal grup oluşturmadığından hareketle mülteci yahut şartlı mülteci sayılamayacağı, ancak bu kimselere Jabari v. Türkiye kararı da göz önünde tutularak ikincil koruma statüsü sağlanabileceği yönündedir. Bununla birlikte, kadınların bir toplumsal grup sayılmadıklarına yönelik değerlendirmeye katılmak mümkün değildir. Bu bağlamda değerlendirmenin hak ve yükümlülükler kapsamında yapılması daha doğru olur.

Her şeyden önce, YUKK 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımı benimsediği için; coğrafi kısıtlamanın kaldırılması halinde toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacıların mülteci olarak tanınması gerekir. Zira, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki madde metni bu talepleri karşılayacak biçimde yorumlanabilir. Bununla birlikte, coğrafi kısıtlamanın varlığı halinde, YUKK'taki tanımın geniş yorumlanması Avrupa dışından gelen kadın sığınmacılara şartlı mülteci statüsü tanınacağı anlamına gelir. Oysa Türkiye'ye sığınan kişilerin çok büyük bir kısmı Avrupa dışından gelmektedir. Bu durum, şartlı mültecilerin ülkede geçici bir süre kalacak olması, aile ikamet izni talep edemiyor olması, iş piyasasına erişim bakımından var olan sınırlamalar da düşünüldüğünde, Avrupa kökenli olmayan kadın sığınmacıların daha çok mağdur olmasına yol açabilir. Dolayısıyla, hem sahip olunan haklar ve yükümlülükler bakımından oluşan kimi farklılıklar hem de Türkiye'nin ikili iltica yapısı nedeniyle BMMYK tarafından aynı kişiye mülteci statüsünün tanınabilmesinin mümkün olması nedeniyle, toplumsal cinsiyet bağlamında kadın sığınmacılara YUKK kapsamında tanınacak statünün ikincil koruma statüsü olması gerekir.

KAYNAKÇA

- A and Another v Minister for Immigration and Ethnic Affairs and Another (High Court Australia Şubat 24, 1997).
- A.G. and Others v. Turkey, 40229/98 (Council of Europe: European Court of Human Rights Haziran 15, 1999).
- Abrams, P. (1996). Reservations about women: Population policy and reproductive rights. *Cornell International Law Journal*, 29(1), 1-41.
- Abrams, P. (1999). Population politics: Reproductive rights and us asylum policy. *Georgetown Immigration Law Review*, 14, 881-905.
- Adaçay, F. R. (2018). Toplumsal cinsiyetin yaratılması ve sürdürülmesinde temel kurumların rolü. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 246-265.
- Adell, A. (1996). Fear of persecution for opposition to violations of the international human right to found a family as a legal entitlement to asylum for Chinese refugees. *Hofstra Law Review*, 24(3), 789-816.
- Akçabay, F. C. (2013). *Hukuk eliyle talim ve terbiye, toplumsal değişme ve hukuk ilişkisi çerçevesinde zorunlu eğitim*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin cinsiyetçi suretleri*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Akyıldız, F. (2011). Binyıl kalkınma hedefleri, insan hakları ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(14), 39-60.
- Alemdar, Z. ve Çelik, A. B. (2016). *BMGK1325 nedir?* 1325: <http://bm1325eylemplanı.org/about/> (Erişim tarihi: 16.04.2019)
- Anıl, E., İlkaracan, P., Kılıç, Z., Ronge, K., Seral, G., Ülgen, T. (2001). *PEKİN+5: Birleşmiş Milletlerde kadın insan hakları ve Türkiye'nin taahhütleri*. Kadın İnsan Hakları Projesi. http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/219_1.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2019)
- Ankenbrand, B. (2002). Refugee women under German asylum law. *International Journal of Refugee Law*, 14(1), 45-56.

- Anker, D. E. (2002). Refugee law, gender, and the human rights paradigm. *Harvard Human Rights Journal*, 15, 133-154.
- Arat, N. (2006). Feminist hukuk. *Hukuk Kurultayı. III*, s. 43-54. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Avşar, A. F., Kanuncu, S. ve Keskin, H. L. (2008). Kadın sünneti. *Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology*, 18(5), 321-326.
- Ayata, A. ve Gölgelioğlu, Ö. (2011). Siyaset ve katılım. Y. Ecevit ve N. Karkın (Ed.) *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 64-83). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydınlı, O. E. (2018). *Mülteci statüsünün belirli bir sosyal gruba mensubiyet nedeniyle tanınması*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Azar Safaie v. Immigration and Naturalization Service, 25 F.3d 636 (United States Court of Appeals for the Eighth Circuit Mayıs 25, 1994).
- Bacon, R. ve Booth, K. (2000). The intersection of refugee law and gender: Private harm and public responsibility-Islam; Ex Parte Shah examined. *University of New South Wales Law Journal*, 23(3), 135-163.
- Baer, Judith A. (2015). Feminist theory and the law. R. E. Goodin (Ed.) *The Oxford Handbook of Political Science* içinde (s. 1-17). Oxford: Oxford University Press'ten aktaran Yükselbaba, Ü. (2016). Feminist perspektiften hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(1), s 127.
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*(4), 133-204.
- Barkın, E. (2014). 1951 tarihli mülteciliğin önlenmesi sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*(1), 331-360.
- Bastick, M., Grimm, K. ve Kunz, R. (2007). *Sexual violence in armed conflict*. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
- Belek Erşen, U. (2006). Birleşmiş Milletler kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi ve denetim mekanizması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Berber, N. (2016). Kadına yönelik şiddet. F. Saygılıgil (Ed.) *Toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde* (s. 247-268). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Betts, A., Loescher, G. ve Milner, J. (2015). *BMMYK: Mülteci koruma siyaseti ve pratiği*. (Çev: Ö. E. Koç). İstanbul: İKÜ Yayınevi.
- Bhabha, J. (2004). Demography and rights: Women, children and access to asylum. *International Journal of Refugee Law*, 16(2), 227-243.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet "bize yüklenen roller"*. (Çev: K. Ay). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Bhattacharya, S. (2014). Status of women in Pakistan. *Journal of the Research Society of Pakistan*, 51(1), 179-211.
- Bilgili, N. ve Vural, G. (2011). Kadına yönelik şiddetin en ağır biçimi: Namus cinayetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1), 66-72.
- Binder, A. (2001). Gender and the membership in a particular social group category of the 1951 refugee convention. *Columbia Journal of Gender and Law*, 10(2), 167-194.
- Binder, S. ve Tošić, J. (2005). Refugees as a particular form of transnational migrations and social transformations: Socioanthropological and gender aspects. *Current Sociology*, 53(4), 607-624.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye'de mültecilik: İltica, geçicilik ve yasallık "van uydu şehir örneği"* (1. b.). (Çev: E. Çakmak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2002). Uluslararası koruma hakkında ilkeler: Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesinin 1A(2) maddesi ve/veya 1967 Protokolü bağlamında "toplumsal cinsiyete dayalı zulüm". Cenevre: BMMYK.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2013). Mülteci statüsünün belirlenmesinde uygulanacak ölçütler ve usuller hakkında elkitabı. Cenevre, İsviçre: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi ve Parlamentolararası Birlik. (2001). Mültecilerin korunması uluslararası mülteci hukuku rehberi. *Parlamenteerler için el kitabı*(2). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Parlamenteerler Birliği.

- Bonifacio, G. T. (2018). *Global currents in gender and feminisms: Canadian and international perspectives*. Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Bosi, T. D. (2003). Yadegar-Sargis v. INS: Unveiling the discriminatory world of U.S. asylum laws: The necessity to recognize a gender category. *New York Law School Law Review*, 48(4), 777-814.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası* (4. b.). (Çev: B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Buz, S. (2006). Kadın ve göç ilişkisi: Sığınan ve sığınmacı kadınlar örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Carlier, J. Y. (1999). The Geneva refugee definition and the “theory of the three scales”. F. Nicholson and F. Twomey (Ed.), *Refugee rights and realities, evolving international concepts and regimes* içinde (s. 37-54). Cambridge: Cambridge University Press’ten aktaran Özkan, I. (2017). *Göç, iltica ve sığınma hukuku* (2. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 89.
- Cavanaugh, K. A. (2002). Forced impregnation and rape as a means of genocide. *New England Journal of International and Comparative Law*, 8, 285-302.
- Chancer, L. S. ve Xaviera, W. B. (2013). *Cinsiyet, ırk ve sınıf*. (Çev: B. Uraz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Charlesworth, H. (2005). Not waving but drowning: Gender mainstreaming and human rights in the United Nations. *Harvard Human Rights Journal*(18), 1-18.
- Cheung v. Canada (Minister of Employment and Immigration), [1993] 2 F.C. 314 (Federal Court of Appeal of Canada Nisan 1, 1993).
- Cockburn, C. (2009). *Buradan baktığımızda kadınların militarizme karşı mücadelesi*. (Çev: F. Özlen). İstanbul: Metis Yayınları.
- Connell, R. (2009). *Gender in world perspective*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. (2017). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (3. b.). (Çev: C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connors, J. (1997). Legal aspects of women as a particular social group. *International Journal of Refugee Law*, 9(Special Issue), 114-128.

- Coyle, C. T., Shuping, M. W., Speckhard, A., Brightup, J. E. (2015). Relationship of abortion and violence against women: Violence prevention strategies and research needs. *Issues in Law & Medicine*(30), 111-127.
- Çağlar Gürgey, F. İ. (2014). Feminist hukuk teorisi nedir? *Hukuk Kuramı*, 1(5), 28-44.
http://www.hukukkurami.net/editor/Sayi_5/05_03_gurgey.pdf
(Erişim tarihi:12.04.2019)
- Çayır, K. (2014). *Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine dair sözleşme inceleme raporu*. Bursa: Aile Akademisi Derneği.
http://www.aileakademisi.org/sites/default/files/cedaw_inceleme_raporu.pdf
(Erişim tarihi: 13.04.2019)
- Çelik, N. B. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(3), 67-148.
- Çelik, Ö. ve Ertürk Atabey, S. (2013). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 151-165.
- Çiçekli, B. (2016). *Yabancılar ve mülteci hukuku* (6. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Daly, M. E. (2005). Gender mainstreaming in theory and practice. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 12(3), 433-450.
- Doğan, R. (2016). Kadının üreme hakkı, kürtaj, çocuk düşürme ve düşürtme suçları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(127), 73-120.
- Doğan, R. (2017). Kadının toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kaynaklanan sığınma hakkı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(130), 157-186.
- Dökmen, Z. Y. (2016). *Toplumsal cinsiyet* (7. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duman, N. ve Kaan, E. (2005). *Millenium development goals report Turkey 2005*. Ankara: T.R. Prime Ministry Undersecretariat Of State Planning Organization.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 2-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Ecevit, Y. (2013). Emek. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet çalışmaları* içinde (s. 24-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Edwards, A. (2003). Age and gender dimensions in international refugee law. E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson (Ed.), *Refugee protection in international law UNHCR's global consultations on international protection* içinde (s. 46-80). Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, A. (2010). Transitioning gender: Feminist engagement with international refugee law and policy 1950–2010. *Refugee Survey Quarterly*, 29(2), 21-45.
- Ekşi, N. (2014). İltica talepleri reddedilerek Türkiye'den sınırdışı edilmelerine karar verilen yabancılara ilişkin AIHM kararlarının yabancılar ve uluslararası koruma kanunu'na etkisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(19), 53-99.
- Ekşi, N. (2016). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Elçin, D. (2017). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu'nda aile ikamet izni: Aile hayatı hakkı mı? aile birleşimi hakkı mı? *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(30), 117-194.
- Enloe, C. (2006). *Manevralar: Kadın yaşamının militarize edilmesine yönelik uluslararası politikalar*. (Çev: S. Çağlayan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eren, V. ve Çakran, Ş. (2017). Mülteci politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1-30.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1061.
- Erten, R. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 3-51.
- Ertürk, Y. (2015). *Sınır tanımayan şiddet paradigma, politika ve pratikteki yönleriyle kadına şiddet olgusu*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Eşkinat, R. (2016). Binyıl kalkınma hedeflerinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı*(3), 267-282.
- Fausto-Sterling, A. (1993). The five sexes: Why male and female are not enough. *The Sciences*, 20-24.
- Feller, E. (2001). The evolution of the international refugee protection regime. *Washington University Journal of Law & Policy*, 5, 129-140.
- Fiddian-Qasmiyeh, E. (2014). Gender and forced migration. E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Ed.), *The oxford handbook of refugee and forced migration studies* içinde (s. 395-408). Oxford: Oxford University Press.
- Fornah (FC) (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent), [2006] UKHL 46 (United Kingdom: House of Lords (Judicial Committee) Ekim 18, 2006).
- Freedman, J. (2010). Mainstreaming gender in refugee protection. *Cambridge Review of International Affairs*, 23(4), 589-607.
- Freedman, J. (2011). A gendered protection for the 'victims' of war: Mainstreaming gender in refugee protection. A. Kronsell, & E. Svedberg içinde, *Making gender, making war: Violence, military, and peacekeeping practices* (s. 121-135). Oxon: Routledge.
- Freedman, J. (2012). Analysing the gendered insecurities of migration: A case study of female Sub-Saharan African migrants in Morocco. *International Feminist Journal of Politics*, 14(1), 36-55.
- Freedman, J. (2015). *Gendering the international asylum and refugee debate* (2. b.). Hampshire: Palgrave Macmillan UK.
- Freedman, J. (2016). Engendering security at the borders of Europe: Women migrants and the mediterranean 'crisis'. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 568-582.
- Geissler, N. (1999). The international protection of internally displaced persons. *International Journal of Refugee Law*, 11(3), 451-478.

- Gines, K. T. (2011). Black feminism and intersectional analyses: A defense of intersectionality. *Philosophy Today*, 55(Supplement), 275-284.
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (1996). The ambivalence toward men inventory: Differentiating hostile and benevolent beliefs about men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512'dan aktaran Sakallı-Uğurlu, N. (2003). Cinsiyetçilik: Kadınlara ve erkeklere ilişkin tutumlar ve çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11-12), s. 8.
- Goodwin-Gill, G. S. ve McAdam, J. (2007). *The refugee in international law*. New York: Oxford University Press.
- Göğüş Tan, M. (2011). Eğitim. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 84-105). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Grabska, K. (2011). Constructing 'modern gendered civilised' women and men: Gender-mainstreaming in refugee camps. *Gender & Development*, 19(1), 81-93.
- Güner, N. Ö. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mültecilerin haklarının korunmasındaki rolü. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 212-241.
- Haines, R. (2003). Gender-related persecution. E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson (Ed.), *Refugee protection in international law: UNHCR's global consultations on international protection içinde* (s. 319-350). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hannum, H. (1995). The status of the universal declaration of human rights in national and international law. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 25(1&2), 287-398.
- Hathaway, J. C. ve Foster, M. (2014). *The law of refugee status*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayes, R. O. (1975). Female genital mutilation, fertility control, women's roles, and the patrilineage in modern Sudan: a functional analysis. *American Ethnologist*, 2(4), 617-633.
- Henever, N. K. (1983). *International law and the status of women*. Boulder: Westview Press'ten aktaran Belek Erşen, U. (2006). Birleşmiş Milletler kadına karşı her

- türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi ve denetim mekanizması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, s. 6-7.
- Heper, A. (2014). Feminizm ve hukuk. *Hukuk Kuramı*, 1(5), 11-27. http://www.hukukkurami.net/editor/Sayi_5/05_02_heper.pdf (Erişim tarihi: 12.04.2019)
- Heyman, M. G. (2005). Domestic violence and asylum: Toward a working model of affirmative state obligations. *International Journal of Refugee Law*, 17(4), 729-748.
- Hyndman, J. (1998). Managing difference: Gender and culture in humanitarian emergencies. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 5(3), 241-260.
- Hyndman, J. (2000). *Managing displacement: Refugees and the politics of humanitarianism*. Minneapolis: University of Minnesota Press'ten aktaran Freedman, J. (2015). *Gendering the international asylum and refugee debate* (2. b.). Hampshire: Palgrave Macmillan UK, s. 36.
- İstedğimiz gelecek. (2012). *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20)*. Rio de Janerio. http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/post-2015-development-agenda/the_future_we_want_june_2012/ (Erişim tarihi: 16.04.2019)
- Jabari v. Turkey, 40035/98 (Council of Europe: European Court of Human Rights Temmuz 11, 2000).
- Jewish Virtual Library. (2018, Kasım 25). *U.S. policy during WWII: The Bermuda Conference*. Jewish virtual library a project of AICE: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-bermuda-conference-april-1943>
- Kaos GL. (2011). *Ne hastalık, ne suç, ne günah! LGBT hakları insan haklarıdır*. Ankara: Kaos GL Derneği.
- Karaaslan Şanlı, H. (2013). Medya. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde* (72-95). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Kartal, B. ve Başçı, E. (2014). Türkiye'ye yönelik mülteci ve sığınmacı hareketleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-299.
- Kaya, İ. ve Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki durumu arada kalanların hakları ve yükümlülükleri*. Ankara: SETA Yayınları.
- Kelley, N. (2001). The convention refugee definition and gender-based persecution: A decade's progress. *International Journal of Refugee Law*, 13(4), 559-568.
- Kelly, N. (1993). Gender-related persecution: Assessing the asylum claims of women. *Cornell International Law Journal*, 26(3), 625-674.
- Kennady, M. (1998). Gender-related persecution and the adjudication of asylum claims: Is a sixth category needed. *Florida Journal of International Law*, 12, 317-340.
- Kim, S. (1993). Gender-related persecution: A legal analysis of gender bias in asylum law. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, 2(1), 107-137.
- Kıvılcım, Z. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu ile geçici koruma yönetmeliği: Toplumsal cinsiyet perspektifiyle bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 71(3), 919-940.
- Kottak, C. P. (2013). *Antropoloji: İnsan çeşitliliğinin önemi*. (Çev: D. Atamtürk, İ. Duyar, O. Özler, U. İçen). Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Köse Marduç, M. (2015). Uluslararası belgelerde ve anayasalarda hukuksal ve siyasi eşitlik bağlamında kadın. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2013). Afetler. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde* (s. 72-95). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Lips, H. M. (2008). *Sex & gender: An introduction*. New York: McGraw-Hill.
- Macklin, A. (1995). Refugee women and the imperative of categories. *Human Rights Quarterly*, 17(2), 213-277.
- Manjoo, R. ve McRaith, C. (2011). Gender-based violence and justice in conflict and post-conflict areas. *Cornell International Law Journal*, 44, 11-32.

- Marchand, M. H. (2008). The violence of development and the migration/insecurities nexus: Labour migration in a north american context. *Third World Quarterly*, 29(7), 1375-1388.
- Marfleet, P. (2007). Refugees and history: Why we must address the past. *Refugee Survey Quarterly*, 26(3), 136-148.
- Meetoo, V. ve Mirza, H. S. (2007). “There is nothing ‘honourable’ about honour killings”: Gender, violence and the limits of multiculturalism. *Women's Studies International Forum*, 30, 187-200.
- Menekşe, T. (2018). Türk uluslararası koruma sisteminde karar merkezleri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 190-231.
- Merry, S. E. (2009). *Gender violence: A cultural perspective*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Minister for Immigration & Multicultural Affairs v. Ndege , [1999] FCA 783 (Australia: Federal Court Haziran 11, 1999).
- Moroğlu, N. (2012). Kadına yönelik şiddetin önlenmesi 6284 sayılı yasa ve İstanbul sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(99), 357-380.
- Nazani Yadegar-Sargis v. Immigration and Naturalization Service, 01-3693 (United States Court of Appeals for the Seventh Circuit Temmuz 22, 2002).
- Nizam, Ö. K. (2017). Türkiye’de dezavantajlılığın mülteci halleri: Haklardan uzak “hakk”a bırakılmış yaşamlar. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24), 185-200.
- Odman, M. T. (1995). *Mülteci hukuku*. Ankara: AÜ. SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Odman, M. T. (1996). *Kadın mülteciler*. Ankara: AÜ. SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- O’Flaherty, M. ve Fisher, J. (2008). Sexual orientation, gender identity and international human rights law: Contextualising the Yogyakarta principles. *Human Rights Law Review*, 8(2), 207-248.

- Okereke, G. O. (2006). Violence against women in Africa. *African Journal of Criminology & Justice Studies*, 2(1), 1-35.
- Olimpia Lazo-Majano v. Immigration and Naturalization Service, A 24 345 083 (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit Haziran 9, 1987).
- Oosterveld, V. L. (1996). The Canadian guidelines on gender-related persecution: An evaluation. *International Journal of Refugee Law*, 8(4), 569-596.
- Oxford, C. G. (2005). Protectors and victims in the gender regime of asylum. *The National Women's Studies Association Journal*, 17(3), 18-38.
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası teamül hukuku*. İstanbul: Beta.
- Özbek, D. (2011). Mültecilerin denizde korunması. Ö. Çelebi, S. Özçürümez ve Ş. Türkay (Ed.), *İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: Kuram, gözlem ve politika içinde* (s. 114-128). Ankara: BMMYK.
- Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği sığınma hukuku ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Özgür Baklacioğlu, N. (2017). *Uluslararası sınırların gölgesinde mülteci kadınlar*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Özgür Baklacioğlu, N. ve Kıvılcım, Z. (2015). *Sürgünde toplumsal cinsiyet İstanbul'da Suriyeli kadın ve LGBTİ mülteciler*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Özkan, I. (2017). *Göç, iltica ve sığınma hukuku* (2. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özkan, E. (2016). Feminist araştırmalar ve yöntem. F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde* (s. 269-287). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, N. Ö. (2015). *Mültecinin hukuki statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Parlak Börü, Ş. (2017). Kadının korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmeler ve Türkiye'nin konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 30(Özel Sayı), 43-63.
- Patel, P. (2017). Forced sterilization of women as discrimination. *Public Health Reviews*, 38(15), 1-12.
- Pazarcı, H. (2012). *Uluslararası hukuk* (11. b.). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

- Pervizat, L. (2006). Namus cinayetlerinin kavramsal tartışması. *Hukuk Kurultayı. III*, s. 235-259. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Peuchguirbal, N. (2004). Women and children: Deconstructing a paradigm. *Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations*, 5-16.
- Pickering, S. ve Cochrane, B. (2013). Irregular border-crossing deaths and gender: Where, how and why women die crossing borders. *Theoretical Criminology*, 17(1), 27-48.
- Pilcher, J. ve Whelehan, I. (2005). *Fifty key concepts in gender studies* (2. b.). London: SAGE Publications.
- Pincus, F. L. (2011). *Understanding diversity: An introduction to class, race, gender, sexual orientation and disability*. London: Lynne Rienner Publishers Inc.
- Pittaway, E. (2010). *Making mainstreaming a reality–gender and the UNHCR policy on refugee protection and solutions in urban areas. a refugee perspective*. Sydney: Centre for Refugee Research, University of New South Wales.
- Pittaway, E. and Bartolomei, L. (1991). Refugees, race, and gender: The multiple discrimination against refugee women. *Refuge* 19 (6), 21-32'den aktaran Fiddian-Qasmiyeh, E. (2014). Gender and forced migration. E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Ed.), *The oxford handbook of refugee and forced migration studies* içinde (s. 395-408). Oxford: Oxford University Press, s. 395.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Pratt, N. ve Richter-Devroe, S. (2011). Critically examining UNSCR 1325 on women, peace and security. *International Feminist Journal of Politics*, 13(4), 489-503.
- R v. Immigration Appeal Tribunal, Ex parte Shah (United Kingdom: Court of Appeal (England and Wales) Temmuz 23, 1997).
- Refugee Appeal Nos. 76238 & 76239, Nos. 76238 & 76239 (New Zealand: Refugee Status Appeals Authority Nisan 20, 2010).
- Rekha, M. ve Gupta, G. R. (2006). *Gender mainstreaming: Making it happen*. Washington: International Center for Research on Women.

- Rousseau, C., Cr peau, F., Foxen, P., Houle, F. (2002). The complexity of determining refugeehood: A multidisciplinary analysis of the decision- making process of the Canadian immigration and refugee board. *Journal of Refugee Studies*, 15(1), 43-70.
- RRT Case No. 0907346, [2009] RRTA 1168 (Australia: Refugee Review Tribunal Aralık 10, 2009).
- RRT Case No. 1102877, [2012] RRTA 101 (Australia: Refugee Review Tribunal Şubat 23, 2012).
- S.J.L. -v- Refugee Appeals Tribunal & ors, IEHC 608 (Ireland: High Court Aralık 10, 2014).
- Safi, S. (2017). *Mülteci hukuku*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Saideh Fisher, aka Saideh Hassib-Tehrani, Kian Hosseini Lavasani v. Immigration and Naturalization Service, 91-70676 (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit Nisan 2, 1996).
- Sakallı-Uğurlu, N. (2003). Cinsiyetçilik: Kadınlara ve erkeklere ilişkin tutumlar ve  elişik duygulu cinsiyetçilik kuramı. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11-12), 1-20.
- Schenk, T. S. (1994). A proposal to improve the treatment of women in asylum law: Adding a "gender" category to the international definition of "refugee". *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 2(1), 301-344.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053-1075.
- Sezer, M.  . (2015). *Masallar ve toplumsal cinsiyet* (5. b.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sigona, N. (2014). The politics of refugee voices: Representations. E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Ed.), *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies* içinde (s. 369-382). Oxford: Oxford University Press.
- Sjoberg, L. (2014). *Toplumsal cinsiyet, savaş ve çatışma*. ( ev: O. Aydın). İstanbul: Altın Bilek Yayınları.

- Soyer, S. (2014). Kadın sünneti: Kültürel dayanakları ve yol açtığı sorunlar. *EKEV Akademi Dergisi*, 18(60), 403-414.
- Soykan, C. (2015). Mültecilik ve insan hakları. *Kontrast Dergisi*(45), 4-7.
- Spijkerboer, T. (2000). *Gender and Refugee Status*. Aldershot: Ashgate Publishing'den aktaran Freedman, J. (2015). *Gendering the international asylum and refugee debate* (2. b.). Hampshire: Palgrave Macmillan UK, s. 72.
- Stark, L. ve Wessells, M. (2012). Sexual violence as a weapon of war. *Jama*, 308(7), s. 677-678.
- Steans, J. (2006). *Gender and international relations: Issues, debates and future directions*. (2.b.). Cambridge: Polity'den aktaran Sjoberg, L. (2014). *Toplumsal cinsiyet, savaş ve çatışma*. (Çev: O. Aydın). İstanbul: Altın Bilek Yayınları, s. 191.
- Şimşek, A. A. (2018). Kadının sosyal insan hakları ve refah devleti: Toplumsal cinsiyet bağlamında bir değerlendirme. G. Uygur ve N. Özdemir (Ed.), *Hukuk ve toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde* (s. 119-163). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Telli, K. (2014). Birleşmiş Milletler 2015 sonrası kalkınma gündemi ve hukukun üstünlüğü ilişkisi. *Ankara Barosu Dergisi*(4), 311-325.
- Thiele, B. (2000). Persecution on account of gender: A need for refugee law reform. *Hastings Women's Law Journal*, 11(2), 221-238.
- Tokuzlu, L. B. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu'nun yasal belirlilik ilkesi konusunda Türk uygulamasına katkısı üzerine bir değerlendirme. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(7), 1061-106.
- True, J. (2010). Mainstreaming gender in international institutions. *Gender matters in global politics: A feminist introduction to international relations* (s. 189-203). içinde New York: Routledge.
- Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Web Sitesi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cc195598d73e6.33202298 (Erişim tarihi: 25.04.2019)
- Tütüncü, A. N. (2006). *İnsancıl hukuka giriş*. İstanbul: Beta.

- Uluslararası Göç Örgütü. (2009). Göç terimleri sözlüğü. *Uluslararası Göç Hukuku*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2018). *Global trends forced displacement in 2017*. Geneva: UNHCR.
- United Nations. (1997). *ECOSOC AC 1997. Un Women*: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF> (Erişim tarihi: 15.04.2019)
- United Nations. (2001). *Important concepts underlying gender mainstreaming*. UN Women: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet2.pdf> (Erişim tarihi: 15.04.2019)
- United Nations Development Programme. (1994). *Human development report 1994*. New York: UNDP.
- United Nations Development Programme. (2015). *Sustainable development goals*. Sustainable development goals booklet: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/corporate/sustainable-development-goals-booklet.html> (Erişim tarihi: 16.04.2019)
- United Nations High Commissioner for Refugees. (1991). *Guidelines on the protection of refugee women*. Geneva: UNHCR.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2002). “Membership of a particular social group” within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. *Guidelines on International Protection*.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2008). *UNHCR handbook for the protection of women and girls*. Geneva: UNHCR.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2013). *From 1975 to 2013: UNHCR’s gender equality chronology*. Geneva: UNHCR.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2015). *States parties to the 1951 Convention relating to the status of refugees and the 1967 Protocol*. UNHCR:

<https://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b73b0d63.pdf> (Erişim tarihi: 26.06.2019)

United States Holocaust Memorial Museum. (2018, Kasım 25). *Evian conference*. Holocaust Encyclopedia: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/the-evian-conference>

Uygur, G. (2011). Hukuk. Y. Ecevit ve N. Kakıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* içinde (s. 154-177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Uygur, G. (2015). Toplumsal cinsiyet ve adalet: Hukuk adaletsizdir. *Ankara Barosu Dergisi*(4), 121-132.

Uygur, G. ve Çağlar, İ. F. (2013). Şiddet. Y. Ecevit ve N. Karkıner içinde, *Toplumsal cinsiyet çalışmaları* içinde (s. 118-139). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Uygur, G. ve Özdemir, N. (2018). Giriş. G. Uygur ve N. Özdemir (Ed.), *Hukuk ve toplumsal cinsiyet çalışmaları* içinde (s. 7-16). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uzun, E. (2012). Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesinin uluslararası hukuktaki konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 8(30), 25-58.

Uzun, E. (2016). Uluslararası hukuk çerçevesine BMMYK'nın yapısı, görevleri ve uluslararası mülteci hukukunun gelişindeki yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 60-85.

Ünlütürk, Ö. (2015). Irk kavramının tarihsel gelişimi ve adli antropolojide kullanımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*(29), 93-115.

Veur, D. v., Vrethem, K., Titley, G., Tóth, G. (2007). *Gender matters: A manual on addressing gender-based violence affecting young people*. Budapest: Council of Europe.

Withworth, S. (2004). *Men, militarism and peacekeeping: A gendered analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers'dan aktaran Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin cinsiyetçi suretleri*. Ankara: Dipnot Yayınları, s. 269.

- Wekker, G. ve Lutz, H. (2001). A wind-swept Plain: The History of gender and ethnicity-thought in the Netherlands. M. Botman, N. Jouwe ve G. Wekker (Ed.), *Caleidoscopische visies de zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwenbewerping in nederland* içinde (s. 153-187). Amsterdam: Koninklijk Instituutvoor de Tropen.
- World Health Organization. (2008). *Eliminating female genital mutilation: The imperative an interagency statement OHCHR, UNAIDS, UNDP; UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO*. Geneva: WHO Press.
- Yelbaşı, C. (2014). *Fransızca, İngilizce, Almanca karşılıklarıyla ansiklopedik hukuk sözlüğü*. Ankara: Sim Matbaacılık.
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve millet* (Çev: A. Bektaş). (3. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yükselbaba, Ü. (2016). Feminist perspektiften hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(1), 123-138.
- http-1:** http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c0d2fe2213f08.69906065 (Erişim tarihi: 09.12.2018)
- http-2:** <http://en.oxforddictionaries.com/definition/persecution> (Erişim tarihi: 09.12.2018)
- http-3:** http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c0d4eee37fec7.30271711 (Erişim tarihi: 10.12.2018)
- http-4:** http://www.kureselhedefler.org/wp-content/uploads/5_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi.pdf (Erişim tarihi: 16.04.2019)
- http-5:** <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/toplumsal-cinsiyet-esitligi/> (Erişim tarihi: 16.04.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Esmâ Aydan DİKMEN AKSOY

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı : Ankara / 1991

E-Posta : avesmaaydan@hotmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2015, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
- 2013, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk
- 2015, Şubat – 2016, Ekim, Araştırma Görevlisi, Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- 2019, Öykü, Askıda Hükümsüz, Duruşma Arası
- 2017, Öykü, Vurulma, Öykü Gazetesi
- 2015, Öykü, Şarkılarda Bahsedilmeyenler, Korsan Edebiyat Dergisi
- 2015, Öykü, Yere Düşen Gökkuşığı, Korsan Edebiyat Dergisi
- 2014, Öykü, Dava, Bambu Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi
- 2014, Öykü, Saykodelik, Bambu Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi
- 2014, Öykü, Aile Hekimi, Bambu Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi
- 2014, Öykü, Mesai, Bambu Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi
- 2013, Öykü, Hırka, Bambu Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi
- Dikmen, E. A. (2015). Sağlık hakkı'nda devletin koruma yükümlülüğü: sağlık çalışanlarına uygulanan şiddet açısından bir inceleme. Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 17(3), 79-95

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- 2015, Ankara Barosu, Ankara

